

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**AZERBAYCAN AİLE HUKU KUNUN İSLAM AİLE
HUKUKU İLE MUKAYESESİ**

YÜKSEK İİSANS TEZİ

DANIŞMAN HAZIRLAYAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK Ferid CEBRAYILOV

MALATYA 2023

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN AİLE HUKUKUNUN İSLAM
AİLE HUKUKU İLE MUKAYESESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Ferid CEBRAYILOV**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK**

MALATYA 2023

ÖZET

Azerbaycan aile hukukunun İslam aile hukuku ile mukayesesinin yapılmasının amaçlandığı çalışmada, Azerbaycan ve İslam hukukunda aile kavramı nikah, evlilik, boşanma ve nafaka ile ilgili hükümler incelenirken, Azerbaycan Aile Mecellesi ve İslam dinindeki mezheplerin ilgili görüşleri mukayeseli olarak incelemiştir. Azerbaycan'da, geçmişten gelen kültürünün de etkisiyle aile kavramına önem veren bir yapı hakimdir. Çoğunlukla geniş aile yapısının hakim olduğu ülkede erkeğin egemen olduğu ataerkil bir yapı bulunmaktadır. Günümüzde geniş aileler yerini anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aileye bırakmış olsa da aile büyüklerinin aile üzerindeki etkileri halen devam etmektedir. Azerbaycan'da aileye verilen değer Aile Mecellesindeki hükümlere yansımış durumdadır. Benzer şekilde İslam'da da aile kavramına önem verilmekte; ailenin yapısı, kurulması, korunması ve sürdürülmesi önemli görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve Hazreti Muhammed'in hadislerinde aile yapısı ile kadın ve erkeğin görevleri sarıh bir şekilde ortaya konmaktadır. İslam dinin sevgi, saygı, hoşgörü, sağlıklı iletişim gibi kavramların aile ilişkilerinde de olması beklenmektedir. Ayrıca Hazreti Muhammed'in ailesi ile yaşadıkları İslam dininde aileye verilen önemi açıklamak konusunda yol gösterici mahiyettedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Aile Hukuku, Azerbaycan, İslam Hukuku

ABSTRACT

The aim of this study is to compare the Azerbaijani family law with the Islamic family law. In this study, the concept of family in Azerbaijan and Islamic law is examined, while the provisions on marriage, marriage, divorce and alimony are examined, the Azerbaijan Family Code and the relevant views of the sects in the Islamic religion are examined comparatively. In Azerbaijan, there is a structure that attaches importance to the concept of family with the influence of its culture from the past. In the country where the extended family structure is dominant, there is a patriarchal structure dominated by men. Today, although extended families have been replaced by the nuclear family consisting of mother, father and child, the influence of family elders on the family still continues. The value given to the family in Azerbaijan is reflected in the provisions of the Family Code. Similarly, the concept of family is given importance in the religion of Islam; The structure, establishment, protection and maintenance of the family are considered important. The family structure and the duties of men and women are clearly revealed in the Qur'an and the hadiths of the Prophet Muhammad. It is expected that concepts such as love, respect, tolerance and healthy communication of the Islamic religion will also be present in family relations. In addition, it is a guide in explaining the importance given to the family in the religion of Islam, where the Prophet Muhammad lived with his family.

Keywords: Family, Family Law, Azerbaijan, Islamic Law

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	1
1.2. Konunun Sınırlılıkları	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
İSLAM'DA VE AZERBAYCAN'DA AİLE KAVRAMI.....	3
1.1. Aile Kavramı.....	3
1.2. İslam Hukukunda Aile	6
1.3. Azerbaycan Hukukunda Aile	12
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
EVLİLİK ÖNCESİ İLİŞKİLER VE EVLİLİK AKDI.....	21
2.1. Evlilik Öncesi İlişkiler	21
2.1.1. Görüşme	21
2.1.2. Nişan.....	22
2.1.2.1. Nişanlanma ve Nişanlılık.....	22
2.1.2.2. Nişanın Bozulması	24
2.1.2.3. Nişanın Bozulmasının Sonuçları	25
2.1.2.4. Nişanın Bozulmasında Zararın Tazmini	26
2.2. Evlilik Akdi (Nikâh)Tanım ve Hükümü	27

2.2.1. Evlilik Akdinin Şartları	30
2.2.1.1. Evlilik Akdinin İn'ikad Şartları	31
2.2.1.1.1. Taraflar.....	31
2.2.1.1.2. Evlenme Ehliyeti.....	31
2.2.1.1.3. Küçüklerin Evlendirilmesi	32
2.2.1.1.4. Nikahda Velayet	33
2.2.1.1.5. Evlilikte Vekâlet	33
2.2.1.1.6. Evlenme Engelleri.....	34
2.2.1.2. Evlilik Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları.....	41
2.2.1.2.1. Şahitlerin Bulunması.....	41
2.2.1.2.2. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması	41
2.2.2. Evlilik Akdinin Çeşitleri.....	42
2.2.2.1. Sahih Evlilik	42
2.2.2.2. Fasit Evlilik.....	42
2.2.2.3. Batıl Evlilik.....	43
2.2.2.4. Mevkuf Evlilik.....	43
2.2.2.5. Muvakkat ve Mut'a Nikâhı ile Evlilik.....	44
2.2.2.6. Şıgar Nikâhı ile Evlilik	45
2.2.3. Evlilik Akdinin Sonuçları.....	45
2.2.3.1. Evlilik Akdinin Şahsi Sonuçları	45
2.2.3.1.1. Kadın ve Erkeğe Tanınan Haklar.....	45
2.2.3.1.2. Emzirme.....	46
2.2.3.1.3. Nesep	47
2.2.3.2. Evlilik Akdinin Mali Sonuçları.....	48
2.2.3.2.1. Mehir.....	48

2.2.3.2.2. Nafaka	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
EVLİLİĞİN SONA ERMESİ	53
3.1. Boşama (Talak) Tanım ve Hükümü	53
3.1.1. Boşanma Ehliyeti	53
3.1.1.1. Boşanma Ehliyeti ile İlgili Bazı Özel Durumlar	53
3.1.2. Boşama İçin Kullanılan Söz ve Şekiller	57
3.1.3. Talakın Şarta Ta'liki ve İzafesi	57
3.1.4. Talakın Çeşitleri	58
3.1.4.1. Hüküm İtibariyle Talak Çeşitleri	58
3.1.4.1.1. Ric'î Talak	58
3.1.4.1.2. Bâin Talak	59
3.1.4.2. Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından Talak Çeşitleri	59
3.1.4.2.1. Sünni Talak	59
3.1.4.2.2. Bid'i Talak	60
3.1.5. Boşanmayla İlgili Bazı Özel Durumlar	60
3.1.5.1. Dinden Çıkmanın (İrtidat) Nikaha Etkisi	60
3.1.5.2. Boşama Yetkisinin Hanıma Verilmesi (Tefvid't-talak)	60
3.1.5.3. Boşamanın İspatı ve Tescili	62
3.1.6. Evliliğin Talak Dışında Sona Erme Şekilleri	63
3.1.6.1. Fesih	63
3.1.6.2. Yargı Yoluyla Boşama (Tefrik)	64
3.1.6.3. Karşılıklı Rıza ile Boşama (Muhala'a/Hul)	65
3.1.6.4. Eşine Yaklaşmama Yemini (İla)	65

3.1.6.5. Karşılıklı Lanetleşme (Mûla'ane/Lian)	66
3.1.6.6. Evliliğin Zihâr Yoluyla Sona Ermesi.....	66
3.1.7. Evliliğin Sona Ermesinin Neticeleri	67
3.1.7.1. İddet	67
3.1.7.1.1. İddet Çeşitleri.....	68
3.1.7.2. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi (Hadane)	69
3.1.7.2.1. Hadane Yaşı	70
3.1.7.2.2. Hadane Ehliyeti.....	71
3.1.7.2.3. Hadane Masrafları.....	72
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	73
AZERBAYCAN VE İSLAM AİLE HUKUKUNA BENZERLİK VE FARKLILIK AÇISINDAN BİR BAKIŞ	73
4.1. Nikâhın Bağlanması Şartları	73
4.2. Nikâh Yaşı.....	77
4.3. Evlenme Engelinin Bulunmaması.....	78
4.4. Düğün Töreni	81
4.5. Evlilik Akdi ve Sonuçları.....	82
4.6. Ailedeki Hak ve Görev Paylaşımı.....	84
4.7. Taraflar Arasında Haklar.....	85
4.8. Evlilik Akdinin Sona Ermesi	86
4.8.1. Ölüm veya Kayıplık Hali.....	86
4.8.2. Hakem Kararıyla Talak	89
4.8.3. Anlaşmalı Talak.....	92
4.8.4. Kadına Verilen Boşama Hakkı (Tefvîzu't-talâk)	94

4.9. Evliliğin Sona Ermesinin Sonuçları.....	95
4.10. Nafakanın Temin Edilmemesi.....	99
4.11. Kötü Muamele ve Geçimsizlik.....	102
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA.....	107

GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Kadın ve erkeğin toplumsal yaşam içerisindeki rolü geçmişten günümüze kadar farklılıklar göstermiş olmakla birlikte, kadın ve erkek bir araya gelerek toplum içerisinde yeni bir toplumsal yapıyı oluşturmakta ve bu birliktelik de aile olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal yaşamın bir gereği olarak topluluklar halinde ve iş bölümü ile yaşamak durumunda olan insanlar, kendi ailesini kurarak; nesillerini devam ettirebilmekte, miras bırakabilmekte, maddi ve manevi gereksinimlerini giderebilmek amacıyla aile yaşantısını sürdürmektedirler.

Eski çağlardan günümüze kadar birçok kültürde aile yapısı “ataerkil” bir karakter göstermiştir. Zamanın sürekli ilerlemesi çoğu düzen ve alışkanlıkların değişimini sağlamış, aile kavramı da zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Erkeğin birden fazla karısı ve cariyesi bulunması gibi örnekler dünyada birçok toplumda normal olarak karşılanmıştır. Fakat günümüzde genel kabul gören tanıma göre aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimidir. Çocuklar, aileyi oluşturan anne ve babanın yetiştirdiği yeni nesli ifade etmekte, anne ve babanın vefat emesi sonrasında geriye bıraktıkları çocuklarına miras yolu ile geçmektedir.

İslam’da ailenin yapısı, kurulması, korunması ve sürdürülmesi önem taşımaktadır. Kur-an-ı Kerim’de aile yapısı, kadın ve erkeklerin görevleri için çok sayıda ayet yer almakta, Kadın ve erkeğin birbirlerine karşı hoşgörü ve sevgi içerisinde yaklaşması gerektiği vurgulanmaktadır. İslam dininde aile içerisindeki bireylerin sevgi ve saygı ile iletişim kurmaları emredilmekte, ahlak dışı davranışların olmaması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. Hz. Muhammed, aile konusuna önem vermiş ve davranışları ile aile kurumuna destek olmuştur. Aile kavramı hakkında çok sayıda hadisleri bulunurken kendisi de evliliklerinde eşlerine değer vererek, ailesinde mutluluğu yakalamıştır.

Azerbaycan kültüründe de aile yapısına önem verilmektedir. Geçmişten gelen aile gelenekleri, günümüzde sürdürülmeye devam ettiği Azerbaycan’da aile yapısı erkeğin egemen olduğu ataerkil bir yapıdadır. Azerbaycan’da anne, baba, çocuklar, çocukların eşleri, büyükanne, büyükbaba gibi kalabalık ailelere yoğunlukla karşılaşılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi, köyden kente göç gibi sebeplerle Azerbaycan kültüründe aile

yapısında değişimler görölmektedir. Buna karşılık Azerbaycan'da aile kavramı yine de; anne, baba ve çocuktan oluşan bir yapıyı ifade etmektedir.

1.2. Konunun Sınırlılıkları

Araştırma, İslam Hukuku ve Azerbaycan hukukunda aile kavramı ile sınırlıdır. Aile kavramı incelenirken, nikah, evlilik, boşanma ve nafaka ile ilgili İslam hukukunda ve Azerbaycan hukukunda yer alan hükümler mukayeseli olarak ele alınmış, benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Aile ile ilgili kavramlar incelenirken iki hukuk alanında da var olan kavramlar ele alınmış, değerlendirme bu açıdan yapılmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

İslam Hukuku ve Azerbaycan hukukunda aile kavramı ile ilgili hükümlerin muhteviyatının incelenmiş olduğu bu çalışmada konu ile ilgili dokümanlar incelenmiştir. Azerbaycan hukukunda aile kavramı incelenirken Azerbaycan Cumhuriyetinin Aile Mecellesi birincil kaynak olarak ele alınmış, mecelle içerisinde yer alan hükümlerin yorumlarının incelenmesinde de konumuz hakkında daha önce hazırlanmış kitaplardan yararlanılmıştır. İslam hukukunda aile kavramı ele alınırken de mezheplerin görüşlerinden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA VE AZERBAYCAN'DA AİLE KAVRAMI

1.1. Aile Kavramı

Aile kavramı göre farklı şekillerde tanımlanmakta, bakış açısına göre farklı şekillerde yorumlanmıştır. 1950'li yıllarda Fransız ve Amerikan asıllı sosyologların aile kavramını yorumlamaları, ailenin tanımının daha net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Adı geçen dönemde yapılan tanımlamalarda aile, halkı ve toplum yapısını oluşturan en alt bileşen ve toplumun şekillenmesini sağlayan bir yapı olarak sunulmuştur.¹

Aile kavramı geçmişten günümüze kadar farklı formlarda görülmektedir. 21. yüzyılda da toplum içerisinde aile kurumunun yapısı ve değeri korunurken az da olsa değişimler yine de görülmektedir. Aile toplumun sosyal, mali, siyasi, politik unsurlarını içerisinde barındıran bir odak noktası halindedir. Günümüzde ideal aile yapısı anne, baba ve çocuktan oluşmaktadır. Bu yapıya “çekirdek aile” denilmektedir.²

Aile, toplumun en temel birimi olarak görülmektedir. Aile içerisinde yer alan bireyler terbiye, hoşgörü ve ahlak öğretilerini aile büyüklerinden almakta, bireylerin karakter oluşumunu da ailelerin verdiği terbiye sağlamaktadır. Toplumun yapısı aile yapılarına göre değişiklik göstermektedir. Aile yapısının toplumsal normlara uygun ve sağlıklı olması, toplumun sağlığının ve devamlılığının düzenlenmesi açısından önemlidir. İnsanların aile kurmasındaki genel amacı insan neslinin sürdürülmesini sağlamaktır. Fakat bu genel amaç olarak görülse de öznel indirgenildiğinde yalnızlık duygusu, çocuk yetiştirme, zorluklara karşı destek bulabilme gibi nedenler de aile oluşturmak için geçerli sebeplerdir. Ailelerin geçmişten gelen düzen ve kültürel özellikleri bulunmaktadır. Ailede yer alan bireyler aynı evin içerisinde birlikte yaşadıklarından dolayı “hane halkı” denilmektedir. Tarihte ailelerin yapısı çoğunlukla ataerkil bir yapı olmuştur. Zamanla değişiklikler olsa da büyük ailelerde erkek çocuklar evlendikleri zaman aileleri ile aynı

¹ Uwe Schmidt - Marie-Theres Moritz, *Familiensoziologie* (Bielefeld: Transcript Verlag, 2009), 8-10.

² İsmail Doğan, *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007), 6.

ev içerisinde, kız çocukları evlendikleri eşlerinin ailelerinin evinde yaşamak durumunda kalmaktadırlar.³

Aile kavramı bütün din ve kültürlerde önem taşımaktadır. Bireyler bir arada uyum içerisinde yaşayarak aile kavramını oluşturmaktadırlar. Dar anlamda aile kavramı eşlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda kadın ve erkek bir arada ailenin temelini oluşturmaktadır.⁴ Aile kavramı farklı bölgelerde yaşayan toplumların düşünce yapısına göre yeni bakış açılarının oluşmasına da sebep olmaktadır.⁵ Yeryüzünde ilk insanın ayak basmasından itibaren aile kurumu da oluşmuştur. İlk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu olmuş değildir. Aksine Yaraticının iradesiyle ilk insan, bir aileye sahip olarak yaratılmıştır. Hz. Adem'den hemen sonra Hz. Havva yaratılmış ve böylece ilk aile yuvası kurulmuştur.⁶ Aile yapısının korunması da hukuksal düzenlemeler ile sağlanmaktadır.

Aile hukuku, diğer herhangi bir hukuk alanı gibi, konusu ve yasal düzenleme yöntemi ile karakterizedir. Hukukta yasal düzenleme, devletin hukuk normları yardımıyla toplumsal ilişkiler üzerindeki etki sürecini ifade etmektedir. Yasal düzenlemenin konusu, ilgili hukuk normları grubu tarafından belirlenen belirli bir sosyal ilişki biçimidir. Yasal düzenleme yöntemi, sosyal ilişkileri yasal normlarla etkileme yöntemi anlamına gelmektedir.⁷ Yasal düzenleme yöntemi, zorunlu ve bağımsız düzenleme yöntemlerine ayrılmaktadır. Zorunlu yöntem hukuk normları tarafından düzenlenen sosyal ilişkilerin katılımcısı üzerindeki iktidarın etki tarzıdır. Dispositif yöntem, eşit taraflar olan sosyal ilişkilerin katılımcıları arasındaki ilişkileri düzenleme yöntemidir. Bu yöntem, aşağıdaki üç ayarlama yöntemini birleştirir:

1. Belirli hakların verilmesi,
2. Yasal nitelikte bilinen eylemleri gerçekleştirme yetkisinin olması,
3. Belirli etkileşimlere katılan insanlara kendi davranışlarını seçme fırsatının verilmesidir.⁸

³ Sürmeli Ağdemir, "Aile ve Eğitim", *Aile ve Toplum* 1/1 (1991), 1.

⁴ Aydın Zevkliler, *Medeni Hukuk, Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, Aile Hukuku* (Ankara: Savaş Yayınları, 1989), 709-710.

⁵ Hayrettin Karaman, *İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990), 2/59-60.

⁶ Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku* (Malatya: Medipres Matbaacılık Yayıncılık, 2013), 13.

⁷ Məhəbbət Dəmirçiyeva, *Azərbaycan Respublikası Ailə Hüququ* (Bakı Azərbaycan: Qanun Nəşriyyatı, 2008), 5.

⁸ Aqşin Quliyev, *Hüquq Ensiklopediyası* (Bakı Azərbaycan: Qanun Nəşriyyatı, 2007), 475-476.

Bir hukuk dalı olarak aile hukuku, belirli bir tür sosyal ilişkileri, aile ilişkilerini, yani evlilik olgusundan doğan ve aileye ait olan ilişkileri düzenlemektedir. Bu bağlamda aile hukuku düzenlemesi konusu, öncelikle o konuyu oluşturan toplumsal ilişkilerin en önemli özelliklerini ve mahiyetini bir bütün olarak ortaya koymalı, ikinci olarak da belirtilen ilişkilere katılanların genel özelliklerini içermelidir. Hukuki düzenlemenin konusu, hukukun şu veya bu alanında neyi düzenlediği ve etkilediği sorusuna cevap vermektedir. İnsan yaşamının önemli yönlerinden biri aile ilişkilerini ön planda tutmaktır, burada onun esas çıkarlarının gerçekleşmesi için koşullar vardır. Aynı zamanda aile sosyal hayata etki eder, insan neslinin devamında, çocukların yetişmesinde, kişiliğin oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır.⁹

Medeni hukukun aile ilişkilerine uygulanması aile ilişkilerinin özünü çelişmeyen medeni hukuk normları aile üyeleri arasındaki aile hukuku tarafından düzenlenmeyen mülkiyet ve kişisel mülkiyet dışı ilişkilere uygulanmaktadır.¹⁰ Aile hukuku ve medeni hukukun benzetme yoluyla aile ilişkilerine uygulanması aile üyeleri arasındaki ilişkiler, aile mevzuatı veya taraflar arasındaki bir anlaşma ile düzenlenmektedir. Bu normların yokluğunda aile üyelerinin hak ve ödevleri, aile hukuku ve medeni hukukun genel ilkeleri ile hümanizm ve adalet ilkelerine göre belirlenmektedir.¹¹ Aile hakları mahkemeler tarafından ilgili mevzuatla belirlenen diğer normlar ile devlet organları tarafından korunmaktadır.¹²

Aile hukuku, aynı zamanda aile üyelerinin ilişkilerini de düzenleyen hukuk bütünüdür. Aile, evlilik veya akrabalık bağı olan ve birlikte yaşayan bir grup insanı ilgilendirdiğinden dolayı¹³ her bir insan ve bir bütün olarak toplum için önem arz eden bu ilişkiler; örf, ahlaki normlar, dini hükümler ve hukuk normlarının yanı sıra özel mevzuatlar ile aile hukuku alanı oluşturan hukuk normları vasıtasıyla düzenlenmektedir. Aile ilişkilerinin yasal düzenlemesinin ana yönü, aile üyelerinin hak ve çıkarlarının korunması, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerin oluşması, karşılıklı yardımlaşma,

⁹ Dəmirçiyeva, *Ailə Hüququ*, 6.

¹⁰ Bəhruz Kərimli, *Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi* (Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2016), 21.Maddə.4

¹¹ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.5.

¹² Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 22. Maddə.7.

¹³ Dəmirçiyeva, *Ailə Hüququ*, 6.

birbirlerine karşı sorumluluk duyguları ve çocukların yetiştirilmesi için gerekli koşulların yaratılması ile sağlanmaktadır.¹⁴

Aile ile ilgili yasal düzenlemeler, aileyi güçlendirme, aile ilişkilerini karşılıklı sevgi ve saygı duyguları temelinde inşa etme ihtiyacına dayanmaktadır. Aile işlerine kimsenin müdahalesinin kabul edilemezliği esastır. Aile bireylerinin aileye karşılıklı yardım ve sorumlulukları, haklarının engellenmeden kullanılmasının sağlanması ve bu haklarının mahkemede savunma imkânı bulunmaktadır.¹⁵

1.2. İslam Hukukunda Aile

Toplumun aile yapısı, toplumun karakteristik özelliklerini göstermektedir. Aile kavramı kültürlere göre zaman içerisinde farklılıklar göstermektedir. Toplumların kültür yapısına göre en yaygın olarak “ataerkil ve anaerkil” aile yapısı görülmektedir. Toplumlar bu yapıya göre özelliklerini ortaya koymaktadır.¹⁶

İslam öncesi Türk toplumuna bakıldığında göçebe bir yaşam şekli sürdürmekte oldukları, hayvancılık yaparak hayatlarını sürdürdükleri, göçebe yaşam koşulları sebebiyle birçok konuda yasal düzenlemeler yapmadıkları görülmektedir. Göçebe Türk toplumunda yasal düzenlemelerin başlaması yerleşik yaşama geçtikten sonraki dönemlere rastlamaktadır. Aile ile ilgili yasal düzenlemelerin de bu dönemlerde olduğu görülürken, yasalaşmamış olsa da Türk aile yapısının kendine has belirgin özellikleri bulunmaktadır.

Türk aile yapısında erkeğin egemen olduğu görülürken, sadece erkeğin sözünün geçtiği bir aile yapısı görülmemektedir. Aile içerisinde anne ve çocukların da söz hakkı bulunmaktadır. Günümüzdeki anlamda evliliklerin yapılması ise yerleşik yaşama geçildikten sonrasında olmakla birlikte, göçebe dönemde de aile kurumu bulunmaktadır. Aile olgusu, toplumda kutsal sayılmaktadır. Ailede kadına ve haklarına önem verilmektedir. Bu bağlamda ele alındığında Türklerin medeniyet seviyesinin önemli bir noktada yer almakta olduğu söylenebilir.¹⁷

¹⁴ Demirçiyeva, *Aile Hüququ*, 8.

¹⁵ Kırımli, *Aile Məcəlləsi*, 19. Maddə.1.3.

¹⁶ Celaleddin Çelik, “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 8 (2010), 26.

¹⁷ İbrahim Telliöglü, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 55 (2016), 210-211.

İslam öncesi Türk aile yapısı “çekirdek aile” şeklindedir.¹⁸ Günümüz aile yapısı ile benzer özellikler göstermektedir. Bu bağlamda anne, baba ve çocuklar aynı çatı altında yaşamaktadır.¹⁹ Hane halkının geliri, aile bireyleri arasında paylaşılmakta, aile bireyleri kendi içlerinde sosyal becerilerini kullanarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu kültür geçmişten günümüze kadar gelmiş olup, aynı şekilde devam etmektedir. Türk milletinin aile, toplum ve devlet algısı birbiri ile iç içe geçmiş durumdadır. Bireyler evlenerek aile kurmakta ve kendi düzenlerinde yaşamaktadırlar. Türkler kendi çekirdek aileleri dışında kan bağıının bulunduğu akrabaları ile ilişkilerine de önem verilmektedir. Türk aile yapısında birlik ve beraberlik içerisinde yaşama anlayışı bulunmaktadır.²⁰

İslamiyet’te aile kavramına büyük değer verilmektedir. Kur-an-ı Kerim’de aile, anne, baba ve aile yapısı ile ilgili ayetlere yer verilmekte ve aile yapısının detayı ile ilgili birçok nebevi tavsiye topluma yol göstermektedir.

İslam’da aile içi iletişim, karşılıklı sevgi, saygı, merhamet, meveddet gibi kavramların önemine ağırlık verilerek, bekâr kişilerin evlendirilmesi teşvik edilmektedir. Anne baba ve çocuklar arasındaki hoşgörü, eşler arasındaki sadakat gibi ilişkilerin aracılığı ile insanların huzur bulması kaçınılmazdır. İslam dininde eşlerin birbirine karşı hoşgörü ve sevgiyle yaklaşımı tavsiye edilmekte ve aile içi şiddet hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca İslam toplumunda aile yapısının korunması Allah’ın ve Peygamberinin belirlediği sınırlar çerçevesinde oluşmaktadır. Hz. Muhammed aile kavramının önemini sürekli vurgulamıştır. Buna ek olarak örnek evlilikler yaparak iyi bir aile reisi olarak eşlerine ve çocuklarına rol model olmuş, kendisi iyi bir ailenin nasıl olacağını sonraki nesillere yaparak yaşayarak göstermiştir.²¹

İslam dini; aile, evlilik, eşler ve çocukların önemine her vesile ile dikkat çekmektedir. Kur’an-ı Kerim’de “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın yaratıp yayan rabbinize itaatsizlikten sakının...*”²² Emri ve yine bir başka ayette geçen “*İnsan türünü sudan yaratıp onların*

¹⁸ Ali Erkul, “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 65.

¹⁹ Muhammet Şahin, *Türk Tarihi ve Kültürü* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2004), 26-27.

²⁰ Rezan Şahinkaya, *Türk Aileleri Hangi Yönlerden Birbirine Farklılıklar Gösterirler, Aile Yazıları Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç* (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990), 1/38.

²¹ Ebi Abdullah Muhammede bin Yezid el-Kazveni İbn Mâce, *Aile Hayatının Etika ve Psikolojisi* (Kahire: Daru'l-Haya' ve Kitabu'l-Arabiyye, 1236)“Nikah”, 1.

²² Nisâ 4/176.

*arasında soy ve akrabalık bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir*²³ vurgusu toplumsal düzende ailenin yeri ile aile ve akrabalık ilişkilerinin önemini ve Allah'ın aile ve akrabalık ilişkilerine verdiği önemi göstermektedir.

İslam toplumunda aile sadece kadın ve erkeğin hayatını birleştirilmesi olarak ele alınmamaktadır. İnsanların aile kurarak mutluluğu yakalaması ve toplumun temelini oluşturması her ne kadar önemli ise bu yapıyı devam ettirme de o derece önemli görülmektedir. Sebepsiz boşamalar İslam aile toplumunda hoş karşılanmamaktadır. İslam'ın tavsiyelerine ve Allah'ın emirlerine göre oluşturulan aile yapısında bireylerin mutlu olması kaçınılmazdır. Çünkü İslam dininin görgü ve terbiye kuralları aile bireylerini huzur içinde bir arada tutmaktadır. Aile içerisinde sevgi, huzur, vefa, hoşgörü gibi kavramlar bireylerin mutluluğunu sağlamaktadır. Anne ve babanın çocuklarına doğru eğitim, ahlak ve terbiyeyi göstermesi de önem taşımaktadır. Böyle bir yapı içerisinde büyüyen insanlar da kendi çocuklarını bu şekilde büyütüp huzurlu bir toplumun devamına vesile olmaktadır.²⁴

Aile, evlilik akdi ile kurulan bir birlik olduğu için hem ibadi hem de akdi yönü olan, geniş ve dar anlamıyla evlilik bağı ile soy bağının oluşturduğu sosyal, dini ve hukuki bir kurumdur.²⁵ Kur'an, yeryüzündeki akli toplumun kurucusu olan insanın da aynı özden ancak birbirini bütünleyen çiftler şeklinde yaratıldığını haber vermektedir.²⁶

Kur'an'da aile ile ilgili düzenlemelerde aile hukukunu ilgilendiren birçok ibareye rastlamak mümkündür. Örneğin:

*"İnceden inceye düşünesiniz diye Her şeyden çift çift yarattık."*²⁷

*"Toprağın bitirdiklerini, kendilerini ve daha bilmedikleri nice şeyleri çiftler çiftler yaratan Allah her türlü eksiklikten uzaktır."*²⁸

²³ Furkan 25/77.

²⁴ Abdullah Çolak, "İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2016), 107.

²⁵ Mehmet Birsin, *İslam Aile Hukuku* (Malatya: Doğu Mat Grup Matbaacılık, 2018), 1.SAYFA KAÇ

²⁶ Birsin, *Aile Hukuku*, 2.

²⁷ Zariyat 51/49.

²⁸ Yasin 36/36.

*“Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çiftler yaratan O’dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır.”*²⁹

*“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*³⁰

Bu ayetlerde Kur’an, insanın aynı özden olduğuna vurgu yaparak cinsler arası üstünlüğü savunan cinsiyet ırkçılığına kapıyı kapatırken, cinslerin aralarındaki farklılık sayesinde birbirlerini tamamlayarak, iki cinsin toplumun kurucuları olduğuna dikkat çekmektedir. Bu şekilde Kur’an, insan toplumunu, bir çiftin iki tekininin birlikteliğine dayandırmaktadır. Zevce kavramının birbirini tamamlayan farklılıklara sahip eşleri ifade ediyor oluşu, kadın ve erkek cinslerinin aralarında fark bulunan eşitler olduğunu göstermektedir.³¹

İlk aile daha yeryüzüne inmeden muntazar olan cennet değil de cennet denilen güzel bir mekânda hayat sürmekteydi. Kendilerine şöyle bir bildirimde bulunulmuştu: *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz.”*³²

(Buyuruldu ki:) *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.”*³³

Ancak bu aile nefislerine zulmedip yanlış olan bir işi yapınca yeryüzüne indirildiler ve bir müddet ayrı kaldıktan sonra duaları kabul edilip tekrar bir aile olarak yaşamaya başladılar. Zira insanların duygusal birlikteliğe ihtiyaçları vardır ve bunu Allah’ın belirlediği ölçüler içerisinde sağlamaları gerekmektedir. İslam’ın oluşturduğu sosyal hayat içerisinde aile sadece fiziki bir birliktelik olarak algılanmamakta, aynı zamanda sosyal bir öge ve kurulması dinen gerekli bir kurum olarak görülmektedir.³⁴ Bireyin mutluluğunu temin eden, bireyle toplum arasını bağlayan ve onu topluma

²⁹ Rad 13/3.

³⁰ Nisa 4/1.

³¹ Birsin, *Aile Hukuku*, 2.

³² Bakara, 2/35

³³ A’raf 7/19.

³⁴ Çolak, *Aile Hukuku*, 13.

kazandıran ailenin kurumsal önemini ayet-i kerimelerde en beliğ bir tarzda ortaya koymaktadır.

*“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”*³⁵

*“Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?”*³⁶

Bu ve benzeri ayetlerde Allah, kadın ve erkeği yaratanın kendisi olduğunu, evli eşler arasında meydana gelen sevginin kendisinin varlığının delillerinden olduğunu haber vermektedir. Dünyaya nüfus dağılımına bakıldığında kadın ile erkek nüfusunun hemen hemen dengeli olduğunu görülmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde bütün anneler sadece kız veya erkek çocuk dünyaya getirmemektedir. Bu durum bir dengenin varlığına işaret edici niteliktedir. Ayrıca daha düne kadar birbirlerine yabancı olan eşler arasında evlilikle sevgi ve şefkatin oluşması gerçekten Allah’ın varlığının delili niteliğindedir.³⁷

Aile, öncelikle insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Beden ve ruh sağlığı için huzurun vazgeçilmez işlevi hatırlanınca, bu yuvanın insan için nasıl bir önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında aile, insanca yaşamamanın ortamını hazırlamaktadır. Yaratılış itibariyle yalnız başına yaşamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte, hemcinsleriyle ilişki kurabilmekte ve şahsiyetini kazanabilmektedir.³⁸

Kur-an-ı Kerim’de aile yapısı içerisinde önemli bir yeri olan anne ve baba rolüne dair de çok sayıda ayet bulunmaktadır:

*“Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. İnsanı sudan yaratan ve ona nesep/soy ve sıhriyet/nikâh yolu ile (akrabalık bağları) veren O’dur. Senin Rabbin her şeye güç yetirendir.”*³⁹

³⁵ Rum 30/21.

³⁶ Nahl 16/72.

³⁷ Çolak, *Aile Hukuku*, 13-14.

³⁸ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: İfav, 2016), 18.

³⁹ Furkân 25/54.

*“De ki: Hayır olarak infak ettiklerinizi; ebeveyne, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışa (verin). Hayır olarak ne yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu bilir.”*⁴⁰

*“İnsana, anne babasına karşı güzellikle muamele etmesini tavsiye ettik. Şayet bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır ve size yaptıklarınızı haber vereceğim.”*⁴¹

*“İnsana, anne babasına karşı (iyilikle muamelede bulunmasını) tavsiye ettik. Annesi onu zorluklar içerisinde taşır ve (sütten) kesilmesi de iki yıl içindedir. Bana ve ebeveynine şükret. Dönüş banadır.”*⁴²

Hz. Peygamberin hadislerine bakıldığında aile hayatının teşvik edildiği görülmektedir:

*“Kimin evlenme külfetine gücü yeterse evlensin. Zira evlenme, gözü harama bakmaktan daha da korur, iffeti de daha fazla muhafaza eder.”*⁴³

*“Evlenmek benim sünnetimdir. Kim benim bu yolum ile amel etmez ise, benden değildir. Evleniniz Çünkü ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla iftihar edeceğim.”*⁴⁴

Bunlara ek olarak Hz. Muhammed’in aile kavramı konusundaki tavsiyeleri de bulunmaktadır:

*“Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanıyım.”*⁴⁵

*“Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yandır.”*⁴⁶ *“Kıyamet gününde, Allah katında konumu en kötü olacak insanlardan birisi, karısı ile beraber olup da onun (özel hayatına ilişkin) sırlarını yayan kimsedir.”*⁴⁷

⁴⁰ Bakara 2/215.

⁴¹ Ankebût 29/8.

⁴² Lokmân 31/14.

⁴³ İbni Mâce, Nikâh 1.

⁴⁴ Hatipoğlu, *İbni Mâce Tercümesi*, 5/195.

⁴⁵ Tirmizi, Menâkıb, 63.

⁴⁶ Ebu Davud, Taharet, 94.

⁴⁷ Müslim, Nikah, 123.

Aynı zamanda aileler, çocuklarını ve kendilerini dış zorluklara ve tehlikelere karşı da korumaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçen “*Onlar sizin için bir elbise ve siz de onlar için bir elbise gibisiniz*”⁴⁸ vurgusu ailenin öz fertlerini, bir elbisenin ayıpları örtüp, sıcak ve soğuktan koruduğu gibi toplumsal tehlikelere karşı bir kalkan olarak bireylerini koruduğunu vurgulamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de soyun devam ettirilmesi, aile ve aile hukuku ile ilgili oldukça fazla ayet bulunmaktadır. İslam toplumunda evliliğin resmi hale getirebilmesinin tek şartı “nikâh” olarak gösterilmektedir. Nikâh aynı zamanda evliliğin tarafların birbirine verdiği söz, sözleşme anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim; aile, insan soyunun devamı, gelecek nesillere miras, kadın ve erkeğin yoldaşlığı gibi kavramların açıklamasını da yapmaktadır. Ailenin arasındaki duygusal bağ olan “neseb” kavramına da özel önem vermektedir.⁴⁹

Kur'an-ı Kerim'de birey ve bireylerin yaşadıkları topluluk ve gruplarla alakalı ayetler bulunmaktadır. Aile, Kur'an-ı Kerim'de ehl olarak geçmektedir. Ehl kelimesi Kur'an-ı Kerim'de “kan bağı olan bireyleri” temsil etmektedir, aile ve akrabalık ilişkileri üzerine durulmaktadır. Kur'an'a göre ilk aileyi Hz. Âdem ve Havva oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de aileyi oluşturan kişilerin belirli unsurlara uyması gerekmektedir. Hülâsa nasslarla sınırları çizilen aile yapısı, içerisinde hoşgörü, sevgi, saygı, Allah korkusu, merhamet gibi unsurlarla desteklenmiş ve sağlam bir aile oluşmasını hedeflenmektedir.⁵⁰

1.3. Azerbaycan Hukukunda Aile

Azerbaycan halkının soyu Türklerden gelmektedir. Aile yapısı da Türk geleneklerinin yaşattığı izleri devam ettirmektedir. Aynı zamanda İslam dinine mensup oldukları için İslam gelenek, göreneklerine göre ailelerin oluştuğu ve bunun gelecek nesillere aktarıldığı bir yapı bulunmaktadır.

Azerbaycan'da İslam'dan önce farklı dini inançlar görülmektedir. Fakat günümüzde Azerbaycan toplumunun büyük bir kısmı İslam dinine mensuptur.

⁴⁸ İbrahim Paçacı, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 62.

⁴⁹ Nedim Bahçekapılı, “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 1/1 (2008), 30-31.

⁵⁰ Mansur Tayfurov, “Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3-4 (2014), 185.

Dolayısıyla halkın İslam dininin buyurduğu örf ve adetlere göre yaşamlarını şekillendiği gözlemlenmektedir. Azerbaycan’da uygulanan Sovyet politikaları ile İslam dininin etkilerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Sovyet politikalarının uygulaması halkı idari ve ekonomik açıdan etkilemişti fakat Müslümanlığı benimseyen toplulukların gelenek ve göreneklerini bu yaptırımlar etkilememiştir. Özellikle Sovyet politikaları sonucu “cami, başörtüsü” gibi İslam’ın şairleri yasaklansa da kişiler arasında ve aile ilişkilerinde İslam’ın etkisi devam etmiştir.⁵¹

Azerbaycan’da aile ilişkilerinin yasal olarak düzenlenmesinde, kadın ve erkek arasında gönüllü evlilik, karı kocanın yasal eşitliğine, aile sorunlarının karşılıklı rızaya dayalı olarak çözülmesine, çocukların aile içinde yetiştirilmesine, onların güvenliğine gelişimlerine özen gösterilmesine, reşit olmayan ve çalışamayacak durumda olan aile üyelerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına öncelik verilmektedir.⁵²

Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti Aile Məcəlləsinin 3. maddesine göre, aile ilişkileri yasal düzenlemelere göre şu şekilde düzenlenmiştir:⁵³

- Aile evrensel ilkeler temelinde kurulmalıdır.⁵⁴
- Aile ilişkilerinde kadın ve erkeğin gönüllü evlilik birliği, karşılıklı sevgi, dostluk ve tüm aile bireylerinin maddi kaygılardan uzak saygı duyguları temelinde kurulmalıdır.⁵⁵
- Aileler çocuklarını anavatana bağlılık ruhu içinde sosyal eğitimle donanımlı olarak yetiştirmelidir.⁵⁶
- Annelerin ve çocukların çıkarlarının kapsamlı bir şekilde korunması ve her çocuğun mutlu yaşamının sağlanması esastır.⁵⁷
- Aile ilişkilerinde zararlı alışkanlıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁵⁸
- Çocuklar aile ve topluma karşı sorumluluk duygusu ile eğitilmelidir.⁵⁹

⁵¹ Bayram Hasanov, “Milli Bilincin İdame Ettiricisi Olarak Din: Sovyet Azerbaycan’ında İslam”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (2018), 1567.

⁵² Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 20. Maddə.2.2.

⁵³ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 20. Maddə.3.

⁵⁴ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.3.1.

⁵⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.3.2

⁵⁶ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.3.3.

⁵⁷ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.3.4

⁵⁸ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.3.5.

⁵⁹ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. Maddə.3.6.

Azerbaycan aile ilişkilerinde ailenin lideri baba olarak benimsenmektedir. Ailede baba hayatını kaybettiği zaman, ailenin yönetimini anne devir almaktadır. Eğer aile içerisinde reşitliğini geçmiş, ekonomik gücü olan erkek çocuk varsa, aile reisliği ona da geçebilmektedir.⁶⁰

Azerbaycan halkının çoğunluğunu Müslüman topluluklar oluşturmaktadır.⁶¹ Fakat aile içerisinde miras paylaşımı İslami usullere göre uygulanmamaktadır. Ailenin sahip olduğu çocukların konumuna göre miras paylaşımı yapılmaktadır. Bu durumda da herhangi bir eşit paylaşım söz konusu olmamaktadır. Örneğin ailede yer alan iki tane çocuğun mirastan aldıkları pay değişiklik göstermektedir. Büyük yaşta olan çocuğun ev, araba, arsa gibi malları alması, küçük yaşta olan çocuğun da evli değilse aile yanında yaşadığı için mirastan daha az pay alması söz konusu olabilmektedir.⁶²

Azerbaycan toplumunun önemli bir kısmını büyük aileler oluşturmaktadır. Yönetim şekli farklılık gösterse de bu aileler İslam kanunlarının, gelenek ve adetlerin dışında bir işleyiş şekli gösterememektedir. Azerbaycan’da aileler geçmişten gelen gelenek ve adetlere çoğunlukla bağlı kalmakta, bunu da gelecek nesillere aktarmaya devam etmektedirler. Aile içerisindeki düzen, miras paylaşımı gibi olgular şeriat kurallarına göre uygulanmaktadır. Örneğin aile içindeki erkek ve kadınların miras payları farklı bölünmektedir. Erkekler, kadınlara kıyasla daha fazla mirastan pay almaktadır. Çünkü şeriat kanunlarına göre kadına bir verildiği zaman, erkeğe iki katı verilmektedir.⁶³

Türk toplumlarında her zaman aileye önem verilmektedir. Türk toplumunun düzeni, disiplini, hiyerarşik yapısı, geleneği, kültürü hemen her dönem benzer özellikler göstermektedir. Aileler çocuklarına verdikleri ahlak ve terbiye eğitimlerini küçük yaştan başlayarak, ileriki yaşlara kadar sürdürmektedirler. Bu düzen ve gelenekler eski zamanlardan günümüze kadar büyük ölçüde kendini koruyarak gelirken, zamanın ilerlemesi, teknolojinin gelişmesi, sanayi devrimi gibi unsurlar aile düzeninde bazı

⁶⁰ Nergiz Guliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbaycan Ailesi* (Bakü: İlim Neşriyatı, 2006), 56.

⁶¹ Hasanov, “Milli Bilincin İdame Ettiricisi Olarak Din: Sovyet Azerbaycan’ında İslam”, 1567.

⁶² Guliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbaycan Ailesi*, 56.

⁶³ Nergiz Kuliyeve - Abulfeyz Süleymanov, “XIX-XX. Yüzyılda Azerbaycan’da Genifl Aile Yapısı”, *Aile ve Toplum* 4/13 (2008), 79.

değişikliklerin olmasına sebep olmuş, aile olgusu da çağa ayak uydurarak buna göre şekil almaktadır.⁶⁴

Azerbaycan toplumu da günümüz toplumlarında görülen anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile yapısına uyum sağlamış durumdadır. Ülke içerisinde geniş aileler yer alsada genellikle çekirdek aile yapısı görülmektedir. Bu yapıda da erkeğin egemen olduğu görülmektedir. Aile içerisinde baba ya da büyükbaba, aileye liderlik etmektedir. Evin maddi kazancını, disiplinini İslam toplumunda olduğu gibi erkek sağlamaktadır. Aile içerisindeki ilişkilere ve akrabalık ilişkilerine değer verilmektedir. Kan bağı olan bireylerin birbirine bağlı bir yaşam şekli gösterdiği gözlemlenmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve modern yaşama geçilmesi ile ailelerin çekirdek yapı oluşumunda artış gözlemlenmektedir. Fakat akrabalık ilişkileri, aile ilişkileri, eğitim, örf, adet gibi düzenlerde değişiklik görülmemektedir. Aile içerisinde eşlerin birbirine saygı ve hoşgörü çerçevesinde yaklaşımı, çocukların terbiyelerinin sürdürülmesi, çocukların anne ve babasına bakması, yardım etmesi sürekli olarak devam etmektedir. Aynı zamanda akrabalık ilişkileri, komşuluk ilişkileri toplum içerisinde değer görmektedir. Azerbaycan toplumu modernleşme sürecinde gelenek ve kültürlerini koruduğu için bu günlere kadar gelmiş durumdadır. Buna ek olarak kültürlerinin getirisini sayesinde toplum birbirinden uzak ve yobaz bir tarz göstermemiştir. Türk toplumunun aile yapısı ile aynı özellikleri barındırmaktadır.⁶⁵

Azerbaycan devleti anayasasında aile ile ilgili kanunlar yer almaktadır. Aile yapısı, hakları ve özgürlükleri devlet tarafından koruma altına alınmış durumdadır. Devlet ailelerin ekonomik durumlarına göre ve çocuk sayılarına göre çeşitli yardımlarda bulunmaktadır. Anayasanın 34. maddesine göre; *“Herkesin, kanunla öngörülen yaşa geldiğinde aile kurma hakkı vardır. Nikâh gönüllü rızaya dayanarak yapılır. Hiç kimse zorla evlendirilemez. Nikâh ve aile, devletin himayesindedir. Anne, baba ve çocuk hakları kanunla korunur. Devlet çok çocuklu ailelere yardım eder. Karı ve kocanın hakları eşittir. Çocukların bakımını üstlenmek ve onları terbiye etmek anne ve babaların hem hakkı hem de görevidir. Ebeveyne saygı göstermek ve onların bakımını üstlenmek, çocukların*

⁶⁴ Abulfaz Süleymanov, “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”, *Aile ve Toplum* 5/17 (2009), 8.

⁶⁵ Ebulfaz Suleymanov, “Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan Ailesinin Özellikleri” (Uluslararası Aile Sempozyumu, İstanbul: Ensar Neşriyatı, 2007), 530.

görevidir. 18 yaşında ve çalışma gücü olan çocuklar, çalışma gücü olmayan ebeveynlerine bakmakla görevlidirler” şeklinde belirtilmektedir.

Ayrıca çocukların reşit olana kadar çalışma hakları bulunmamaktadır. Bu zamana kadar ebeveynleri yanında yaşayarak eğitim, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Aile içerisinde anne ve baba birbirine hoşgörülü davranmak zorunda ve anne ve baba çocuklarına da hoşgörülü davranmak zorundadır. Aksi takdirde çocukların kanunen kendilerini koruma hakları bulunmaktadır.⁶⁶

1900’lü yılların öncesinde Azerbaycan’da aile yapısı iki şekildedir. Bunlardan ilki, özellikle 1800’lü yıllar ve öncesinden beri süre gelen kalabalık, ataerkil aile yapısıdır. İkincisi modern dönemle birlikte yaygınlaşan çekirdek aile yapısıdır. Azerbaycan’da olan aile yapısı toplumun hiyerarşik sisteminden etkilenmektedir. Örneğin büyük ve köklü aileler, cemiyetlerin oluşması ile meydana çıkmıştır. Büyük aileler tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmışlardır. Fakat bu ortaya çıkış, bütün halklara özgü genel itibariyle cemiyetin gelişimiyle doğru orantılıdır.”⁶⁷

Azerbaycan hukukuna göre aile evlilik ile gerçekleşmektedir. Nikâh anayasanın 13.3 maddesine göre tarafların resmi makamlara başvurması ile başlamaktadır. Resmi makamların kadın ve erkeği kendi rızalarıyla resmi olarak nikâhlanmasıdır.⁶⁸

Azerbaycan hukuku Aile Mecellesinin 9. maddesine göre nikah ve evliliğin gerçekleştirilmesi, devletin huzurunda gerçekleşmesi gerektiği belirtilmektedir. Devlete bağlı bakanlığın alt kolları şehir, ilçe ve beldelere göre bu konu hakkındaki evlilikler ile resmi işlemleri sağlamaktadır.⁶⁹

Eşlerin birbirine karşı olan sorumlulukları ve hukuki hakları evlilik gerçekleşmesi ile resmiyet kazanmaktadır. Kadın ve erkeğin mallarının paylaşımı, resmi nikahtan sonra olmaktadır. Fakat bu hakların sağlanabilmesi için evlenecek tarafları Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları içerisinde gerçekleşmesi gerekmektedir.⁷⁰

⁶⁶ Abdul Alizade - Akif Abbasov, *Aile Hayatının Etika ve Psikolojisi* (Bakü: Maarif Neşriyatı, 1988), 190.

⁶⁷ Kuliyeva - Süleymanov, “XIX-XX. Yüzyılda Azerbaycan’da Geniñl Aile Yapısı”, 78.

⁶⁸ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 23. maddə.9.1, <http://www.e-qanun.az/framework/3292>, Erişim: 06.03.2022.

⁶⁹ Ənnağa Hacıbəyli, *Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin Yozumu* (Bakı: Digeſta nəşriyatı, 2012), 49.

⁷⁰ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 440.

Bireyin devredilemez ve doğal bir hakkı olan evlenme hakkı anayasal temel insan medeni hak ve özgürlükler arasındadır. Böylece, Anayasanın 34. maddesinin I. ve II. bölümlerine göre, reşit olan herkesin aile kurma hakkı vardır. Evlilik gönüllü rıza temelinde sonuçlandırılmaktadır. Hiç kimse zorla evlendirilmemektedir. Evlilik hakkı düzenlenen bir takım temel ilkeler, Anayasa'nın belirtilen normunda yansıtılmış durumdadır. Bunlardan en önemlisi kadın ve erkeğin evlilik birliğinin gönüllülük ve irade özgürlüğüne dayanma ilkesidir. Evlilik ilkelerinin kurulması veya sona erdirilmesi, bu ilkelere katılanların iradelerinin ve gönüllülüklerinin beyanına bağlıdır. Bir erkek ve bir kadının evlilik birliğinin gönüllülük ve irade özgürlüğü ilkesine göre, her erkek ve kadın, yabancıların etkisi olmaksızın, kendi özgür iradeleriyle karı koca seçme hakkına sahiptir. Evliliğe giren bir erkek ve bir kadının karşılıklı gönüllü rızası, bir evliliğin akdedilmesinin temel şartıdır.

Aile Mecellesinin 1.4. maddesinde belirlenen bir diğer önemli ilkeye göre, Azerbaycan Cumhuriyetinde evlilik ve aile ilişkilerinin yasal düzenlenmesi devlet tarafından yürütülür ve sadece ilgili yürütme makamında yapılan evlilikler tanınmaktadır. Bu ilke, yalnızca resmi olarak kayıtlı bir evlilikten kaynaklanan yasal ve sosyal sonuçların devlet tarafından yasal olgu olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Yukarıda gösterilenlerden bu neticelere varılır ki mevcut mevzuatın anlamına göre, gönüllü olarak ve özgür irade temelinde aile münasebetlerinde bir erkek ve bir kadının evliliğinin (sahife 581) ancak devlet tarafından belirlenen şekilde resmileştirildikten sonra tanındığı sonucuna varılabilmektedir. Ayrıca devlet organlarında yapılmayan bir evlilik hukuki sonuç doğurmamaktadır. Azerbaycan'da yasal düzenlemeler bireylerin dini geleneklere göre evlenmelerini yasaklamamaktadır, sadece böyle bir evliliğin herhangi bir yasal sonucu yoktur. Dolayısıyla Aile Mecellesinin 1.5. maddesine göre dini nikahın hukuki bir önemi bulunmamaktadır. Bu hüküm İlgili icra makamı kurulmadan önce akdedilen dini nikahlar ile bunların tasdikine ilişkin belgeler, doğum, evlenme, boşanma ve ölüm belgeleri hakkında bu hüküm uygulanmamaktadır.

Bununla birlikte, hem geçmiş hem de mevcut mevzuat, mevcut evlilik ilişkileri için yalnızca bir istisna sağlamaktadır. Böylece SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı'nın 8 Temmuz 1944 tarihi evli olmayan ebeveynlerden doğan çocuklar hakkında kararnamesine göre, yalnızca bu Kararnamenin kabul edilmesinden önce fiili evlilik ilişkisi içinde olan kişilerin evlilikleri tanınabilmektedir. Bu kararnameye göre, mevcut

evlilik içinde olan eşlerin evliliklerinin resmi olarak tanınması (yasallaştırılması) için VVAQ (Vətəndaşlıq Vəziyyəti Aktlarının Qeydiyyatı) makamlarında tescil edilmesi gerekmektedir. Bu düzenleme ile 1944'ten önce var olan mevcut evlilik ilişkilerinin tanınması nedeniyle, sadece 8 Temmuz 1944'ten önce başlayan ve eşlerin birinin ölümüne kadar devam eden evlilik ilişkilerinin mahkemelerce tanınmasına izin verilmiş durumdadır. Bu konu mevcut kanunda aynı şekilde düzenlenmiştir. Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 31 Ekim 2003 tarihli 145 sayılı kararında onaylanan Medeni Hal Kanunlarının Devlet Tescili Kuralının 3.19. maddesi uyarınca 8 Temmuz 1944 tarihine kadar nikahta olmuş şahıslar mevcut birlikte yaşadığı zamanı (sahife 582) belirterek nikahlarını resmileştirdikten sonra tanınmaktadır. 8 Temmuz 1944 tarihine kadar fiili evlilik ilişkisi içinde bulunan kişilerden birinin ihbarsız ölümü veya kaybolması halinde, sicil dairesi ve konsolosluk, evlilik ilişkisinin başladığını teyit eden mahkeme kararına dayanarak evlilik ilişkisinin başladığı başlangıç zamanını göstermektedir.

Nitekim Medeni Kanun'un 307.2.4-cü maddesinde düzenlenen fiili evlilik ilişkisi, çiftin 8 Temmuz 1944 tarihinden önce başlayıp eşlerden birinin ölümüne kadar devam ettiği durumları ifade etmektedir.

Ancak bu tarihten yarım asırdan fazla bir süre geçtiğinden 8 Temmuz 1944 tarihine kadar gerçek evlilik ilişkileri içinde olma gerçeğinin tanınması böyle bir evliliğin taraflarından birinin mahkemeye başvurmasının zaman açısından gerçekçi görünmediği göz önünde bulundurulmalıdır. Gerçek evlilik ilişkileri içinde olma gerçeğinin tanınması Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 307.2.4. maddesinin şərh edilmesine dair 02 Kasım 2010 tarihli Kararla sağlanmış durumdadır.

Kayt: Azərbaycan Cumhuriyeti Mülki Prosesual Məcəlləsinin 307.2.4. maddesinin Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasasınının 34. maddesinin I ve II hissələri və ailə kanunlarının taleplerinin uyğunlaşdırılması Azərbaycan Cumhuriyyətinin Milli Meclisinə təvsiyə edilmiş durumdadır. Çocuk haklarının uygulanması, çocukların yüksek ahlaklı, kapsamlı kişilikler olarak yetişmesi için koşulların oluşması Azərbaycan Cumhuriyyətinin devlet politikasının öne çıkan yönlerinden biridir. Çocuklarla ilgili devlet politikası, her çocuğun gerekli mali ve ev koşullarında büyümesini ve yetiştirilmesini, ilerici gereksinimlere göre eğitim almasını ve değerli bir vatandaş olarak oluşmasını

sağlamayı amaçlamaktadır. Her çocuğun bir aile içinde yaşama ve büyüme, ana babasını tanıma ve onların bakımından yararlanma hakkı vardır.⁷¹ (sahife 583)

Onlarla birlikte yaşama hakkı vardır. Aynı zamanda, çocuğun ebeveynleri tarafından yetiştirilme, çıkarlarını, kapsamlı gelişimini ve onuruna saygı gösterilmesini sağlama hakkı vardır. Çocuğun aile içinde yaşama ve eğitim hakkının yaşama geçirilmesi, evlat edinme kurumu da dahil olmak üzere çeşitli yollarla sağlanmaktadır. Evlat edinme kurumunun temel amacı, evlat edinilen çocuğun normal fiziksel ve ruhsal gelişimini sağlamaktır. Evlat edinme, aile hukukunun temel ilkelerinden biri olan küçüklerin hak ve menfaatlerinin korunması ilkesi tarafından yönlendirilmektedir.

Evlat edinmenin hukuki mahiyeti ondan ibarettir ki evlat edinme ile ilgili mahkeme kararının yasal olarak yürürlüğe girmesinden sonra evlat edinen ile evlat edinilen arasında ebeveyn ilişkilerine benzer hukuki ilişkilerin oluşmasıdır. Aile mecellesinin (AM) 134. maddesinde görüldüğü gibi evlat edinme, evlat edinilen kişi ile ebeveynleri ve yakınları arasındaki hukuki ilişkinin sona ermesine yol açmaktadır. Evlat edinilen çocuklar ile onların ebeveynleri ve yakınları, her türlü kişisel gayri mülkiyet ve mülkiyet hak ve ödevlerinden muafır. Böylece, kanunun anlamına göre, evlat edinilenler ana-babaya ait ve ödevler edinirler ve ana-baba, bu hak ve ödevleri kaybetmektedir.

Aynı zamanda kanun koyucu evlat edinmenin iptaline de karar vermiş durumdadır. Evlatlık edinmenin iptali mahkemede yapılmaktadır. Evlat edinmenin iptaline esas olan haller AM'in 132.maddesinde düzenlenmiş durumdadır. Bu maddeye göre kanun koyucu evlatlık edinmenin iptal edilmesini dört esasla muayyen etmiştir.

• Evlat edinen ebeveynler kendilerine emanet edilen ebeveynlik görevlerini yerine getirmediğinde⁷² (ssahife584)

- Evlat edinen ebeveynler ebeveynlik haklarını kötüye kullandıklarında
- Evlat edinen ebeveynler evlat edinilen çocuğa kötü davrandığında
- Evlat edinenler kronik alkolikler ve uyuşturucu bağımlıları olduğunda evlat edinme iptal olmaktadır.

Evlat edinenlerin velayet görevlerini yerine getirmemeleri, evlat edinenlerin kanuna göre yapmaları gereken işlemleri yapmamaları eylemsizlik şeklindedir. Bu

⁷¹ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 34. Maddə.

⁷² Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 132. Maddə.

durum, evlat edinenlerin çocuğun ruhsal ve bedensel yetiştirilme ve eğitimine katılmamaları, onlara gerekli ilgi ve özeni göstermemeleri vb. şekilde ifade edilebilmektedir.

Evlat edinen ebeveynler ebeveynlik haklarını kötüye kullandıklarında bunu çocukların çıkarlarını kötüye kullandıklarında örneğin çocukların eğitimine engel olma, çocukları dilenmeye, çalmaya, alkol veya uyuşturucu kullanmaya ve bu gibi şeylere teşvik etme gibi faaliyetler halinde çeşitli yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK ÖNCESİ İLİŞKİLER VE EVLİLİK AKDI

2.1. Evlilik Öncesi İlişkiler

İslam, evliliğin mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulmasını esas almaktadır. Bu sebeple evlilik öncesinde bunu temine yönelik bazı tedbirler öngörmektedir. Bunlar; evlenenlerin birbirlerine denkliği, tarafların birbirlerini görmeleri ve nişanlılık dönemi olarak ifade edilebilir.⁷³

2.1.1. Görüşme

Hayat boyu beraberlik hedefiyle bir araya gelecek olan kişilerin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmeleri düşünülememektedir. Tarafların birbirlerini tanımadan yapacakları bir evlilik, aile kurumunun esas maksatlarını da gerçekleştirilememektedir.⁷⁴ Görücü usulü evliliklerin hâkim olduğu yerlerde taraflar bir başkasının yönlendirmesiyle evlenmekte ve evlenen çiftler birbirleriyle ilk defa zıfaf gecesi karşılaşmaktadırlar. Bu türden bazı uygulamalara az da olsa günümüzde de bulunmaktadır. Bunun İslam'ın ruhuna uymadığını, Hz. Peygamber'in görmediği bir kızla evlenen sahabeleri ikaz ederek görüşmelerini istemesinden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber sahabeden Muğira b. Şu'be'ye evlenmek istediği bir kadın için, “*Git onu gör, çünkü bu ülfet ve sevgiyle bütünleşmeyi sağlar*”⁷⁵ buyurması evliliğin mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulması gerektiğinin delillerinden biridir.⁷⁶ Başka bir hadisinde de “*Bir kadınla evlenmek istediğiniz zaman onun kadınsı niteliklerine bakabilirsiniz bakın*”⁷⁷ sözleriyle konunun önemini vurgulamıştır.

Hadisin erkeklere hitap etmesi, görmenin sadece erkek tarafın hakkı olduğu anlamında değildir. Evlilik rızaya dayanan bir akit olduğuna göre, kadının da neye razı olduğunu bilmesi tabii hakkıdır. Kadının aile kuracağı erkeği görmesi de aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Hatta Hanefi alimlerinden İbn Abidin'in bu yorumu benimsenerek, kadınların boşama yetkilerinin erkeklere göre daha sınırlı olduğundan kadının evleneceği

⁷³ Saffet Köse, ' "Aile Hukuku" "İslam Hukuku El Kitabı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 439.

⁷⁴ Yaman, *Aile Hukuku*, 34.

⁷⁵ Tirmizi, Nikah 5; Nesai, Nikah 17; İbn Mace Nikah 9

⁷⁶ Köse, " "Aile Hukuku" ", 441.

⁷⁷ Ebu Davud, " "Nikah" " 18; Tirmizi " "Nikah" ", 5

kimseye bakmasının erkeğin bakmasından daha önemli ve anlamlı olduğu bile söylenebilir.⁷⁸

Hz. Peygamberin, evlenecek olanlara, evlenecekleri kişileri tanımaları anlamına gelecek tavsiyelerinin yalnızca evleneceği şahsı şöyle bir görmüş olmak şeklinde anlaşılması, kanaatimizce bu nebevi mesajı daraltmaktadır. Oysa Hz. Peygamberin bu hususla ilgili tavsiyesi, evlenecek tarafların birbirlerini tanımaları, tanımadan evlenmeye kalkışmamalarıdır. Tanıma ise mücerret bir bakıvermekle veya görüvermekle gerçekleşmemektedir. Bu bakımdan şer'i ölçüler içerisinde evlenecek tarafların birbirlerini yeterince tanımalarının sağlanması, kurulacak yuvanın selameti açısından son derece önemli Şer'i ölçüler içerisinde gerçekleşecek böyle bir tanıma süreci, dini açıdan da bir sakınca teşkil etmemektedir. Çünkü bir ömrü beraber geçirmek arzusuyla kurulacak bu birliğin, sevgiye dayanması ve tarafların birbirlerini istemeleri, beğenmeleri ve sevmeleri son derece önemlidir.⁷⁹

Bakılacak yerler konusunda dört mezhebin ittifakı ile eller ve yüzdür. Ebu Hanife buna ayakları da ilave etmiştir. Diğer bir kısım özellikleri hakkında kızın ailesine yakın kimseler aracılığı ile bilgi alınabilmektedir. Kadın da evlenmek istediği erkeğin fiziksel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak için ona bakabilmektedir. Ayrıca adayların birbirlerinin ahlaki meziyeti düşünce yapısı, huy ve karakter gibi husularda da birbirlerine uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını araştırmaları önemlidir.⁸⁰ Evlilik öncesi görüşme konusunda eklenecek bir önemli nokta da, bu görme veya görüşmenin, tarafları rencide etmeyecek tarzda olması ve bir de tarafların yalnız başlarına bırakılmamalarıdır. Bu iş, yakınlarında üçüncü kişilerin bulunduğu ortamlarda yapılmalıdır. Bu hassasiyete dikkat edilmesi şartıyla tarafların görüşüp konuşmaları caiz olmaktadır.⁸¹

2.1.2. Nişan

2.1.2.1. Nişanlanma ve Nişanlılık

Arapçada 'hıtbe' kelimesiyle ifade edilen bu terim lügatte; kız istemek, söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, bir

⁷⁸ Yaman, *Aile Hukuku*, 34.

⁷⁹ Ekrem Keleş, ““Dini Nikah” Adı Altında Yapılan Gayr-ı Resmi Nikah Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi” 3 (2004), 195-196.

⁸⁰ Çolak, *Aile Hukuku*, 33-34.

⁸¹ Yaman, *Aile Hukuku*, 35.

erkeklerle bir kadının birbirleriyle ileride evlenmek üzere yaptıkları bir anlaşma anlamına gelmektedir.⁸² Niyetini açıklayan erkeğe ‘hatıb’, olumlu karşılaman kadına da ‘mahtube’ denilmektedir. Evlilik teklifine karşı tarafın açıkça olumlu karşılık vermesi ile nişan tamamlanmış olmaktadır.⁸³

Nişanlılık bir evlilik vadidir. Bu sebeple nişanlı olan kimseler birbirlerine yabancı konumdadırlar. Bu dönemde taraflar, nikâh akdinin evli çiftlere tanıdığı hiçbir hakka sahip olamamaktadırlar. Bunun için nişanlılar karı-koca gibi hareket edemezler ve mesela üçüncü bir şahsın bulunmadığı bir ortamda baş başa kalamamaktadırlar.⁸⁴ Nitekim 1917 tarihli Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesi’nin 1.maddesinde; ‘*Nişanlanmakla veya va’d ile nikah meydana gelmiş olmaz*’ denilerek bu durum açıkça belirtilmiştir. Bu yüzden kimi çevrelerde konuşulan söz kesilip Fatıha okununca, artık kızla erkek birbirine helal olur gibi sözlerin İslam’la bir ilişkisi yoktur.⁸⁵

Düğün merasimine kadar geçecek olan zaman diliminde kız ve erkeğin günaha girmeden görüşmelerini sağlamak amacıyla, günümüzde nişanın hemen arkasından nikah da kıyılmaktadır. Bir mahzurdan kurtulmak için yapılan bu muamele, telafisi çok güç zararlara sebep olduğundan doğru bir uygulama değildir. Çünkü nişanlılık, İslam hukukuna göre taraflara evlenme mecburiyeti yüklenmediğinden her an bozulma ihtimaline açıktır. Dolayısıyla şu veya bu sebeple nişan bozulduğunda, nişanla beraber yapılan nikah, genellikle resmi kaydı olmadığından, aileler ve taraflar arasında husumete ve inatlaşmaya kurban verilmektedir. Bu sebeple nişan ve nikah birbirinden bağımsız düşünülmeli ve nikah ilerideki merasime kadar ertelenmeli veya derhal tescil edilmelidir.⁸⁶

Her ne suretle olursa olsun insanlara nişanlılık döneminde halk arasında ‘dini nikah’ olarak isimlendirilen akdin yapılmaması ve evlilik kararı alındığında da öncelikle resmi nikahın yaptırılması, tavsiye edilmelidir.⁸⁷ Binaenaleyh mücerred nişanlanmakla veya izdivaç vadile nikah, münakid, üzerine nikah hükümleri müterettib olmaz ve iki

⁸² Hamdi Döndüren, *Delileriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras* (Bursa: İslam Hukuku Külliyyatı Yayınları, 1983), 167.

⁸³ Çolak, *Aile Hukuku*, 35.

⁸⁴ Köse, *Aile Hukuku*, 422.

⁸⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali Nikâh-Boşanma-Mahremiyetler Kadın ve Çocuk Hakları-Sorular ve Cevaplar* (İstanbul: Altınoluk Grafik, 1995), 137.

⁸⁶ Yaman, *Aile Hukuku*, 36.

⁸⁷ Halil İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İFD* 23 (2005), 86-87.

tarafından hiçbiri akdi icraya ve mücerred izdivaç vadinde bulunduğundan dolayı vadini infaza icbar olunamamaktadır. Çünkü nikah, usulen icab ve kabul ile münakid olmaktadır. Bir erkek ile bir kadının birbirine yüzük, çarşaf, elbise gibi huliyyata, belbusata ait bazı eşya vererek namzedlik merasimini icra etmeleri ise böyle bir icab ve kabul mahiyetinde değildir.⁸⁸ Bunun için bu konuda daha dikkatli hareket edilmeli ve nikah akdinin yapılması düğüne bırakılmalıdır. Ayrıca çeşitli dedikodu ve ithamlardan kurtulmak için nişanlılık süresinin gereğinden uzun tutulmaması önemlidir.⁸⁹

2.1.2.2. Nişanın Bozulması

İslam Hukuku iki noktada nişan konusunda düzenleme getirmiştir. Birincisi ‘kimlerle nişanlanabileceği’ ikincisi ise nişanın bozulmasıyla ortaya çıkan neticelerdir. Kimlerle nişanlanamayacağı meselesi ilerde evlenme engelleri başlığı altında verileceğinden kısacası evlenme engelleri olanlar birbirleriyle nişanlanamazlar. Diğeri ise kendisine dünür gelene gönlü meyletmış ve mehir üzere anlaşmışlarsa bunu bilerek başkasının ona evlilik teklifinde bulunması yasaktır.⁹⁰ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) “*Hiç kimse (din) kardeşinin istediği bir kadına dünürcü olarak çıkmasın (talip olmasın)*”⁹¹ buyurmuştur. Lakin kadının evlilik teklifine olumlu cevabı olmazsa, başkasının ona talip olması, en sahih görüşe esasen haram değildir. Hanefilere göre ise mekruhtur. Evet veya hayır cevabı vermemişse hüküm yine aynıdır. Araya başka dünürlerin girmesi kız başka birine sözlenmedikçe çoğunluk müçtehitlere göre caizdir. Evliliğe olumlu cevap verdikten sonra dünürlüğü bozmak haram olmakla beraber kıyılan nikâh yine de sahihtir.⁹²

Nişanın evlilik sözleşmesi olup akit olmadığından çoğunluk müçtehitlere göre kız ve erkeğin nişandan vazgeçmesi caizdir. Bundan dolayı karşılıklı rızaya gerek yoktur. Tek taraflı irade beyanı ile nişan sonlanmış olmaktadır.⁹³ Yalnız mümin dini ve ahlaki gereği verdiği sözden önemli bir neden olmadığı sürece dönmemesi gerekmektedir. Karşı tarafın onuru ve mahremiyeti gözetilerek nişanlanmaya iyi bir araştırmadan sonra karar

⁸⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye, Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayın Evi, 1967),2/12.

⁸⁹ Çolak, *Aile Hukuku*, 37.

⁹⁰ Çolak, *Aile Hukuku*, 38.

⁹¹ Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b.Hanbel eş-Şeybani el-Mervezi - Hüseyin Yıldız, *Müsned* (İstanbul: Ocak Yaayıncılık, 2013), 12/330.

⁹² Çolak, *Aile Hukuku*, 39.

⁹³ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 146.

verilmelidir. Duygulara kapılarak akıllı bir değerlendirme yapmadan karar vermek doğru değildir. İsrâ suresi 34. Ayetinde de Allah Ahdi yerine yetirmemizi emretmiş insan ahdinden sorulacağını bildirmiş durumdadır.⁹⁴

2.1.2.3. Nişanın Bozulmasının Sonuçları

Tedavisi mümkün olmayan hastalığın yaranması, vefat gibi sebeplerden Nişan ve evlenme sonuçlanacağı gibi tek taraflı irade beyanı ile de bozulabilmektedir. Erkek veya kızın nişanı sonlandırdığı takdirde maddi ve manevi tazminatla birlikte verilen hediye ve mehrin geri verilmesi istenebilmektedir. Fukaha tarafından mehr ve hediyelerin geri alınması konusu ele alınarak düzenlenmiştir.⁹⁵ Çağdaş İslam hukukçularıyla tarafların nişanın bozulmasıyla birbirine maddi ve manevi zarar vermesi halinde zarara uğrayanı tazminat davasını ele alıp tartışmışlardır. Bazıları da İslam'ın ruhuna uygun olduğundan tazminat davasının tanınması gerektiğini savunmuşlardır.⁹⁶ Osmanlı Aile hukukunun 8. maddesinde de nişanlılardan birinin vazgeçmesi veya evlilik teklifine olumlu cevap verdikten sonra vefat ederse, verilen mehrin kalması durumunda, ailesi tarafından geri alınabilir. Mehrin harcanması durumunda da kız tarafı zararı ödemelidir.⁹⁷ Nişanlı olanlardan biri öldüğü zaman mehr ilgili olan hükümler geçerli olmaktadır.⁹⁸

Nişan hediyeleri Hanefilere göre hibe bağış hükmündedir. Verilen hediyeler kalıyorsa geri alabilmektedir. Hediyelerin tüketilmesi ve zayi olması yüzüğün kaybolması halinde erkek verdiği hediyeyi geri alamamaktadır.⁹⁹

Malikilere göre erkek ve kız olsun hediyeleri veren tarafı nişanı bozmuşsa geri alamamaktadır. Hediyelerin olduğu gibi kalması da sonucu değiştirmemektedir. Hediyeleri alan tarafı bozmuşsa geri vermesi, tüketilmiş veya harcanmışsa mislini ödemesi gerekir.¹⁰⁰

⁹⁴ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1992), 9/25.

⁹⁵ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1987), 1/240.

⁹⁶ Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 101.

⁹⁷ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 147.

⁹⁸ Bilmen, *İstılahatı Fıkhiyye, Kamusu*, 1/1/12.

⁹⁹ Zuhayli, *Fıkıh Ansiklopedisi*, 9/25-26.

¹⁰⁰ Köse, *Aile Hukuku*, 443.

Şafi ve Hanbelilere göre nişanın bozulduğunda hediyeler hibe hükmünde olduğundan geri alınmamaktadır. Hibe verildikten alınması caiz olmamaktadır. Lakin Babanın oğluna yatığı hibe istisnadır.¹⁰¹

Hz Peygamber (s.a.v) hadiste “*Bir kadın nikah akdinin sorumluluğunu üstlenmezden önce, kendisine verilen mehir, hediye veya verilmesi vaat edilen şeylerin tümü bu kadına aittir. Ancak nikah kıyıldıktan sonra gerlen hediyeler v.s. isekime verilmişse ona ait olur.*”¹⁰² Sözleri ile hediye ve mehirin akıbetini belirtmektedir.

2.1.2.4. Nişanın Bozulmasında Zararın Tazmini

Nişanın bozulması sebebiyle hediyelerin geri verilmesi fukaha tarafından klasik kaynaklarda değerlendirilmişse de zarara uğrayan tarafın bu zararı kusurlu tarafça tazmin edilip edilemeyeceği meselesi de ele alınmamıştır.¹⁰³

Fukahanın tazminat davaları üzerinde durmama sebeplerinden şunlar söylenebilir:

1. Nişan söz vermek olup akit değildir. Bu bakımdan haksız olarak sözünden dönmek kişiyi günahkâr yapsa da tazminatla yükümlü tutulamamaktadır.

2. Nişanlanmak daha sağlam temeller üzerine evliliği oturtmak için ön tedbirdir. Ağır tazminat tarafları evlenmeye zorlayabilmektedir. Evlendikten sonra geçinemeyip ayrılma nişanın bozulmasından daha ağır bir olaydır.

3. İslam toplumunda nişanlananların beraber yaşaması meşru olmadığından kadının zarar göreceği, prensip olarak düşünülmemiş durumdadır.¹⁰⁴

Günümüz İslam hukukçularının bazısına göre, haklı bir gerekçe olmadan nişan bozan taraf, maddi zarara sebep olmuşsa maddi zararın, belli şartların bulunması halinde de manevi zararın tanzim edilmesi gerektiği görüşündedirler.¹⁰⁵

Başkalarının haklarını gözetmeden keyfi olarak bir kimsenin haklarının kötüye kullanılması İslam Hukukunda mutlak yetki değildir. Çünkü bu meşru olan bir hakkın kötüye kullanılmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) “*Zarar verme de zarar görme de*

¹⁰¹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 147.

¹⁰² Nesai, Nikah 67.

¹⁰³ Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 63-64.

¹⁰⁴ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 148.

¹⁰⁵ Nuri Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 108.

yoktur”¹⁰⁶ hadisi ve “*Zarar izale olunur*”¹⁰⁷ kaidesi, Hükümlerin mükelleflerin zararı için değil maslahatı için meşru kılındığını göstermektedir.¹⁰⁸ Bu yaklaşımla bazı fakihler İslam’ın hileli alış veriş yasağını dikkate alarak zarar görenin mahkeme yoluyla zararın karşılığını isteyebilecekleri belirtilmektedir. Nişanlıların yaptığı harcamalarda diğer yandan evlenme ümidi ileler. Maliki mezhebine göre sebebe dayalı va’d borç doğurur.¹⁰⁹

Günümüzde Şeltut, Sibai ve kısmen Ebu Zehra gibi alimler, nişanın bir zarar doğurması halinde nişanı bozan taraftan tazminat alınabileceğini söylemişlerdir.¹¹⁰

2.2. Evlilik Akdi (Nikâh) Tanım ve Hükümü

Nikâh sözlükte asıl anlamı akit sözleşme anlamındadır. Mecazi olarak ise, cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Bazı âlimlere bunun tam tersi yani lügatteki asıl anlamı cinsel ilişki olacak mecaz olarak da akit sözleşme anlamına gelmektedir. Başka âlimlere göre ise aynı zamanda iki anlama da gelmektedir. Hem akit sözleşme hem de cinsel ilişki anlamına gelmektedir. İstılahta ise nikâh cinsel ilişkiyi nikâh yapan kişiye mutlak tasarruf sahibi yapan başkalarına engelleyen bir akit sözleşmedir. Bu tanımlama örf olarak yaygın olmaktadır. Yoksa bu tanımlamayı tam olarak birebir destekleyen delil bulunmamaktadır.¹¹¹

Dört mezhep imamının da içinde bulunduğu fakihlere göre nikâhtan maksat akittir. Cinsel ilişki için mecazi olarak kullanılmaktadır. Kur’an da ve hadislerde de bu anlamda kullanılmaktadır. Hanefi âlimlerden Zemahşeri’ye göre Bakara suresinin 230. ayetinde “*Kadın başka birisiyle evlenmedikçe*” ayetinin dışında Kur’an’da nikâh lafzının cinsi ilişki manasında hiç kullanılmamaktadır.¹¹²

Fıkhi terim olarak ise nikâh; Şer’i olarak evelenme engeli olmayan bir kadının, cinsel olarak erkeğe yararlanmayı mubah kılan rızai bir akittir. Mütebahhirin fakihlerinin nikâh hakkındaki görüşü; mülk-i mut’ayı kasten ifade eden bir akit olduğudur. Yani kadının cinsel yönlerinden yararlanma hakkını erkeğe veren bir akittir.¹¹³

¹⁰⁶ el-Mervezi - Yıldız, *Müsned*, 1/313.

¹⁰⁷ *Mecellenin İlk 100 Maddesi: Külli Kaideler*, ts.madde20.

¹⁰⁸ Çolak, *Aile Hukuku*, 45.

¹⁰⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 148.

¹¹⁰ Yaman, *Aile Hukuku*, 38.

¹¹¹ Muhammed Ali Tehanevi, *Keşşafı Istılahati’l-Fünun ve’l- Ulum* (Beyrut Lübnan: Matbaatu’l-Benan Naşirun, 1996), 2/1727.

¹¹² Zuhayli, *Fıkıh Ansiklopedisi*, 9/28.

¹¹³ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 149.

Kur'an evlenme tabirini, erkek ve dişi olarak yaratılan insan türünün aralarındaki ahenk ve uygunluğu açıklamak için kullanmaktadır. Zira evlilikte huzur havası, karşılıklı sevgi ve merhametin gelişme ortamı mevcuttur.¹¹⁴ Kur'an Kerimde şöyle buyurulmuştur. *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanutlarındanır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”*¹¹⁵

Kur'an-ı Kerimde insanın yaratılışına vurgu yapıldıktan sonra “eş” tabirinden de bahsetmiştir. *“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?”*¹¹⁶

Nikâh, evlilik iki tarafın hayatlarını bir araya getirmesidir. Eş ise, kadın veya erkeğin her birinin adıdır. Her iki taraf için de nitelik boşandıktan sonra da devam etmektedir. Bakara süresinin 234. ayetinde *“İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler”* bunu göstermektedir.¹¹⁷

Nikâh, karı ve kocanın icap ve kabulden mün'akid olur ve erkeğe kadının hayatından istifade etmesi için helal olur. Taraflar beraber aile vazifeleriyle mükellef olmaktadır.¹¹⁸

Nikâh akdinin olması için şu unsurlar gerekmektedir:

1. Cinsiyetleri ayrı iki taraf: Evlenmelerine engel bulunmayan, nikâh ehliyeti taşıyan bir kadın ve erkek arasında olur. *“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”*¹¹⁹

2. Hayat beraberliği için ortak rıza: Taraflar evliliğe gönülden razı olmaları, sadece cinsel ilişkiden değil hayatın acı tatlı her anında beraber olmaktır. *“Oruç*

¹¹⁴ Muhammed el-Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, trc. Ali Turgut, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1995), 269.

¹¹⁵ Rum 30/21.

¹¹⁶ Nisa 4/20.

¹¹⁷ Çolak, *Aile Hukuku*, 49.

¹¹⁸ Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978), 11/351.

¹¹⁹ Rum 30/21.

gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti.”¹²⁰

3. İlke olarak devamlılık: Daha sonra ortaya çıkacak bazı sebeplerle evliliğin sona ermesi de mümkün olmakla beraber, evlilik akdinde devamlılık esastır. “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.*”¹²¹

4. Hukukilik: Yapılan evlilik hukuken de tanınan bir akit olmalıdır. Bu sebeple örneğin metreslik anlayışına da evlilik denmemektedir. Taraflara evlilik akdinin sağladığı hak ve sorumluluklar hukuk nazarında geçerli olan nikahta söz konusu olabilmektedir. “*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹²²

Nisa suresinin 21 ve 24. ayetinde nikah akdini misak-ı ğaliz sorumluluğu ağır olarak isimlendirmektedir. Kur'an'da aile hukukuyla ilgili yüze yakın ayet yer almaktadır.¹²³ Hz Peygamber'in (s.a.v) “*Bu Nikahı duyurun, onu mescitlerde yapı ve nikah dolayısıyla defter çalın*”¹²⁴ sözleri nikahın basit bir akitte rastlanmayan bazı niteliklerin bulunduğunu göstermektedir.¹²⁵

Evliliğin hükmüne gelince, nikahın meşruiyeti kitap sünnet icma ile sabit olup ibadet yönü olan bir muameledir. İslam'ın iki ana kaynağı olan Kur'an ve sünnette evliliğe teşvik edilmiş, ruhbanlık ve özür olmadan bekar kalmak nehyedilmiştir.¹²⁶

¹²⁰ Bakara 2/187.

¹²¹ Nisa 4/19.

¹²² Bakara 2/228.

¹²³ Yaman, *Aile Hukuku*, 32.

¹²⁴ Tirmizi, Nikah 6.

¹²⁵ Çolak, *Aile Hukuku*, 51-52.

¹²⁶ Çolak, *Aile Hukuku*, 52.

Kur'an dan delil “Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir”¹²⁷ ayetidir.

Hz. Peygamber (s.a.v) de “Ey gençler topluluğu sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü bu, gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur”¹²⁸ “Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir”¹²⁹ buyurmuştur.

İslam hukukçuları evlenmenin dini hükmü konusunda ihtilaf ederek vacip, mendup ve mübah gibi hükümler ortaya koymuşlardır.¹³⁰ Hanefilere göre kişi evlenmediği takdirde zinaya düşeceğinden korkarsa ve mehir ve nafakayı temin edebilecekse evlenmek vacip olmaktadır.¹³¹

Şafilere göre aile görevlerini yerine yetirememesinden korkan kimsenin evlenmesi mekruh olmaktadır. Evlenmeye istekli olan mehir ve nafakayı temin edebilen birinin evlenmesi ise müstehab olmaktadır.¹³²

Hanbelilere göre taraflardan biri zanla da olsa düşmekten korkarsa bu kimsenin evlenmesi farz olur. Nafakanın temin edip edememesi arasında fark yoktur.¹³³

Hanefiler def çalarak fazla sayıda lamba yakarak, nikaha işaret eden bayraklar asarak, elenmeyi başkalarına bildirecek başka yollarla duyurmak menduptur.¹³⁴

2.2.1. Evlilik Akdinin Şartları

Muteber bir evliliğin yapılabilmesi o evlilikte bir takım unsur ve şartların bir araya gelmesi ile mümkündür. Bu unsur ve şartlardan birinin eksik olması evliliğin ya hiç doğmamasına veya eksik teşekkülüne yol açmaktadır.¹³⁵

¹²⁷ Nur 24/32.

¹²⁸ Buhari, Nikah 2. Savm 10; Müslim Nikah 1,3.

¹²⁹ Buhari, Nikah 1; Müslim, Nikah 5;

¹³⁰ Çolak, *Aile Hukuku*, 52-53.

¹³¹ Abdurrahman el-Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı* çeviren. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993), 5/2048.

¹³² el-Ceziri, *İslam Fıkhı*, 5/2050.

¹³³ el-Ceziri, *İslam Fıkhı*, 5/2050.

¹³⁴ el-Ceziri, *İslam Fıkhı*, 5/2050.

¹³⁵ Çolak, *Aile Hukuku*, 55.

2.2.1.1. Evlilik Akdinin İn'ikad Şartları

Bir evlenme akdinin kurulabilmesi ya da varlık kazanabilmesi için bazı unsurların mevcut olması gerekmektedir. Bu kurucu unsurların in'ikad şartları denmektedir.¹³⁶

2.2.1.1.1. Taraflar

Hanefilere göre akdin unsurları icab ve kabuldür. Tarafların akdin unsurları arasında yer almamasının sebebi, icab ve kabulün taraflı zorunlu olarak kapsamasından dolayıdır. Diğer mezhepler ise tarafları akdin unsurları arasında sayarlar. Burada taraflar belirli şartlarla evlenecek olanların velileridir.¹³⁷

2.2.1.1.2. Evlenme Ehliyeti

Evlenme ehliyeti başkalarının tasdik ve müsaadesine gerek duymadan evlenebilme ehliyeti demektir. Ruh ve akıl sağlığıyla beraber baliğ olma şartı da aranmaktadır.¹³⁸ Evlenecek tarafların tasarruf ehliyetine malik olması gereklidir. Yedi yaşını doldurup tehlikeli ve zararı ayırt edebilme (temyiz) gücünü elde etmekle gerçekleşmektedir. Bu yüzden temyiz gücüne sahip olmayan küçüklerin akıl hastalarının iradesinden söz edilememektedir. Bunların bizzat akdedeceği nikâhın batıl olduğundan şüphe yoktur.¹³⁹

Hanefilere göre ergenlik yaşına ulaşma nikâhın meydana gelme veya sıhhat şartlarından olmayıp, yürürlük (nefaz) şartlarındandır. Ancak evlenme ehliyeti başkasının izin ve icazetine ihtiyaç olmadan evlenebilme ehliyetini ifade ettiği için, bu tam ehliyetli olmayı, yani akıllı, ergin ve hür olmayı gerektirmektedir.¹⁴⁰

Yetişkinlik yaşına ulaşmanın başlangıcı kızlarda dokuz, erkek çocuklarda ise on iki yaşın sonudur. İmama Azama göre son yetişkinlik yaşı erkeklerde on sekiz kızlarda ise on yedidir. İmameyne göre ise kız olsun erkek olsun yetişkinlik yaşı her ikisinde de on beştir.¹⁴¹

¹³⁶ Yaman, *Aile Hukuku*, 40.

¹³⁷ Köse, *Aile Hukuku*, 443.

¹³⁸ Yaman, *Aile Hukuku*, 40.

¹³⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 155.

¹⁴⁰ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 155.

¹⁴¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayın Evi, 1967),2/7.

2.2.1.1.3. Küçüklerin Evlendirilmesi

Fukahanın çoğunluğu evliliğin muteber olabilmesi için buluğun (ergenliğin) şart bulunmadığını, veli veya bunun vekili tarafından evlendirilen küçüğün nikâhının muteber (sahih) olduğunu kabul etmektedirler.¹⁴²

Tabiin fukahasından Osman el- Betti, Ebu Bekr el-Esamm gibi alimlere göre baba küçük kız ve küçük erkek ergin olmadıkları sürece evlendirememektedir. Çünkü Nisa suresinin 6. ayetine esasen “*Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (bülüğa) erdiklerinde*” ifadesi bulunmaktadır. Çocuk ergenliğe ulaşmadan önce onu evlendirmek caiz olsaydı, bu ifadenin bir anlamı olmazdı. Ayrıca, küçük kızın üzerinde velayet sabit olması onun bu velayete olan ihtiyacı yüzündendir. Bu yüzden, velayete ihtiyaç bulunmayan bağış vb. konularda velayet sabit olmamaktadır. Küçük erkek veya kızın evlenmeye de ihtiyaçları yoktur.¹⁴³

Babanın evlendirdiği kızın buluğa erdikten sonra evliliğe devam etme veya bozma konusunda muhayyerlik hakkı olmadığı konusunda da dört mezhep imamının görüş birliği vardır. Kendilerinden gelen meşhur rivayete göre İmam Malik ile Ahmed b. Hanbel bu yetkinin sadece babaya ait olduğunu savunmuşlardır. Buluğa erinceye kadar kızı, baba dışındaki veliler evlendirememektedir.¹⁴⁴

Hanefilerin delili Talak suresinin 4. ayetidir. “*Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.*” Allahu Teâla bu ayette küçük kızın iddet süresini açıklamıştır. Dinen iddetin nedeni evliliklidir. Bu küçük kızın evlenebileceği bir ayettir. Nisa suresi 6. ayette ise “*Evlenme çağına (bülüğa) erdiklerinde*” küçüğün ergenliğe ulaşması kastedilmektedir.¹⁴⁵

25 Ekim 1917 tarihli Hukuku aile kararnamesi de Cumhurun görüşünü değil buluğdan önce küçüklerin evlenmesini yasaklayan İbn Şübrüme ve Ebu Bekr el-Esamm gibi müctehidlerin görüşünü esas alarak kanunlaştırmıştır. Kanunun 7. maddesinde “*On iki yaşını itham etmemiş olan sağır dokuz yaşını itham etmemiş sağıre kimse tarafından*

¹⁴² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/243.

¹⁴³ Şemsu'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl Serahsi, *Mebhut* çeviren: Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), 4/396.

¹⁴⁴ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet” 2 (2003), 104.

¹⁴⁵ Serahsi, *Mebhut*, 4/396.

tecviz edilemez” şeklinde hükmüyle küçüklerin evlenmesini ve evlendirilmesini yasaklamıştır.¹⁴⁶

2.2.1.1.4. Nikahda Velayet

Hukuk dilinde velayet, başkaları adına onların rızalarını aramadan hukuki işlemde bulunma yetkisini ifade eder. Bu yetkiyi elinde tutan kişiye veli denir. Velinin tam ehliyeti (akıllı, buluğa ermiş ve hür) ve Müslüman olması gerektiği hususunda İslam hukukçuları arasında görüş ayrılığı yoktur.¹⁴⁷ Hanefilerin dışındaki fukahaya göre de veli erkek ve dini vecibelerine bağlı olmalıdır. Fasık veli olamaz. Hanbeidler buna reşid olma şartını da eklemektedirler.¹⁴⁸

Ebu Hanife, Züfer ve ilk görüşünde Ebu Yusuf’a göre hür, buluğa ermiş, akıllı (tam ehliyetli) olan kızlarla, dul kadınların evliliği konusunda velinin yetkisi yoktur. Bu yetki velilerinin iznine bağlı olmaksızın doğrudan doğruya evlenebilecekleri gibi kendilerini evlendirmesi hususundadır. Bir başkasını vekil tayin edebilirler ve yetkisiz temsilcinin (fuzuli) evlendirmesi halinde akde onay vererek (icazet) nikâha geçerlilik kazandırabilmektedirler. Ancak kızın, edepsizlik ve hayâsızlık dedikodularına meydan vermemek için velisinin rızasını alması ya da evliliği konusunda onu vekil tayin etmesi müstehap sayılmaktadır.¹⁴⁹

2.2.1.1.5. Evlilikte Vekâlet

Diğer akitlerde olduğu gibi evlilik akdinde de vekâletin caiz olduğu bütün fukaha tarafından kabul edilmektedir. İslami çevrelerde evlilik mevzu haya ve edep sahası içinde mütalaa edilmiş ve gençlerin, büyükler yanında evlilikten söz etmeleri ayıp telakki edilegelmektedir. İşte bu ictimai ve ahlaki durumun, evlenme akdinin icrasında temsilin kabul edilmesine sebep olduğu düşünülebilir.¹⁵⁰ Nikahta vekalet, evlenecek olan tarafların yetkili kılınan birinin onların namına evlilik akdi için icap ve kabulde bulunmasıdır. Nikâhta vekâlet İslam hukukunda vardır.¹⁵¹

¹⁴⁶ Çolak, *Aile Hukuku*, 59.

¹⁴⁷ Çolak, *Aile Hukuku*, 59.

¹⁴⁸ Köse, “Evlenmede Velayet”, 102.

¹⁴⁹ Köse, “Evlenmede Velayet”, 105.

¹⁵⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/265.

¹⁵¹ Çolak, *Aile Hukuku*, 71.

Mutlak ve mukayyet olarak vekâlet iki kısma ayrılmaktadır. Mutlak vekâlette evlenilecek şahıs veya onda aranacak vasıflar söylenmemiş sadece ‘beni evlendirmeye seni vekil kıldım’ gibi bir ifade kullanılmaktadır. Ebu Hanife’ye göre böylece vekâlet veren erkek ise, vekilin ona denk olsun olmasın, sağlam olsun sakat olsun nikahladığını kabul etmek mecburiyetindedir. Ebu Yusuf ve Muhammed’e göre her ne kadar vekalet mutlak ise de örfü-adet onu kayıtlamaktadır. Yani bu tevkil örf bakımından ‘münasip birisini bulursan’ şeklinde kayıtlanmış sayılmaktadır. Vekâlet verirken isim veya vasıf zikredilmiş yani tevkil mukayyet olmuş ise vekilin bu kayıtlara riayeti gereklidir. Riayet etmezse nikahın sıhhati müvekkilin kabulüne bağlı (mevquf) olmaktadır.¹⁵²

2.2.1.1.6. Evlenme Engelleri

“Kan hısımlığından haram olanlar, süt yönüyle de haram olurlar.”¹⁵³

Yukarıdaki mealleri verilen ayet ve hadislerde kimlerin kimlerle evlenemeyeceği sayılmış ve aralarında evlenme haram kılınmıştır. Haram ise Şari’in yapılmasını kesin olarak yasakladığı iş, davranış ve tasarruflardır.¹⁵⁴

1. Sürekli Engeller

İslam hukukunda devamlılık arz eden, yani tarafların birbiriyle evlenmesine ebedi haram olarak genel olan sebeplerdir. Kur’an’ın açıkladığı şekilde üç grupta toplanmıştır. Bunlardan birincisi cinsi yönünden, Yakın akrabalar (neseb) ve sıhri hısımlıktır.¹⁵⁵

Cins Yönünden

Cins yönünden evlilik iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi değişik cinsler ikincisi ise aynı cinsin aynı türleridir. Değişik cinsler arasında evlilik yasaktır. İnsan yalnız insanla evlenebilmektedir. Kendi cinsi dışında cinsle evlenememektedir. İkincisi ise aynı cinsin aynı türlerinden erkeğin erkekle, kadının kadınla evlenmesi haramdır. İbn Abbas’ın (r.a) rivayet ettiği Hakim ve Zehebinin sahih kabul ettiği bir hadiste Sahabe-i kiram lutilik (homoseksüellik) yapanın öldürüleceğine hemfikirlerdir.¹⁵⁶ Kim lut kavminin amelini

¹⁵² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/266.

¹⁵³ Buhari, Nikah 20;Şehadet 7;Müslim Rada 1;

¹⁵⁴ Çolak, *Aile Hukuku*, 74.

¹⁵⁵ Çolak, *Aile Hukuku*, 75-76-77.

¹⁵⁶ Çolak, *Aile Hukuku*, 75-76.

işlerse (yani hemcinsiyle cinsel ilişkiye girerse) her ikisini de öldürün.¹⁵⁷ İfadesi bulunmaktadır.

Yakın Akrabalar (Neseb)

Yakın akrabalar (neseb) bilindiği gibi İslam anlayışına göre akrabalık yolları üçtür; Bunlar kan(doğum), evlilik ve süt akrabalığıdır. Kan hısımlığı sebebiyle evlenilmenin yasak olması dört gruba ayrılmaktadır.¹⁵⁸

1. *Usul (üst soy hısımlığı)*: Ne kadar yukarı çıkarsa çıksın bütün nineler,

2. *Füru (alt soy hısımları)*: Yani oğlu, kızı bunların çocukları, çocuklarının çocukları gibi,

3. *Ana-babanın füruu ve bunların çocukları*: Ana babanın füruu ve bunların çocukları, çocuklarının çocukları gibi. Ana baba bir kardeşler, yalnız ana veya baba bir kardeşler, yeğenler,

4. *Dede ve ninenin füru'u yani sadece çocuklar*: Dede ve ninenin füruu. Amcalar, halalar, dayılar, teyzeler. Bundan önceki sınıflara haramlık/evlenme engelliği batından batna devam edip giderken bu sınıfta sadece birinci dereceye münhasırdır. Örneğin amca, hala, dayı ve teyze ile evlenmek haramken bunların çocuklarıyla evlenmek haram olmaması Nisa suresinin 24.ayeti ve ahzab suresinin 50 ayetine dayandırılmaktadır.¹⁵⁹ “*Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı.*”¹⁶⁰

“*Mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helal kıldık.*”¹⁶¹

Evlenmeden doğan hısımlık (Hürmet-i Mussahara)

Kişinin evlenmesi caiz olmayan akrabası dört gruptur.

1. *Üvey kızlar*: Bir erkek, eşiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra artık bu eşinin

¹⁵⁷ Tirmizi, Hudud 24, Ebu Davud, Hudud 28

¹⁵⁸ Çolak, *Aile Hukuku*, 76.

¹⁵⁹ Kahveci, *Aile Hukuku*, 91.

¹⁶⁰ Nisa 4/24.

¹⁶¹ Ahzab 33/50.

başka erkekten olma kızı veya torunları ile evlenemez.

2. *Kayın valideler:* Burada eşle cinsel birleşme şartı aranmaz. Mücerret nikah akdi ile kayın valide ve onun annesi ile evlenme engeli doğar.

3. *Baba ve dedenin karıları:* Bir kimse babasının veya dedelerini karısı ile evlenemez. Nisa suresi 23. ayete göre “*Babalarınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Şüphesiz ki o, bir hayasızlıktı, Allah’ın hışmına bir sebepti. O, ne kötü bir yoldu.*”

4. *Füruunun hanımları:* Bir kimse oğlunun veya torunlarının eşi ile evlenememektedir. Nisa suresi 23. Ayette “*Kendi sulbünüzden gelmiş oğullarınızın eşi.. (ile evlenmeniz size haram kılındı)*” haram olduğu belirtilmektedir.¹⁶²

Süt Hısımlığı

İslam hukuku, kan ve sıhrıyet yoluyla hısımlıktan başka bir hısımlık daha kabul etmektedir. Kendinden olmayan bir çocuğu emziren kadınla o çocuk arasında süt hısımlığı doğmaktadır. Kadın süt ana, çocuk ta süt evlat olur. Bir kadından süt emen iki çocuk birbirine sütkardeş olur. İşte sütle kurulan bu rabıta çocukla süt ana ve diğer bazı hısımlar arasında evlenme engeli doğurur.¹⁶³

Süt emmenin haram oluşu “*Sizi emziren süt analarınız ve süt kardeşleriniz (size haram kılındı)*”¹⁶⁴ ayetidir. Hz. Peygamber’in “*Nesebce haram olanlar süt cihetiyle de haram olurlar*”¹⁶⁵ hadisi bu konuda genel prensibi vazedmektedir.¹⁶⁶

Ebu Hanife’ye göre emme süresi 30 aydır. Emme bu süre içinde olursa evlenme engeli oluşturmaktadır. Onun delili Ahkaf suresi 15. ayette “*Çocuğun ana karnında taşınması ile süttten ayrılmasının süresi otuz aydır.*” ayetidir. Ebu Hanife’ye göre otuz ay, aynı zamanda süttten ayrılmasının süresidir.¹⁶⁷ Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, İmam Şafii, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel’e göre çocuğun ilk iki yaş içinde emdiği süt,

¹⁶² Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 170.

¹⁶³ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, 216.

¹⁶⁴ Nisa 4/23.

¹⁶⁵ Buhari, Şehadet 7.

¹⁶⁶ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, 217.

¹⁶⁷ Köse, *Aile Hukuku*, 447.

hısımlık doğurur. Delilleri “*Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler*” Bakara suresinin 233. ayetidir.¹⁶⁸

Fukahanın ekseriyetine göre çocuğun ilk iki yaşı içinde emdiği süt hısımlık bağıni tesis etmektedir. Bundan sonra emilen süt ise mezkur bağı meydana getirmemektedir. İmam Malik ve Ebu Hanife’ye göre emilen sütün az veya çok olması arasında fark yoktur. İmam Şafii beş doyurucu ve fasılalı süt emmenin şart olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁹

Evlat Edinme

Kur’an-ı Kerimde “*Kendi sulbünüzden gelmiş oğullarınızın karısı*”¹⁷⁰ hükmü yer almaktadır. Buna göre himaye veya evlatlık maksadıyla alınan çocuklarla, himayeye alan arasında bir evlenme engeli doğmayacağı gibi, himayedeki bir erkeğin karısı ile himaye eden arasında da sıhri akrabalık doğmamaktadır. Zaten İslam Hukuku evlatlık müessesini kabul etmemektedir.¹⁷¹ “*Allah evlatlarınızı öz oğullarınız kılmadı*”¹⁷² ayetinin tefsirinde de onlar hakkında gerçekten ve her yönden oğul hükümlerinin yürürlükte olması gerekmemektedir. Mesela evlatlığın boşadığı bir kadını almak haram olmamaktadır.¹⁷³ Evlatlık alınan çocukla bunu evlatlık edinen ve diğer hısımları arasında bir evlenme engeli doğmayacağını göstermek amacı ile Hz. Peygamber’in eski evlatlığı Zeyd. b. Harise’nin boşadığı eşi Zeynep ile evlenmesini bizzat Allah emretmiştir.¹⁷⁴ Ayette “*Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir*” buyrulmaktadır.

Cahiliyet devrinde kökleşmiş olan bu adetin bu darlığın İslam’da kaldırılması için, ilahi hikmet Peygamber’in bizzat kendisinde tatbikini gerektirmiş ve bu hikmet için o evlenme emredilmektedir.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Döndüren, *Delileriyle İslam Hukuku*, 217.

¹⁶⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/260.

¹⁷⁰ Nisa 4/23.

¹⁷¹ Döndüren, *Delileriyle İslam Hukuku*, 214-215.

¹⁷² Ahzab 33/4.

¹⁷³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* Sadeleştiren: Prof. Dr. İsmail Karaçam (İstanbul: Azim Dağıtım Yayıncılık, 2011), 6/325.

¹⁷⁴ Çolak, *Aile Hukuku*, 80.

¹⁷⁵ Yazır, *Hak Dini*, 6/353.

2. Geçici Engeller

Bazı evlenme engelleri de vardır ki bunlar geçicidir. Bu engel ortadan kalkınca evlenme engeli ortadan kalkmış olacaktır ve hiç yokmuş gibi devam edecektir. Din ayrılığı, dört kadınla evli olma, üçlü boşama bunlar arasındadır.¹⁷⁶

Din Farklılığı

Müslümanlar ile gayr-i Müslimler arasındaki evlenme engelini belirlemede esas alınan ölçü, evlenilecek gayr-i Müslim kadının semavi kitabı olan bir din mensubu olup olmadığıdır. Ehli kitap ile evliliğe verilen sınırlı iznin, sadece Müslüman erkeklere tanındığını ve tek taraflı olduğunu da ilave etmek gerekmektedir. Bunu, bir takım sosyolojik gerekçelere dayandırmak mümkündür. Çünkü ailede, çoğunlukla hâkim unsur kocadır. Kadın ise genellikle kocasına tabi olmaktadır. Müslüman olan kadının, gayr-i Müslim bir kocanın üstün önceliğine terkedilmesi ise hem kendisi; hem de doğacak çocuklar açısından birçok dini ve sosyal riski de beraberinde getirecektir.¹⁷⁷

Kadınlar iman etmedikçe veya ehl-i kitab hükmünü almadıkça Müslüman erkeklerin onlarla evlenmesi caiz değildir. Bu konuda dört mezhebin ittifakı vardır. Bu görüşün delilini şu ayettir:¹⁷⁸ *“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.”*¹⁷⁹

Hanefiler, Şafiler ve diğerleri mürted kadını da müşrik kadınla bir mütalaa etmişlerdir. Ne Müslüman ne de kâfir hiç bir kimsenin bununla evlenmesi caiz değildir. Çünkü bu kadın İslam milletini terk etmiş ve irtidatta karar kılmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 172.

¹⁷⁷ Şamil Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLI (ts.), 142.

¹⁷⁸ Köse, “*Aile Hukuku*”, 449.

¹⁷⁹ Bakara 2/221.

¹⁸⁰ Zuhayli, *Fıkıh Ansiklopedisi*, 9/122.

Müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icma ile haramdır. Bakara suresi 221. ayeti “*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin*” ve Mümteherine suresi 10. Ayeti “*Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü Müslüman hanımlar kafirlere helal değildirler. Kafirler de Müslüman hanımlara helal olmazlar*” bu hükmün açık delilidir. Çünkü böylesi bir evlilikte mümin kadının küfre düşmesi korkusu vardır. Koca kadını kendi dinine çağırmalıdır. Kadınlar genelde erkeklerine uyarlar ve onların yaptıklarından etkilenirler ve onları taklit ederler.¹⁸¹

Dört Kadınla Evli Olma

İslam'dan önce bir erkek, istediği kadar kadınlar ile evlenebilirdi, bunların üzerinde her türlü tahakküm hakkına malik bulunmaktadır. Lakin İslam dini geldiğinde insanların ahlakına, ictimaiyyatına başka bir feyiz verdi, insanların bütün münasebet ve muamelatında ulvi bir ahenk, mükemmel bir intizam vücuda getirdi, bir aile teşkili için kadın ile kocasının haiz olmaları iktiza eden hakları, vazifeleri tayin ve tespit etti, erkeklerin hususi hallerini, fitri, kabiliyetlerini, nazara alarak efradı ümmetten bir erkeğin nihayet dört kadını nikâhta cem edebilmesine müsaade verdi.¹⁸² Hususi şartlar altında birden fazla evlenmeye cevaz veren İslam hukuku sayıyı dört ile sınırladığı için, nikâhı altında dört kadın bulunan erkek beşinciyle evlenememektedir.¹⁸³

Ehli sünnete göre bir erkeğin aynı anda, iddet bekleyen boşanmış kadın dahi olsa, dörtten fazla kadınla evlenmesi caiz değildir. Beşincisiyle evlenmek isterse dört karısından birini boşaması ve iddetinin bitmesini beklemesi lazımdır. Sonra istediği ile evlenebilir. Çünkü ayette “*Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.*”¹⁸⁴ Bir erkeğin bir anda dörtten fazla kadınla evlenmesi mubah kılınmamıştır.¹⁸⁵ Ebu Davud ve İbn Mace, Kays b. el-Haris'ten şöyle rivayet etmişlerdir: “*Evlendiğimde nikahımda sekiz kadın*

¹⁸¹ Zuhayli, *Fıkıh Ansiklopedisi*, 9/122.

¹⁸² Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu*,2/112-113.

¹⁸³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/262.

¹⁸⁴ Nisa 4/3.

¹⁸⁵ Zuhayli, *Fıkıh Ansiklopedisi*, 9/133.

vardı. Peygamber'e (a.s.) gelip bunu zikrettiğimde bana, onlardan dört tanesini seç dedi."¹⁸⁶

Üçüncü Boşama

Bakara suresinin 228. ve 229. ayetine göre üç defa boşanmış olan bir kadın, bir başkasıyla normal bir evlilik yapıp tekrar boşanmış yahut ikincisi kocası vefat etmiş olmadıkça ilk kocasıyla evlenememektedir.¹⁸⁷

Maliki ve Hanbelilere göre bir kimse hülle yapma kasıyla boşanmış kadını nikâhlarsa, bu kadı, ilk kocasına mutlak surette helal olmamaktadır. İkinci kocanın (hullecinin) nikâhı ise batıl ve geçersizdir. Hanefilere göre ise ikinci koca o kadını ilk kocasına helal olması amacıyla nikâhlarsa, ikinci kocanın onu sahih bir akitle nikâhlamalı, kendisiyle cinsel ilişkide bulunmalı, cinsel ilişki olmadığına birinci kocasına helal olmaz. Bu hüküm üzerinde icma vardır.¹⁸⁸

“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.” Bakara suresinin 230. ayeti hüllenin delilidir.¹⁸⁹

Geçerli olması için hüllenin şartları şunlardır:

1. Bir defada veya ayrı zamanlarda üç kere boşanan kadın iddetini tamamlanmalıdır.
2. Bundan sonra, başka bir erkekle sahih nikahla evlenmelidir.
3. Evlendiği ikinci kocasıyla zifaf meydana gelmelidir.
4. Ölüm veya boşama suretiyle bu ikinci evlilik sona ermiş bulunmaktadır.
5. Kadın ikinci kocadan olan iddetini tamamlamış olmalıdır.

¹⁸⁶ Zuhayli, *Fıkıh Ansiklopedisi*, 9/134.

¹⁸⁷ Karaman, *Aile İlmihali*, 113.

¹⁸⁸ el-Ceziri, *İslam Fıkhi*, 5/2143.

¹⁸⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 174.

Bu şartlarla bir erkeğin üç defa boşadığı karısıyla evlenmesi mümkün olmaktadır.¹⁹⁰

2.2.1.2. Evlilik Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları

2.2.1.2.1. Şahitlerin Bulunması

Hanefilere göre nikâh akdi şartlarından şahitlerin biri bir erkek iki kadın olması gereklidir. Şahitlerde özgürlük ve Müslüman olması gerekir. Adalet Şart değildir. Şahitler şarttır. Hz Peygamberin hadisinde Şahitler olmadan nikâh olmamaktadır.¹⁹¹ İmam Şafiye göre veli veya adaletli şahitler ve evlenecek kadının rızası olmadan nikâh olmamaktadır. Cariyeyi sahibi ve bakire kızı ise babası evlendirmektedir.¹⁹² Hanefilere göre şahitlik şartlarından hür olması akıllı olması ve buluş çağında olması gerekmektedir. Çünkü köle ve küçük olanlar deli olanlar şahitlik ehlinde değildir.¹⁹³

2.2.1.2.2. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması

Şafilere göre veli kızının rızası olmadan kendini idare ede bilmeyen birisi ile evlendirememektedir. Hz Aişe'den rivayet edilen hadise göre 'Çocuklarınıza iyi birini, seçin kendine baka bilecek biri ile evlendirin ve evlensinler' Çünkü ona bakamayacak biri ile evlendirilirse kızı için ar olmaktadır. Onların rızası olmadan da evlilik olmaz.¹⁹⁴ Hanefilere göre ihtiyar ve rıza bir birinden ayrıdır, ikrah altında rızanın ortadan kalkmaktadır. Diğerinin irade beyanının seçimin (ihtiyar) ise fasit şekilde olsa da bulunmaktadır.¹⁹⁵

Hanefi hukukçulara göre iki tarafın bir birinin sözünü duyması sıhhat şartlarından sayılmaktadır. Bir birinin sözünü duymaması ise gıyabında söz söylemek gibidir. Sözü duyma şartı ise aynı mecliste olan iki tarafın nikâh akdini yazı ile kurmalarının caiz olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Döndüren, *Delileriyle İslam Hukuku*, 229.

¹⁹¹ Abdullah İbn Mahmud b.Mevdud İbn Mahmud Ebl-Fadl Meceddin el-Mevsili Mevsili, *el-İhtiyar li Ta'lili-Muhtar* (İstanbul: Darur-l Ravza, ts.), 631.

¹⁹² Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şafii, *el-Ümm ma Muhtasar el Mezni* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1403), 165.

¹⁹³ Mevsili, *el-İhtiyar*, ts., 633.

¹⁹⁴ Ebu İshak Şirazi, *el-Muhazzeb fi fikhî 'ş-Şafii* (Beyrut: Daru'l-Şamiyye, 1417), 4/129.

¹⁹⁵ Şemsu'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl Serahsi, *el-Mebsut* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1414), 5/94.

¹⁹⁶ Sirecuddin Ömer b.İbrahim İbn Nuceym, *el-Bahru'r-raik Şerhu Kenzi'd-dekaik* (Beyrut: Daru'l-Kütübül-İlmiyye, ts.), 3/89.

2.2.2. Evlilik Akdinin Çeşitleri

Hanefiler mezhebi bütün akitlerde fasit ve batılı birbirinden ayırırken nikah konusunda bazıları bu farkı benimsememişlerdir. Bu konuda kavram karışıklığı vardır.¹⁹⁷

2.2.2.1. Sahih Evlilik

Sahih evlilik, akdın tamamlandıktan sonra bu evliliğin (ilişkinin şartı olmadan) hak ve hukuklarını taşıyan evlenme aktidir. Aynı akitte erkeğe şu şartlar vacib olmaktadır.

1. Mehr,
2. Nafaka,
3. Kötü muamelede bulunmamak zarar vermemek,
4. Adaletli olmak.

Kadına vacib olan şartlar ise sırasıyla

1. Onun itaatinde olmak,
2. Ondan izinsiz hareket etmemek,
3. Onun aile reisliğini her zaman kabul etmektir.¹⁹⁸

2.2.2.2. Fasit Evlilik

Fasit evlilik şahitlerin bulunmadığı veya evlenecek kızın kusurlu yalnız bu kusur daha önce akit yapılırken bilinen değildi örneğin onun süt kardeşi olduğunu bilmemesidir.¹⁹⁹

Hanefilere göre mevkuf nikâh fasit nikâh gibidir. Fasit nikâh evlendiğinde bana dokunamazsın diye şart koşarsa bu nikâh sahih şart ise fasit olmaktadır. Bunun aynısı iki kız kardeşle aynı anda evlenmek, bir kız kardeşi de diğer kız kardeşinin aynı kişiyle iddeti bitmeden evlenmek, iddetli ile evlenmek, beşinci kadınla dördüncünün iddeti bitmeden evlenmek fasit evliliğidir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Döndüren, *Delileriyle İslam Hukuku*, 250.

¹⁹⁸ Abdulvahhab Hallaf, *Ahkamu Ahvalu's-şahsiyye fi şeriatı'l-İslamiyye* (Kahire: Mektebetül Sekafatü'd-Diniyye, 2013), 42.

¹⁹⁹ Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 42.

²⁰⁰ Muhammed Emin İbn Abidin, *Reddu'l-muhtar ala'd-Durri'-muhtar şerhu Tenviri'l-ebsar* (Mısır: Mustafa el Halebi Matbaası, 1966), 3/131.

Fasit evlilikte tarafların ayrılması gerekir, ayrılmazlarsa Kadı onları ayırmaktadır. Bu iki tarafın ilişki kurmadan önce ayrılırsa kadının ne iddeti nede mehri olur. Onların arasında da hürmeti musahhara, nesep ve irs olmaz. İlişki olursa kadına mehr vacip kılınır, çocuğun nesebi kanıtlanır, kadına iddet vacip kılınır ve hürmeti musahhara olur.²⁰¹

2.2.2.3. Batıl Evlilik

Batıl evlilik, rüknünde kusuru olan veya akdi yapanların (örneğin şahitlerin) kusuru olan veya doğruluk şartlarından birinin bulunmamasıdır. Buna ek gelen eğer ki zevcede bir kusurluk varsa örneğin o zevcenin erkeğe muharrem olduğunu bilerek akdi yapmasıdır. Buna göre muharrem olan kadınla evlenmek o kadının muharrem olduğunu bilerek evlenmişse, batıl akit denilir. Batıl akitlerde de iddet yoktur.²⁰²

Bir gayri müslim bir Müslüman kadınla evlendiğinde kadın çocuk doğurursa o akit batıl olduğundan çocuk kadına nisbet olmamaktadır.²⁰³

Bu akdin de varlığı yokluğu gibidir. Tarafların ayrılması gerekir, ayrılmazlarsa Kadı onları ayırmaktadır. Eğer ki erkek batıl akitle kadınla ilişkiye girerse bu ilişkinin zina rütbesindedir, yalnız bu akitteki olan şüpheden dolayı haddi düşürür, kadının da iddeti yoktur, onların arasından da nesep ve irs yoktur ve erkeğe mehir, nafaka veya eşliğin her hangi bir hakkı yoktur.²⁰⁴

2.2.2.4. Mevkuf Evlilik

Mevkuf evliliğin hükmü, fasit evliliğin hükmü gibidir, haddi düşürür, nesebi kanıtlar, mehri müsemmanın en azını ve mehri misili vacip kılmaktadır. Bunun nedeni mevkuf evliliğin doğruluk ve aktin şartlarının mevkuf olduğu sürece yerine getirmesidir.²⁰⁵

Fuzulinin kendi kendini evlendirdiği, onun velisi de bu evliliği reddetmeden veya caiz kılmadan önce eşi ile ilişki yapmış ise bu ilişkinin sonucu zevceye bıraktıktan sonra iddeti, erkeğe de mehri vacip kılar, nesebin kanıtlanması ve hürmeti musahharayı

²⁰¹ Hallaf, *Ahvalu 'ş-şahsiyye*, 39-40.

²⁰² Hallaf, *Ahvalu 'ş-şahsiyye*, 41.

²⁰³ İbn Abidin, *Reddu 'l-muhtar*, 3/132.

²⁰⁴ Hallaf, *Ahvalu 'ş-şahsiyye*, 39.

²⁰⁵ Hallaf, *Ahvalu 'ş-şahsiyye*, 42.

gerektirir. Lakin onun velisi bu evliliği reddettikten sonra batıl bir evlilik olur, veli caiz kılırsa da geçerli olmaktadır.²⁰⁶

2.2.2.5. Muvakkat ve Mut'a Nikâhı ile Evlilik

Muta nikâhı ile muvakkat nikâhı batıldır. Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerimde "Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir."²⁰⁷ "Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır"²⁰⁸ Muta nikâhı da ne cariye ile ne de zevce ile olan nikâhtır.²⁰⁹

Şafilere göre de muta nikâhı caiz değildir. O da kendi kızını bir gün veya bir ay evlendirdim demesidir. Peygamberimiz (s.a.v) Hayber gününde muta nikahını haram kılmıştır.²¹⁰

Muvakkat nikâh, muta anlamına geldiği için bu süre ister uzun isterse de kısa olsun asıl batıl kılan süre olduğu için batıl bir nikâh sayılır.²¹¹

Muvakkat nikâh, zaman belirterek şahitler huzurunda kurulan nikâh akdidir. Lakin muta nikâhı ise şahitler olmadan Senden zevk almak istiyorum gibi söz söyleyerek (zaman belirtmese bile) kurulan nikâh akdidir.²¹²

Muta nikâhı, belli zamana bağlı nikâhtır, helal olduktan sonra Hayber gününde haram kılınmıştır.²¹³ Hz. Ömer'den de rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) Muta nikâhını üç helal etmiş sonra haram kılmıştır. İbn Ömer dedi ki Hz. Peygamber hayber gününde ehli eşek etinin yenmesini ve muta nikâhını yasaklamıştır.²¹⁴ Hz. Ali (r.a) muta nikâhının nesh edilip yasaklandığını savunmuştur. İbn Ömer'den gelen bu rivayet Hz. Alinin de delilidir. Hz. Ali Hayber gününde Hz. Peygamber'in (s.a.v) muta nikâhını ve ehli eşek etini yenmesini yasakladığını söylemiştir.²¹⁵ Muta nikahının şehveti esas aldığına göre evliliğin devamlılığına ters olduğundan İslami açıdan da uygun

²⁰⁶ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 42.

²⁰⁷ Muminun 23/6.

²⁰⁸ Muminun 23/7.

²⁰⁹ Abdullah İbn Mahmud b.Mevdud İbn Mahmud Ebl-Fadl Mecdeddin el-Mevsili Mevsili, *el-İhtiyar li Ta'lili-Muhtar* (İstanbul: Darur-l Ravza, ts.),3/642.

²¹⁰ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/159-160.

²¹¹ Mevsili, *el-İhtiyar*, ts., 3/642.

²¹² İbn Nüceym, *el-Bahru'r-raik*, 3/115.

²¹³ Muhammed b.Ahmed İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye* (Fas: Daru'l-Ma'rife, ts.), 182.

²¹⁴ Ebi'l-Hasan Maverdi, *Havi'l-Kebir* (Beyrut: Daru'l-Kütübül-İlmiyye, 1414), 9/629.

²¹⁵ Mehmet Öztürk, *İslam Hukukunun Teşekkülü Süercinde Hz.Ali'nin Rolü* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 206.

gözükmemiştir. Zarureten İslam'ın ilk zamanlarında izin verilen bu nikah türü sonradan nesh edilmiş hükmü kaldırılarak ebediyen yasaklanmış ve belli bir zamana bağlanan nikah akitleri batıl kılınmıştır.²¹⁶

2.2.2.6. Şığar Nikâhı ile Evlilik

İmam Şafi'ye göre; Eğer bir erkek kendi kızını veya emri altındaki bir kadını başka birine nikahlarsa bunun karşılığında o kişinin kendi kızının veya emri altındaki bir kadını nikahlayıp kadınların her birinin mehrini saymadan nikahlamaya şığar nikahı denilmektedir. Bu nikah da Hz. Peygamberin (s.a.v) yasakladığı nikahtır.²¹⁷

İmam Malik ve İmam Ahmet b. Hanbel'e göre şığar nikâhı yasaktır. Yalnız yasak kılmalarının sebebi mehirdir. Buna göre mehrin kusuru nikâhın haramlığına neden olmaktadır. Ama İmam Şafiye göre bu yasaklılığın nedeni mehre bakmadan nikâha yönlendirmiş, mehrin kusuru da nikahın yasaklanmasına neden olmadığını belirtmektedir. Böylece İmam Malik İmam Şafii ile aynı hükümde ancak yasak kılmanın nedeninin farklılığındadır.²¹⁸

İmam Ebu Hanifeye göre Şığar nikahı caizdir, oradaki yasaklılık da nikah akdine değil de mehre yönlendirmiş, mehirde de kusurluluk nikahta yasaklılığa neden olmaz, böylece İmam Malikin hükmüyle farklı, yasaklılığın nedeniyle aynı görüştedir.²¹⁹

2.2.3. Evlilik Akdinin Sonuçları

2.2.3.1. Evlilik Akdinin Şahsi Sonuçları

2.2.3.1.1. Kadın ve Erkeğe Tanınan Haklar

Kadın eşinden mali haklara sahiptir. Onlarda mehir ve nafakadır. Mali olmayan haklara da sahiptir. Onlarda ona zarar vermemesi ve biriyle evlenirse onların arasında adil davranmasıdır. Her ikisi de bir birinden irs ve hürmeti musahara ve ilişki ve iyi davranış hakkına sahiptir.²²⁰

Kocanın eşine olan haklarını Allah-u Teâla Kur'an-ı Kerimde Nisa suresinin 34. Ayetinde “*Erkekler, kadınların koruyup kollayıcıdırlar*” “*(Evlilik yükümlülüklerini*

²¹⁶ Öztürk, *İslam Hukukunun Teşekkülü Süerinde Hz.Ali*, 205.

²¹⁷ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 9/323.

²¹⁸ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 9/324.

²¹⁹ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 9/324.

²²⁰ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 75.

reddederek) baş kaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin"²²¹ itaat hakkı ve erkeklerin kadınlara öğüt vermeleri belirtmiştir.²²²

2.2.3.1.2. Emzirme

Emzirmenin anlamı, herhangi bir kadın iki yaşını doldurmayan bir çocuğa süt vermesidir. Bu sütte ister ağızdan isterse de boğazdan dökerek ister burundan girerek midesine ulaştıktan sonra emzirme sayılmaktadır. Bu emzirmele tahrim (haramlık) ortaya çıkar. İki yaştan sonra emzirme olursa, bunun sonucu tahrim olmaz.²²³

Eğer süt ile yemek karıştırılıp ateşte pişirilirse bunda tahrim olmamaktadır. Süt başka bir sıvıyla karıştırılırsa süt daha fazlaysa tahrim olur daha azsa tahrim olmamaktadır. Bir kadının sütü başka kadının sütü ile karıştırılırsa ikisi de süt annesi sayılmaktadır. Bir erkek bir kadınla evlendikten sonra onun süt ile haram olduğunu bilirse fasit nikah olduğundan ayrılması gerekmektedir. Ayrılmazsa Kadı onları ayırmaktadır.²²⁴

Hanefiler emzirmenin zamanı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanifeye göre emzirme iki buçuk yıldır. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre emzirme iki yıldır. Malikilere göre ise emzirme iki yıl iki aydır.²²⁵

Hanefilere ve göre emzirme yapanda iki şart olması gerekir. Birincisi insan kadın (örneğin hünsa veya erkek değil) olması gerekmektedir. İkincisi ise o kadının dokuz ve dokuz yaş üstü olması gerekir. Malikiler kadın olması gerekir demişlerdir. Şafilere de Hanefilerle aynı görüşler sadece kadının canlı olması şartını ileri sürmüşlerdir.²²⁶

Hanefilere göre sütün şartları birincisi sıvı olması ikincisi çocuğun midesine girmesi üçüncüsü çocuğun yaşının iki yılı geçmemesi dördüncüsü sütün ulaşmasının kesin olması beşincisi sütün yemekle karıştırılmamasıdır.²²⁷

Şafilere göre sütün iki şartı vardır. Birincisi kesin beş defa içmesi gerekir Hanbeliler de aynı görüştedir. İkincisi sütün mideye ulaşmasıdır.²²⁸

²²¹ Nisa 4/34.

²²² Hallaf, *Ahvalu 'ş-şahsiyye*, 122.

²²³ Abdurrahman el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh aley mezaheb el-erbaa* (Mısır: Mektebetu'l Ticariyyel Kübra, ts.), 4/250-251.

²²⁴ Hallaf, *Ahvalu 'ş-şahsiyye*, 203.

²²⁵ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/250-255.

²²⁶ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/253-254-255.

²²⁷ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/254.

²²⁸ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/256-260.

2.2.3.1.3. Nesep

Nesep Şeriata göre üç delille kanıtlanır. Bunlar yatak, kabullenmek ve delildir.

1. Yatak, kadın hamile olduğunda evli ise bu hamileliğin nesebi evlendiği kişiye (kadından delil erkekten de kabullenme ihtiyaç duyulmadan) nispet edilir.

2. Kabullenmek üç şartla olur, Birincisi çocuğun nesepsiz olması ikincisi kabullene bilecek bir çocuk olması (örneğin baba ve çocuğun aynı yaşta olmaması), üçüncüsü ise çocuğun kanıtlamasıdır (çocuğun itiraf etmesi).

3. Nasıl ki yatak ve kabullenme yoluyla nesep kanıtlanırsa delille de yani iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının şahitliği ile de kanıtlanabilmektedir.²²⁹

Şafilere göre bir kadınla evlenip, bu erkek de baliğ ve tek başına bir araya gelmişlerse kadında hamile olduysa bu çocuğun nesebi bu erkeğe nispet edilmektedir. Yalnız bu erkek baliğ değilse çocuk ona nispet edilmemektedir. Buluğdan kasıt yaşın dokuzu geçmesidir.²³⁰

1. *Sahih Evlilikte Nesep*

Hanefilere ve Şafilere göre evlilik akdi altı ayı tamamlamadan kadın doğum yaparsa bu çocuk eşe nispet edilmemektedir.²³¹ Eğer ki erkek bu benim çocuğum derse, ona nisbet edilir. Altı ayı tamamladıktan sonra doğum yaparsa bu çocuk eşe nispet edilir. Erkek bu çocuğu kabul etmezse, bu çocuk iki şartla nesebi kabul edilmemektedir. Birincisi erkeğin aradan fazla zaman geçmeden bunu etmemesi, ikincisi kadını zinayla itham etmesi ve lianın gerçekleşmesidir. Bunun sonucu kadı'nın bu iki eşin bâin talakla ayrılmasına hükmetmesi ve çocuğun nesebi babasına değil annesine devredilmesidir.²³²

2. *Fasit Evlilikte Nesep*

Hanefilere göre fasit evlilik akdiyle ilişki olduğundan altı ayı tamamlamadan kadın doğum yaparsa bu çocuk eşe nispet edilmemektedir. İlişki olup altı ayı tamamladıktan sonra doğum yaparsa bu çocuk eşe nispet edilir. Erkek de bu çocuğun nesebini reddedemez çünkü reddetmek sadece sahîh evlilikte liandan sonra olur.²³³

²²⁹ Hallaf, *Ahvalu's-Şahsiyye*, 185-195-197.

²³⁰ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/442-443.

²³¹ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/444. Hallaf, *Ahvalu's-Şahsiyye*, 187.

²³² Hallaf, *Ahvalu's-Şahsiyye*, 188.

²³³ Hallaf, *Ahvalu's-Şahsiyye*, 189.

2.2.3.2. Evlilik Akdinin Mali Sonuçları

2.2.3.2.1. Mehir

Mehrin hükmü, nikahın doğruluğun şartlarından biridir, Onu bırakmanın caiz olmadığını alimler ittifak etmiştir. Kur'an-ı Kerimde “Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin”²³⁴, diğer ayette “mehirlerini de âdete uygun olarak verin”²³⁵ mehrin deliline işaret etmiştir.²³⁶

Mehir adlandırılmadan dahi nikâh akdi doğru sayılır. Çünkü nikâh izdivaç akdidir. Mehr şeriatde vaciptir. Böylece nikâh akdinin doğru olması için mehri söylemek şart değildir. Mehirsiz evlenirse de nikah doğrudur.²³⁷

Mehrin miktarı ise, onun yüksek değerinin olmadığı görüşü üzerinde âlimler ittifak etmişlerdir. Yalnız onun en azı üzerinde ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafii ile İmam Ahmet b. Hanbel'e göre mehrin en az miktarı yoktur, herhangi değeri olan bir şeyin mehir olarak kabul edilebilir. İmam Malike göre mehrin en az değeri, altın dinarın çeyreği, gümüşün üç dirhemi veya üç dirhem değeridir.²³⁸

İmamı Abu Hanife'ye göre ise, Abdullah bin Ömer'e rivayet edildiği on dirhem altında mehir yoktur, bu hadise istinaden mehirin en az değerini on dirhem olarak kabul etmiştir. Nikâh akdini yaparken bu değerden az bir değer söylenirse, bu değer on dirhem olduğu kabul edilmiştir.²³⁹

Mehrin ödenmesine gelince, ilişki veya ölüm olduğunda mehrin tamamının vacip olması konusunda alimler ittifak etmişler. Yalnız ilişki olmadan halvet olmuşsa âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. İmam Malik ve İmam Şafii demişler ki ilişki olmadan halvet olursa sadece mehrin yarısını vacip kılar. İmam Ebu Hanife'ye göre ise erkeğin mahrem

²³⁴ Nisa 4/4.

²³⁵ Nisa 4/25.

²³⁶ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktasid* (Beyrut: Matbaatu'l-el Asriyye, 2008), 2/19-20.

²³⁷ Burhanuddin Ebu'l-Hasan Ali b.Ebu Bekr b.Abdilcelil Merğınani, *el-Hidaye fi Şerhi Bidayeti'l-Mubtedi* (Mısır: Mektebet Mustafa el-babi el-halebi, 1965), 1/204.

²³⁸ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/20.

²³⁹ Mevsili, *el-İhtiyar*, ts., 3/663.

olması, hasta olması, ramazanda oruçlu olması veya kadının hayızlı olması durumlarının dışında ilişki olmadan halvet olursa mehrin tamamını vacip kılmaktadır.²⁴⁰

Mehrin yarısının ödenmesine gelince, ilişki olmadan boşanmışsa sadece mehrin yarısının ödenmesine alimler ittifak etmiştir.²⁴¹

Mehrin şartlarına gelince aşağıdaki gibidir:

1. Kıymeti veya değeri olan ölçüdür, kıymeti olmayan şeyler mehir olarak kabul edilmemektedir.²⁴²

2. Faydalanılabilir tahir olmasıdır. Örneğin içki veya domuz mehir olarak kabul edilmemektedir.²⁴³

3. Zorla kılınan bir mehir olmaması(zorla kılınmış ise mehir kabul edilmez akit kabul edilir onun mehri de mehri misil olmaktadır.²⁴⁴

4. Meçhul yani bilinmeyen olmamasıdır.²⁴⁵

2.2.3.2.2. Nafaka

Şafilere göre zevcenin nafakası, kadın kendini eşine teslim ederse ondan da zevk alabildiyse, onu da istediği yere alabildiyse, sahih nikâhta ise, onun nafakası vacip olmaktadır. Hz Peygamberden gelen hadiste “*uygun ölçüler içerisinde kadınların yiyeceği ve elbiselerini temin etmek sizin üzerindedir*”²⁴⁶ kendini eşine teslim etmezse bazen ilişki kurup bazen da kurmazsa, bir evde olup diğer evde olmazsa, bir şehirde olup diğerinde olmazsa nafakanın vacip olmadığı belirtilmiştir.²⁴⁷

Nafakanın çeşitleri,

1. Kadını yedirmek, gereken hamuru, yemeği, içeceği,

2. Kadına gereken kıyafeti,

3. Ona yaşam yeri sağlamaktır.²⁴⁸

²⁴⁰ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/23.

²⁴¹ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/24.

²⁴² el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/96.

²⁴³ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/97.

²⁴⁴ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/102.

²⁴⁵ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/103.

²⁴⁶ Müsllim, Hac 19, Ebu Davud, Menasik 5.

²⁴⁷ Ebu İshak Şirazi, *el-Muhazzeb fi fikhî'ş-Şafii* (Beyrut: Daru'l-Şamiyye, 1417),4/599.

²⁴⁸ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/554.

Kocanın karısına düşen haklarından nafaka ve elbise olduğunu alimler ittifak etmişlerdir. “Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur.”²⁴⁹ Nafakanın vacip olduğunu da alimler ittifak etmişler. Yalnız dört noktada ihtilaf etmişlerdir. Bunlar:

1. Nafakanın zamanı,
2. Nafakanın miktarı,
3. Nafakanın kime vacip kılınacağı,
4. Nafakanın kimin üzerine düşeceği.²⁵⁰

1. Nafakanın zamanı; İmam Malik’e göre ilişki olmadan veya ilişkiye davet edilmeden ikisinin de baliğ olma şartıyla kocaya nafaka vacip değildir. İmam Ebu Hanife ve İmam Şafiye göre kız baliğ ise, erkek baliğ olmasa bile nafaka vaciptir. Eğer ki erkek baliğ, kadın da küçük ise, İmam Şafinin bu konu hakkında iki sözü vardır. Birincisi İmam Malikin görüşüdür, ikincisi ise nafakasının olmasıdır. Bu ihtilafın nedeni ise bu nafaka ilişki mekânı için mi yoksa bu erkeğe tabi olduğu için mi (örneğin gayib veya hasta) olduğudur.²⁵¹

2. Nafakanın miktarı; İmam Malik’e göre Şeriate göre açıklanmamıştır. Bu da erkek ve kadının durumlarına göre kalmıştır, mekân ve zamana göre değişmektedir. İmam Ebu Hanife de bu görüştedir. İmam Şafiye göre ise onun bir değeri olduğunu belirtmektedir. Zenginler iki müd (ölçek türü)²⁵², orta seviyede olanlar bir buçuk müd, fakirler ise bir müddür.²⁵³

3. Nafakanın kime vacip kılınacağı; hür ve geçimsiz olmayan kadına vacip kılındığını alimler ittifak etmişlerdir. Geçimsiz kadın hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Cumhur’a göre buna nafaka vacip olmaz, bazıları da buna nafaka vacip olur demişlerdir.²⁵⁴

4. Nafakanın kimin üzerine düşeceği; hür ve var olan (gaip olmayan) erkeğe vacip kılındığını ittifak etmişlerdir. Gaip ile köle hakkında ihtilaf etmişlerdir. Köle

²⁴⁹ Bakara 2/233.

²⁵⁰ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/51-52.

²⁵¹ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/52.

²⁵² Müd: Şafilere göre 71.43 dirhemdir. (el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/560)

²⁵³ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/52.

²⁵⁴ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/52.

hakkında İbn Münzir dedi ki kölenin eşine nafakası vacip kılınır, Malikiler'e göre ise kölenin nafakası vacip değildir. Gaibe gelince Cumhur onun nafakasını vacip kılmıştır, Ebu Hanife'ye göre sultan o nafakayı vacip kılmadan gaibe vacip kılınmamaktadır.²⁵⁵

Gaip kişinin eşinin nafakası, kadın gaip kocasından nafaka isterse ona nafaka vermesi gerekir, onun var olmaması da nafakaya bir engel sayılmamaktadır. Eğer kadında eşin parası varsa, kadı bu paradan gereken miktarı nafaka olarak belirlemektedir.²⁵⁶

Hanefi mezhebine göre kadına vacip olan nafakayı erkek vermezse, onun üzerine borç olmaya bilir veya zayıf ya da tam borç da olabilmektedir.²⁵⁷

Nafakanın aşağıdaki çeşitleri bulunmaktadır.

1. Furuun Nafakası

Çocuğun nafakası elbisesi ve oturma yeri icma ile babasına vacip kılınmaktadır. Zengin baba için Hâkimin belirttiği kadar fakir için ise ihtiyaç olduğu kadar, aciz ise dilenip nafakasını verir denildi ki onun nafakası beytülmaldedir.²⁵⁸

Hanefilere göre çocuk erkek ise onun nafakası babasına üç şartla vacip kılınır. Birincisi çocuğun fakir olması ikincisi baliğ olmaması üçüncüsü hür çocuk olmasıdır. Kız çocuğu ise onun iki şartla vacip kılınmaktadır. Birincisi kızın fakir olması ikincisi ise hür olmasıdır. Malikilerde Hanefilerle erkek çocuk nafakasında aynı görüşmeler, kız çocuğun nafakasında ise evlenene kadar nafaka babasına vacip kılınır şartını koşmuşlardır. Bu kız evlendikten sonra boşanırsa veya eşi ölürse nafakası babasına dönmektedir.²⁵⁹

2. Usulun (Anne-Baba, Dede-Nine) Nafakası

Anne baba ve dedeler fakir ise onların dini İslam olmasa dahi onlara nafaka vermek vaciptir. Ebeveyn hakkında “*Fakat dünyada onlarla iyi geçin*”²⁶⁰ Bu ayet gayri Müslüm babaların hakkında indirilmiştir, bu nedenle bir insanın Allah'ın nimetleri içerisindeyken anne babasının aç kalması iyi geçinme sayılmamaktadır. Dedeler için ise

²⁵⁵ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/53.

²⁵⁶ Hallaf, *Ahvalu's-Şahsiyye*, 114.

²⁵⁷ Hallaf, *Ahvalu's-Şahsiyye*, 117.

²⁵⁸ Abdurrahman b.Muhammed b.Suleyman el-Keliboli Şeyhzade, *Mecmeu'l-Enhur fi Şerhi Multeka'l-ebhur*, 1892, 1/504.

²⁵⁹ el-Ceziri, *Kitabu'l-fikh*, 4/585-586.

²⁶⁰ Lokman 31/15.

onlar babalara bağı olduğundan onların nafakası vaciptir. Bu nedenle dede baba olmayınca onun yerini almaktadır.²⁶¹

Ebu Hanife'ye göre babaların nafakası fakir olması şartıyla vaciptir. Ebeveynin sadece birine nafaka verebiliyor olsaydı, öncelik annesinin olurdu. O babanın hem oğlu hem kızı olsaydı, onun nafakası onların arasına yarı yarıya bölünürdü. Onlardan biri diğerinden daha zengin olsa dahi babalarının nafakası onların arasında yine yarı yarıya bölünür.²⁶²

Şafilere göre ebeveynin nafakası üç şartla vacip kılınır. Birincisi onların fakir olması yaşadığı yerin güzel olmaması yemek bulunmaması, ikincisi erkek veya kız olsun çocuğun maddi durumunun iyi olması, üçüncüsü ise çocuğun kendi ve ailesinin ihtiyacının bir günden fazlasını karşılıyor olmasıdır. Bu üç şart olmazsa vacip kılınmaz. Babanın veya annenin kazanç edemez olması şart değildir. Müslüman olmaları da şart değildir.²⁶³

3. Hısnlık Nafakası

Din ihtilafı olursa eş, ebeveyn, dedeler, nineler, çocuklar ve çocukların çocukları hariç nafaka kimseye vacip kılınmamaktadır. Bir Hristiyan'ın Müslüman kardeşine nafakası vacip olmadığı gibi bir Müslümanın Hristiyan kardeşine nafakası vacip değildir.²⁶⁴

Nafakayı hak kazanan fakirin ona verebilecek bütün akrabaları ne usulden ne de furüden ise bunların irs nisbeti kadar ona nafaka vacip kılınmaktadır. Örneğin maddi durumu iyi olan üç kardeşi varsa onun nafakası üçüne aynı ölçüde vacip kılınmaktadır. Halası ve dayısı varsa onun nafakası halasına üçte iki dayısına ise üçte bir olmaktadır.²⁶⁵

²⁶¹ Merğınani, *el-Hidaye*, 2/46.

²⁶² el-Ceziri, *Kitabu'l-fıkh*, 4/588.

²⁶³ el-Ceziri, *Kitabu'l-fıkh*, 4/592-593.

²⁶⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, 2/47.

²⁶⁵ Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 224.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

3.1. Boşama (Talak) Tanım ve Hükümü

Hanefilere göre talak üç defa olursa, kadın başka biriyle evlenip ilişki olup boşandıktan sonra birinci kocaya helal olmaktadır. Birinciye helal olması için ikinciye evlenirse akitte bu şartı koymadan akit doğru sayılmaktadır. Boşandıktan sonra birinciye helal olmaktadır. Akitte bu şart konulursa Ebu Hanife'ye göre akit doğru yalnız bu şart mekruh olmaktadır. Fasit Şartta nikah akdini iptal etmez. Ebu Yusuf'a göre nikah akdi caizdir yalnız böylece birinciye helal olmamaktadır. İmam Muhammed'e göre ise nikah akdi fasittir.²⁶⁶

3.1.1. Boşanma Ehliyeti

Boşamanın erkekte olan şartı akıllı olması, baliğ olması, uyanık olmasıdır. Kadında olan şartı evli olması veya kendi iddetinde olmasıdır.²⁶⁷

Akıllı baliğ herhangi bir eşin talakı olur. Çocuk, mecnun ve uyuyan birinin talakı olmamaktadır. Peygamberimiz (s.a.v) 'Çocuk ve mecnun talakı hariç her talak caizdir.' Ehliyet de akılla olduğu için onlarda akılsız oldukları için talakı geçerli değildir, uyuyan da tercihsiz olduğu içindir.²⁶⁸

3.1.1.1. Boşanma Ehliyeti ile İlgili Bazı Özel Durumlar

Ciddi Olmayan Boşama (Hazilin Talakı)

Hâzil, sözünün ne hakiki ne de mecâzi manasını kastetmeksizin latife yapmak isteyen kimsedir. İslâm hukuk kaynaklarında "hezl" olarak tabir edilen, boşama niyeti olmaksızın sırf şaka ve eğlence olsun diye yapılan ciddiyetten uzak boşamalar hakkında hukukçular farklı kanaatlere sahiptirler.

"Kadınları boşadığınızda iddetleri sona ererken onları güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın. Haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın. Böyle yapan şüphesiz kendisi- ne yazık etmiş olur. Allah 'm ayetlerini de alaya

²⁶⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, 6/9-10.

²⁶⁷ Kemaleddin Muhammed b. Abdilvahid es-Sivasi el-İskenderi, *Şerh-u Fethi'l-Kadir* (Kahire: Matbaatu'l-Mustafa Muhammed, ts.), 3/21.

²⁶⁸ el-İskenderi, *Fethi'l-Kadir*, 3/38.

almayın.”²⁶⁹ âyeti ile; "üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Evlenme, boşama ve eşine dönme (ric'at)"²⁷⁰ hadisine dayanan Hanefî ve Şâfiîler hâzilin boşamasını geçerli saymışlardır. Buna karşılık Mâlikî ve Hanbelîler ise boşamanın geçerli olabilmesi için, boşamada kullanılan lafız sarîh de olsa diğer amellerde olduğu gibi niyet ve kastın bulunmasını şart koştuklarından ciddi olmayan boşamaları geçersiz saymaktadırlar.²⁷¹

“Eğer [yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla iştir ve hakkıyla bilendir”²⁷² ayetinden hareketle boşamanın ancak azimle ve niyetle olacağını söyleyen bu iki mezhep, amellerin ancak niyetlere göre değerlendirilebileceğini bildiren hadisi de²⁷³ delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Şaka olarak talak lafzının telaffuz edilmesi ile boşamanın meydana geleceğini savunanlar, aksi görüşte olanların ileri sürdükleri ayette hitabın kadınlarına dört ay yaklaşmayacağına dair yemin eden kimseler hakkında olduğunu ve bu görüşe delil olmayacağını söylemektedirler. Ayrıca şaka yoluyla eşini boşayan kimsenin talâkının geçerli olduğu hususunda ittifaktan söz etmektedirler.²⁷⁴ Hattâbî (388/998), "İlim ehli herkes, akıl baliğ bir kimsenin sarîh bir lafızla boşama kelimesini kullandıktan sonra, 'ben şaka yapmıştım, talak niyetiyle söylememiştim' gibi mazeretler ileri sürmesi talâkın geçerliliğine engel değildir" der.²⁷⁵

Aile gibi bir kurumun şakaya alınacak tarafı yoktur. Bu bakımdan akli başında müminlerin şakayla da olsa ağızlarını boşama lafızlarına alıştırmamaları gerekmektedir. Bu hassasiyeti göstermekle birlikte, hakikaten hiç boşama niyeti yokken biraz da dil sürçmesiyle meydana gelmiş boşamalar konusunda, aile kurumunun günümüzdeki konumu ve problemleri de dikkate alınarak son görüşle amel edilebilecektir.²⁷⁶

²⁶⁹ Bakara 2/231.

²⁷⁰ Tirmizî, Talak 9.

²⁷¹ H. İbrahim Acar, "Talâk" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2010), 497..

²⁷² Bakara 2/227.

²⁷³ İbn Müflih İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Ebû İshak Burhaneddin, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 319.

²⁷⁴ Ayten Erol - Fatma Gökalp, "İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı", *Kalemname* 7/13 (2022), 13.

²⁷⁵ Hattâbî 388/998.

²⁷⁶ Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 32.

Sinir Krizi İinleyen Boşama (Talaku'l-Gadban)

Buradaki kızgınlıktan maksat, bir kimsenin mantıklı düşünme kabiliyetini yitirdiği, aşırı sinirlilik hali olup, kişiyi sarhoşluk derecesine sokacak kızgınlıktır. Bir kimsenin hal ve hareketlerinde, kendisini görenlerin deli veya sarhoş zannedecekleri derecedeki bir öfkeli halidir.

İbnu'l-Kayyim²⁷⁷, öfkeyi üç kısma ayırmaktadır:

1. Kişinin aklı melekesine ve sağlıklı düşünüp karar verebilme yeteneğine herhangi bir zarar vermeyecek şekilde başlangıç seviyesinde bulunan öfke halidir. Kişi bu haldeyken söylediği sözün hangi anlama geldiğini bilerek konuşmaktadır. Böyle bir kimseden sadır olan boşamanın geçerli olacağında ittifak vardır.

2. Kişinin aklı melekesine ve sağlıklı düşünüp karar verebilme yeteneğine zarar verecek şekilde öfkenin son seviyesine ulaştığı merhaledir. Bu merhaledeyken sadır olan sözlü tasarruflar, irade ve kasıt kapısı kişiye kapalı olduğu için geçersiz sayılmaktadır. Çünkü öfke halinde akıl mekanizması ve sağlıklı düşünüp karar verebilme yeteneği zarar görmektedir. Aklın sağlıklı işleyişine zarar verecek şekilde ne söylediğini bilemeyecek derecede kişiyi etkisi altına alan öfke halinde sadır olan sözlü tasarruflar geçerli olmamaktadır. Bu hususta herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü mükelleften sadır olan sözlü tasarrufların geçerli sayılabilmesi için sözü söyleyen şahsın bu sözle neyi kastettiğini, sözünün hangi anlama geldiğini ve bu sözle neye işaret ettiğini açıkça bilmesi gerekmektedir. Kısaca aklı tamamen gideren ve sahibini, ne dediğini ve sözleriyle ne kast ettiğini bilemez hale getiren öfkedir. Böyle bir kimsenin talakının geçersizliğinde ittifak vardır. Çünkü boşamanın geçerli olması için akıl şarttır. Hz. Aişe yoluyla rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, "*İğlâk halinde boşama ve köle azadı geçerli değildir*"²⁷⁸ buyurmaktadır. Ebû Davud (275/889), "iğlâk" kelimesini açıklama sadedinde; "*Zannederim bu kelime kızgınlık (gazap/öfke) manasına gelir*"²⁷⁹ der.

3. Her iki merhale arasında yer alan öfke halidir. Kişi bu haldeyken tam anlamıyla öfkenin esiri olmayacaktır. Başlangıç seviyesindeki öfke hali, kişiyi aklını kullanamayacak dereceye getirmeyecektir. Diğer bir ifade ile sahibinin aklını tamamen

²⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd* (Beyrut: Daru'l-fikr Yay, 2003), 7.

²⁷⁸ Buhari Hudud 22.

²⁷⁹ Ebû Davud 275/889.

gidermemekle beraber doğru karar vermesine engel olan, geçtikten sonra sahibinin o anda yapmış olduğu hareketlerden pişmanlık duyduğu şiddetli öfkedir. Bu haldeyken sadır olan boşamanın geçerli olup olmadığı âlimler arasında ihtilafıdır.²⁸⁰

İbn Kayyim, "insanın kastını ve düşünme melekesini örten; sarhoşluk, akıl hastalığı, ikrah ve öfke hallerinin hepsi 'iğlâk' tır. Bu hallerin hiç birisinde de şahıs bilinçli ve kasıtlı hareket edemez" der.²⁸¹

Sarhoşun Talakı

Sarhoşluk, kişinin içki veya uyuşturucu madde alması neticesinde ayıldıktan sonra o esnadaki söz ve fiillerini bilemeyecek derecede aklî melekelerinin zaafa uğramasını ifade eder.²⁸² Eğer sarhoşluk, haram olmayan bir yolla meydana gelmiş ise bütün İslam Hukukçularının ittifakıyla bu adamın talakı vaki olmaz.²⁸³ İslam Hukukçularının çoğunluğu, bir ceza olsun ve içkiden vazgeçsin diye, kendi hür iradesi ve ihtiyarıyla içki vb. bir şey kullanarak haram yolla sarhoş olan kişinin boşamasını geçerli kabul etmişlerdir. Bir kısım İslam Hukukçusuna göre ise sarhoşluk ister haram yolla ister helal yolla olsun, bu durumda kasıt, irade ve şuur bulunmadığı için sarhoşun boşaması geçersizdir.²⁸⁴

Hastalık Halinde İken Boşama

Hastalığı kanıtlanmış her hangi bir hastanın o hastalıkta karısından boşanırsa o hastalıktan da ölürse karısının irs payı vardır. İmam Malike göre ister iddette ölsün isterse de iddetden sonra ölsün kadının irs payı vardır. İster bir talak ister iki talak isterse de üç talak yapsın hüküm aynıdır.²⁸⁵

Erkek hasta iken kadını boşandıktan sonra kadın ölürse erkek irs almamaktadır. Eğer onun talakı ric'î bir talak ise ve iddette öldüyse irs almaktadır. İmam Malike göre

²⁸⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, "İğasetü'l-Lehfan Fî Hükmi Talakı'L-Gadbân", çev. Muhammet Ali Danişman, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 259.

²⁸¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, "İğasetü'l-Lehfan Fî Hükmi Talakı'L-Gadbân", 260.

²⁸² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 495.

²⁸³ Abdurrahman Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkhi ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 252.

²⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru-Âlemi'l-Kütüb, 1997), 347.

²⁸⁵ Ebu Ömer Yusuf b.Adillah b.Muhammed İbn Abdilberr, *el-Kafi fi fıkhi ehl'l-Medine* (Kahire: Darul el-Çadd el-Cedid, 1435), 307.

bir kadın her evlendiğinde erkekler hastalıkta iken boşadığında bütün erkeklerden irs almaktadır.²⁸⁶

Zorla ve Tehdit Altındayken Boşama

Zorla ve tehdit altındayken boşama (Mükreh), Hanefilere göre geçerlidir. İmam Şafii, İmam Malik, İmam Ahmet b. Hanbel'e göre zorluk tercihi kaldırdığı için geçersizdir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) 'Ümmetim hata unutkanlık ve zorlama sonucu yaptığından sorumlu değildir' dediği için zorla olan talak geçerli değildir.²⁸⁷

Mükreh üç şarta gerçekleşir. Birincisi onu zorlayana karşı gücü yetmez. İkincisi korktuğu şeyin olacağını düşünmesidir. Üçüncüsü ise tehdit edilen şeyin ona zarar vermesidir (örneğin öldürme, kesme, acı verme ve uzun sürelik hapis gibi). Bunlar olmazsa mükreh sayılmamaktadır. Sürgünlük ise burada aileden ayırmak varsa mükreh sayılmaktadır. Aileden ayırmak yoksa iki hüküm var birincisi sürgünlük had olarak bir ceza belirlediği için ve yurdunu terk edeceğinde vahşet olacağından mükreh sayılmaktadır. İkincisi bütün yurtlar aynı olduğu için mükreh sayılmamaktadır.²⁸⁸

3.1.2. Boşama İçin Kullanılan Söz ve Şekiller

Talak üç sözle gerçekleşir. Birincisi talak (boşanma) ikincisi Sarah (Salı verme) üçüncüsü ise firakdır (ayrılma). Bir adam karısına sen boşun derse bir talak sayılırken, iki veya üç defa boşamayı söylediye, söylediği kadar boşama sayılmaktadır.²⁸⁹

3.1.3. Talakın Şarta Ta'liki ve İzafesi

Talakta iki çeşit vardır muaccel talak ve taliki talaktır. Muaccel talak aniden verilen talaktır taliki talak ise belli bir zamana bağlanması veya bir şeyin olması veya bir şarta bağlı talaktır bunun da yedi kısmı vardır.

Birincisi olup olmayan bir şeye bağlanması(örneğin bu adamla konuşursan boşsun demesi veya bu adam yolculuğundan dönerse boşsun demesi) bu şart olursa boşanma gerçekleşir şart olmazsa boşanma gerçekleşmez diye alimler ittifak etmiştir.

²⁸⁶ İbn Abdilberr, *el-Kafi*, 308.

²⁸⁷ el-İskenderi, *Fethi'l-Kadir*, 3/39.

²⁸⁸ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/280.

²⁸⁹ İbn Abdilberr, *el-Kafi*, 300-301.

İkincisi genelde yaş ile varılan veya illa olacak bir şeye bağlaması (örneğin ramazan ayı girerse veya bu adam ölürse boşsun demesi) bunun hükmü şartı beklemeden talak gerçekleşmektedir.

Üçüncüsü genelde olan bir şeye bağlaması (örneğin hayız olursan boşsun demesi) bunun iki hükmü vardır. Birincisi ani talak olur, ikinci şart gerçekleşirse talak olmaktadır.

Dördüncüsü kendisinin dahi bilmeyeceği bir şarta bağlaması (örneğin Allah denizde özel sıfatlı balık yaratırsa boşsun demesi) veya ilerde öğrenirse talak gerçekleşmektedir.

Beşincisi boşanmayı Allah'ın iradesine bağlaması (örneğin İnşallah sen boşanmışsın demesi) hükmü talak gerçekleşmiş olmaktadır.

Altıncısı başka bir insanın iradesine bağlaması (örneğin bu adam isterse sen boşsun) hükmü talakın olması adama bağlı kalmaktadır. Bir cansıza veya hayvanın iradesine bağlarsa talak olmaktadır.

Yedincisi evliliği şart koşması bunun da iki kısmı vardır. Birinci kısım özel isim söylemesi (örneğin bu kadınla evlenirsem boştur demesi) hükmü talak olmaktadır. Diğer kısım genel olarak (isim belirtmeden) söylemesidir (örneğin bütün evleneceğim kadınlar boştur demesi) hükmü İmam Malik, İmam Şafii ve İmam Ahmet b. Hanbel'e göre talak geçerli değildir. İmam Ebu Hanife'ye göre ise talak geçerlidir.²⁹⁰

3.1.4. Talakın Çeşitleri

3.1.4.1. Hüküm İtibariyle Talak Çeşitleri

3.1.4.1.1. Ric'î Talak

Kur'an-ı kerimde "*onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler*"²⁹¹ dediği için geri dönme kadının rızası olmadan veya veli bulunmadan ve karşılıksız olursa doğru sayılmaktadır. Bu dönme sadece sözle doğru sayılır onunla ilişki veya öpme dönme anlamına gelmemektedir. Bu İmam Şafiiye göredir. İmam Ebu Hanife'ye göre fiille dönme gerçekleşmektedir. İmam Malike göre ise dönme niyeti varsa fiille dönme gerçekleşmektedir.²⁹²

²⁹⁰ İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye*, 200.

²⁹¹ Bakara 2/228.

²⁹² Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/376.

Şafiilere göre dönmeyi bir şarta bağlamak caiz değildir. Erkek derse ki istersen dön kadında derse ki dönmek isterim bu dönme caiz değildir.²⁹³

Kadın kocasının nafakayı ödemesinden Kadı boşarsa bu boşama ric'î boşama sayılmaktadır.²⁹⁴

3.1.4.1.2. Bâin Talak

Bâinlik üç şeyle olur birincisi ilişki olmadan boşanırsa bir bâin talak sayılmaktadır. İkincisi ayrı ayrı üç defa talak verirse bâin talak sayılır. Üçüncüsü hulu talak ile bâinlik olmaktadır.²⁹⁵ Zarardan dolayı veya kusurdan veya geçmeyen bir hastalıktan veya erkeğin kaybolmasından veya hapse girmesinden Kadı'nın boşadığı boşama bâin talak sayılmaktadır. İlişki kurmadan veya para karşılığında veya üçüncü defa olan talaklar bâin talak hükmündedir.²⁹⁶

3.1.4.2. Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından Talak Çeşitleri

Talakın Hasen Ahsen ve Bid'i olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ahsen bir adamın kendi karısını ilişki olmayan temizlik zamanında bir defa talak vermesidir. Sonra iddeti bitine kadar bırakmasıdır. Hasen ise sünnet talakıdır. O da üç temizlik döneminde üç defa talak söylemesidir. İmam Malike göre ise bu bir bidattir ve bir talak hariç mübah değildir. Bid'i Talak ise tek sözle üç defa talak vermesi veya aynı temizlik döneminde üç defa talak vermesidir. Öyle yaparsa talak olur amma asi olur. İmam Şafi'ye göre ise talakın tamamı mubahtır. Çünkü hükmün gerçekleşmesi için meşru bir davranıştır.²⁹⁷

3.1.4.2.1. Sünni Talak

Hanefilere göre bir adam karısına sen sünnete göre boşsun derse, ilişki olmayan temizlikte bir defa talak sayılmaktadır. Eğer ki bu kadın hayız ise veya ilişki olan bir temizlikte ise onun talakı hayız olup temizlik olduktan sonra bir talak olmaktadır. Çünkü onun sünnete göre demesi sünneti uygular, sünnet de ilişkisiz bir temizlikte talakın olması gerekmektedir.²⁹⁸

²⁹³ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/378.

²⁹⁴ Hallaf, *Ahvalu ş-şahsiyye*, 143.

²⁹⁵ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/59.

²⁹⁶ Hallaf, *Ahvalu ş-şahsiyye*, 143.

²⁹⁷ el-İskenderi, *Fethi'l-Kadir*, 3/22-23-24-26.

²⁹⁸ Alauddin Ebu Bekr b.Mesud el-Kasani, *Bedayiu's-Sanayi fi Tertibi ş-Şerayi* (Beirut: Daru'l Kitabi'l Arabiyye, 1328), 3/91.

Malikilere göre sünni talakın dört şartı vardır. Birincisi kadının hayız ve nifastan temizlenmiş olması gerekir. İkincisi o temizlikte ilişkinin olmaması gereklidir. Üçüncüsü bir defa talak vermesi gerekmektedir. Dördüncüsü iddet bitene kadar talak vermemesi gerekir. Bid'i talak ise bu şartların hepsini veya bir kısmı bozulduğunda olmaktadır.²⁹⁹

3.1.4.2.2. Bid'i Talak

Hayızda veya ilişki kurduğu temizlikte talak verirse bid'i talak olmaktadır.³⁰⁰

Bid'i talak ikiye ayrılır birincisi hayızlı iken talak vermesi ikincisi ilişki kurduğu temizlikte talak vermesidir. Hayızlı iken verilen talakın bid'i talak olmasının sebebi iddetinden sayılmayan zamanda boşanmasıdır. İkincinin bid'i talak olmasının sebebi ise hamile olduysa hamilelik iddetine bağlı olması gerekir hamile olmadıysa temizlikte iddet başlatması gereklidir.³⁰¹

Bid'i talak bir defadan fazla aynı anda talak söylemesi veya hayız iken talak vermesi veya ilişki kurduğu bir temizlikte talak vermesidir. Hanefilere göre bid'i talak yapan sünnete hilaf ettiği için asi olur yalnız onun talakı geçerli sayılmaktadır.³⁰²

3.1.5. Boşanmayla İlgili Bazı Özel Durumlar

3.1.5.1. Dinden Çıkmanın (İrtidat) Nikaha Etkisi

İmam Şafi'ye göre bir erkek dinden çıkarsa karısıyla olan nikah akdi sonlanır. Kadının iddeti bitmeden İslam'a dönerse akdine döner yani boşanma gerçekleşmez. Kadın iddetini bitirdikten sonra İslam'a dönerse kadın ondan bâin olur. Buradaki bâin dediğimiz talak değil fesihdir. İslam'a döndükten sonra aynı kadını nişanlarsa o talak sayılmamaktadır.³⁰³ Bir erkek ilişki kurmadan önce dinden dönerse, nikah fesih olmaktadır.³⁰⁴

3.1.5.2. Boşama Yetkisinin Hanıma Verilmesi (Tefvid't-talak)

Bir hukuk terimi olan tefviz-i talak yetkinin kendisine verilmesini şart koşan kadının nikah akdi zamanı veya sonrasında boşama yetkisinin tek taraflı irade beyanıyla

²⁹⁹ İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye*, 195.

³⁰⁰ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/62.

³⁰¹ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 10/114.

³⁰² Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 148.

³⁰³ eş-Şafii, *el-Ümm*, 7/167.

³⁰⁴ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-raik*, 3/130.

bu yetkiyi mahkemeye başvurmadan ve erkeğin rızasını almadan kullanma hakkına sahip olmasıdır.³⁰⁵

Kadına bu boşama yetkisinin verilmesi nikâh akdinden önce olabileceği gibi nikah akdi zamanı ve akitten sonra da olabilmektedir. Hanefilere göre evlenirse dilediğin zaman kendini boşayabilirsin sözlerini erkeğin nikâh zamanı söylemesi durumunda kadının kabul etmesiyle boşama yetkisine sahip olmaktadır.³⁰⁶

“Ey Peygamber! Eşlerine Şöyle de Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Resülünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükafat hazırlamıştır” Ahzap suresinin 28 ve 29 ayetleri bazı hukukçulara göre bu uygulamanın delilini teşkil etmektedir.³⁰⁷

Tevkil erkeğin boşama hakkını kadına vermesidir. O kadın vekâlet edildiği kadar (ister bir talak isterse de üç talak) bunu isterse yapabilir isterse de yapmayabilir. Yapmazsa erkek vekâletini geri alabilmektedir.³⁰⁸

Temlik boşanma yetkisini hanıma vermesidir. Erkek yetkiyi geri alma hakkı yoktur. Bu Cumhura göredir. İmam Şafi'ye göre erkeğin geri alma hakkı vardır. Kadının temlik kabul etmesi için sözle ve fiille olmaktadır. Sözle olan boşanmayı kendi ağzıyla söylemesidir. Fiille olan ise ayrılmaya delil olan şeyleri (örneğin özel eşyalarını evden kaldırması gibi) yapmasıdır. Bunun tam tersi sözle veya fiille olursa temlik iptal olur. Eğer ki susar cevap vermezse ondan da ne sözle nede fiille bir şey yapmazsa ilişki olana veya Kadı durdurana kadar temlik iptal olmamaktadır. İmam Malik ve İmam Şafiye göre meclisten ayrıldıklarında iptal olmaktadır.³⁰⁹

Tahyir (seçim) kadına ayrılma veya kalma seçeneği vermesidir. Ayrılmayı seçerse üç defa talak olur. Bir defa veya iki defa talak seçiyorum derse üç talak sayılmaktadır. Eğer ki erkek bir talakla veya iki talakla seçim verirse seçmede serbest kalmaktadır.³¹⁰

³⁰⁵ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu*, 2/177.

³⁰⁶ Halil İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi* (Erzurum, 2000), 216.

³⁰⁷ Yaman, *Aile Hukuku*, 101.

³⁰⁸ İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye*, 201.

³⁰⁹ İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye*, 201-202.

³¹⁰ İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye*, 202.

İmam Şafi'ye göre bir adam kendi karısına tahyir veya temlikle talak verirse kadında bir defa kendini boşarsa, dönmesi erkeğin elinde (Ric'î talak) olmaktadır. Ebu Hanife'ye göre ise talakı seçerse bâin talak olmaktadır.³¹¹

3.1.5.3. Boşamanın İspatı ve Tescili

Boşama veya boşanma toplumun tamamını etkilediğinden sonuçlarının ispatı oldukça önemlidir. İslam usul ve yargılama hukukunda en mühim ispat vesaitlerinden biri olan şahitlik, Kur'an-ı Kerimde “*Boşadığınız kadılar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca onları ya uygun şekilde alıkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de iki adil şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. Allah'a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilir*”³¹² boşama konusunda da gündeme getirilmiştir.³¹³ Fakihlerin bazıları da ayetin hükmü gereği şahitlerin bulunmasını boşanmanın muteber olabilmesi açısından şart görmüşlerdir.³¹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahabe zamanındaki uygulamalara bakarak Cumhur, nasların hükmü amir değildir, şahitsiz boşama da muteberdir demişlerdir. İslam Hukuk alimi Muhammed Ebu Zehra normal olmayan boşamaları önleyeceği, boşanmayı güçleştireceği, lazım olduğunda ispatı kolaylaştıracağını göz önüne alarak demiştir ki bize imkan verilse şahitlerin şart olduğu görüşünü boşanmanın muteberliği açısından tercih ederdik ifadesini kullanmış ve bununla da mezkur reyin günümüzde önemini ifade etmiştir.³¹⁵ Talak suresini 2. Ayetindeki şahit tutmanın Hanefiler, Şafiler, Malikiler ve Hanbelilerden büyük çoğunluk boşanmanın şahitler karşısında olması emrinin vücut ifade etmediğini nedb ifade ettiğini söylemişlerdir.³¹⁶

Küçük toplumlarda evlenip boşanma kolayca bilindiği gibi geniş toplumlarda bunu takip etmek oldukça zorlaşmıştır. Evlenme gibi boşanmanın da bu yüzden şahitler huzurunda tescili gerekmektedir. Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesinin 110 ve 130. Maddelerinde kocanın hanımını boşaması durumunda bunu hakime beyan etmesi gerekir şeklinde söyleyerek talakın insanların bilisi dahilinde olmasını kararlaştırmıştır.³¹⁷

³¹¹ eş-Şafii, *el-Ümm*, 7/166.

³¹² Talak 65/2.

³¹³ Yaman, *Aile Hukuku*, 103-104.

³¹⁴ Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi* (Samsun, 1999), 220.

³¹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/310.

³¹⁶ Çolak, *Aile Hukuku*, 256.

³¹⁷ Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (İstanbul: Ebru Yayınları, 2017), 42-45.

Boşanmanın gerçekleşmesi zamanı tesciliyle ilgili hükmün gerçekleşip gerçekleşmemesi niteliği ve sayı konusunda şüphe ihtimali olabilmektedir. Eşini boşayıp boşamadığına kocasının şüphesi varsa şüpheye dayanarak kesin olan evlilik bağı çözümediğinden boşamaya hükmedilmemektedir. Boşanmanın ric'î mi bâin mi olduğu şüphe edilirse ric'î olduğuna, boşamanın sayısında şüphe olursa en az sayı hükmedilir.³¹⁸

3.1.6. Evliliğin Talak Dışında Sona Erme Şekilleri

3.1.6.1. Fesih

Akdin feshi akidde olan bir kusurluktan veya akdin devamlılığını engelleyen bir şeydendir. Akidde olan kusurluk kısımlara ayrılmaktadır. Akdin doğru olmadığı sonradan ortaya çıkarsa (örneğin evlendiği kadının süt kardeşi olması) fesih olmaktadır. Buluş seçeneği ile fesih etmesi, erkeğin karısına sahip çıkmadığı için ve kadının velisi bu erkekten akit anında evlilikten razı olmadığından fesih olmaktadır. Kadının mehri mehri-misilden az olduğu için ve erkek de mehri-misile tamamlamayı kabul etmediği halde fesih olmaktadır.³¹⁹ Akdin devamlılığını engelleyen şeyler ise erkek veya kadının İslam'dan dönmesinde fesih olmaktadır. Kitap ehli olmayan gayrimüslim bir kadının kocası Müslüman olduktan sonra İslam'a girmeyi istemediğinde fesih olmaktadır. İkisinden biri diğerinin usulü veya furuu ile musahara hurmetii gerektiren bir şey (örneğin zina) yapmasında fesih olmaktadır.³²⁰

İmam Ebu Hanife'ye göre küçük çocuklar evlendirilirse buluş yaşına geldiklerinde baba ve dede olmadan Kadı'nın hükmüyle nikâh akdini fesih edebilmektedir.³²¹

Fesih ile talak arasında üç fark vardır. Birincisi talak ric'î ve bâine ayrılır fesih ise her zaman bâindir. İkincisi talak olduğunda talak sayıları düşer fesih olduğunda ise talak sayıları düşmemektedir. Üçüncüsü ise ilişki kurmadan talak olursa mehrin yarısı vacip kılınır fesihte ise ilişki kurmadan fesih olursa mehir ödenmemektedir.³²²

³¹⁸ Yaman, *Aile Hukuku*, 105.

³¹⁹ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 172-173.

³²⁰ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 173.

³²¹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-raik*, 3/128.

³²² Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 173.

3.1.6.2. Yargı Yoluyla Boşama (Tefrik)

Daha çok kadının hakkını korumaya yönelik olan bu boşanma türü talak hakkının kocaya ait olması nedeniyle kadına karşı yapılması muhtemel bir zulmü önlemek üzere meşru kılınmıştır. Öncelikle bul' ile kadının hakkı gözetilmeye çalışılmış, kocanın bedeli kabul etmemesi gibi bir ihtimal de değerlendirilerek, koca razı olmasa bile, evlilik bağına çözecek bir yola izin verilmiştir.³²³ Eşlerin boşanmak için yargıya başvurabilecekleri sebepler aşağıdaki gibidir;

1. Kocada Bazı Kusurların Bulunması

Kadın eşinde düzelmecek kusur veya uzun zamanla düzelebilir kusur bulursa onunla da zarar olmadan yaşayamaz ise Kadı'dan talak isteme hakkı vardır. Bu kusuru akitten önce bilmiş ve açık bir şekilde razı olmuşsa talak Kadı'dan isteme hakkı yoktur.³²⁴

2. Kocanın Eşinin Nafakasını Temin Etmemesi

Geçimsizlik için boşama, erkeğin alınabilecek parası varsa kadın kendi nafakasını talak istemeden o paradan alabilir. Erkeğin alınabilecek parası yoksa karısı mahkemede onu nafakasız bıraktığını iddia ederek boşanmayı isteye bilmektedir. Erkek fakir olduğunu söylerse kadı ona bir ay süre verir kadına nafaka verirse boşanma olmaz nafaka vermeze Kadı erkeğe dönüş yapmadan sen ondan boşsun diyerek kadını boşamaktadır. Erkek zenginken evinin ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, karşılamamakta ısrar ederse kadın da talak istemekte ısrar ederse Kadı onları hemen boşamaktadır.³²⁵

3. Kocanın Kaybolması veya Evi Terk Etmesi

Şafilere göre bir kadın kocasını kaybederse veya ondan haber kesilirse iki görüş vardır. Birincisi nikâhını feshedip sonra evlenir, bu görüşte bekleme süresi dört yıldır. Dört yıldan sonra ölüm iddeti yapar sonra evlenir. İkinci görüş ise akdini fesh edemez çünkü irs için onun ölümü hüküm edilmez ise nikâhta da ölümü hüküm edilememektedir.³²⁶ Erkek kaybolduktan sonra dönerse ikinci görüşe göre kadın eşine

³²³ Şule Yüksel Şeker, "İslam Aile Hukukunda Yargı Yoluyla Boşanma ve Nedenleri", *Merih*, (1998), 103.

³²⁴ Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 168.

³²⁵ Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 165-166.

³²⁶ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/545-546.

dönmelidir. Birinci görüşe göre ise Kadı'nın hükmü erkek olmayınca geçerli değil denilirse kadın eşine dönmelidir. Kadı'nın hükmü her halükarda geçerli denilirse kadın eşine dönememektedir.³²⁷

4. Kötü Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik

Kadın kocasının ona zarar verdiğini iddia ederse Kadı'dan talak isteye bilir. Bu olan zarar kanıtlanırsa Kadı'da onların arasını ıslah edemezse kadını boşar. Bu zarar kanıtlanmazsa mahkeme iddiasını reddeder. Kadın bir daha aynı nedenle talak isterse Kadı iki dürüst erkekten bu sorunlarını araştırılmasını ve ıslah için ellerinden geleni yapmalarını ister. Zarar erkekten veya her ikisinden veya durumun ne olduğu bilinemez ise Kadı bâin talakla onları ayırır.³²⁸

3.1.6.3. Karşılıklı Rıza ile Boşama (Muhala'a/Hul)

Cumhurda hul caizdir, onun anlamı ise bir kadının bir erkeğin talak vermesi için para vererek veya kendi haklarını düşürerek boşanmak istemesidir. Böylece bir bâin talaktır. Bu boşama üç şartla olmaktadır. Birincisi erkeğe verilen mülkiyeti taşınıla bilir ve satıla bilir (içki ve domuz hariç) olması gereklidir. İkincisi caiz olmayana gitmemesidir (örneğin boşama karşılığında borcunu geciktirilmesi). Üçüncüsü bu boşama kadının kendi rızasıyla ve ayrılmayı severek erkekten zorluk ve işkence olmadan yapmasıdır. Ebu Hanife'ye göre ise işkence olsa dahi hulu doğru sayılmaktadır.³²⁹

İmam Şafi'ye göre bir erkek karısında hulu veya fesih ile ayrıldıysa o iddetde iken dört kadınla evelenebilmektedir.³³⁰

3.1.6.4. Eşine Yaklaşmama Yemini (İla)

İla kendi karısı ile ilişki kurmayacağına bir zaman belirleyerek yemin etmesidir. İmam Şafii'ye göre cahiliyede üç çeşit talak vardır. Birincisi talak, ikincisi zihar üçüncüsü ise iladır. Allah-u Teala zıharı ve ila'yı cahiliyede olduğu gibi bırakmamış, talakı ise olduğu gibi bırakmıştır.³³¹

³²⁷ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/547.

³²⁸ Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 170-171.

³²⁹ İbn Cüzey, *Kavaninu'l-fikhiyye*, 201.

³³⁰ eş-Şafii, *el-Ümm*, 7/170.

³³¹ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 10/336.

Dört ay beklemenin iki anlamı vardır. Birincisi İmam Ebu Hanifeye göre talak olma süresi olduğunu ikincisi İmam Şafiye göre istek hakkının süresi olmasıdır. Cumhura göre dönerlerse (cumhura göre ilişkidir) kefarete erkeğe vacip kılınmaktadır.³³²

Talakı isterlerse, burada istemenin iki anlamı vardır. Birincisi bu talak dört ay geçene kadar dönüş yapmadan talak olmaktadır. Ebu Hanife'ye göre bâin talaktır. Said b. Müseyyeb ve İbn Şübrüme'ye göre ric'î talaktır. İkincisi ise ya dönüş istemesi yada talak istemesidir. Böylece dört ay geçtikten sonra boşanmaktadır.³³³

3.1.6.5. Karşılıklı Lanetleşme (Müla'ane/Lian)

Lianda erkek dört defa yemin eder ki onun zina ettiğini gördüm ve bu hamilelik de benden değildir. Beşinci yeminde yalancı ise Allah'ın laneti onun üzerine düşeceğine yemin eder. Kadında dört yeminle onun yemin ettiğinin tersine yemin eder, beşincide yalancı ise Allah'ın gazabının onun üzerine düşeceğine yemin eder.³³⁴

Lian iki iddiayla vacip kılınır. Birincisi zina iddiası ikincisi ise hamileliği reddetme iddiasıdır. Zinayı gördüyse lianın vacip olmasında âlimler arasında ihtilaf yoktur. Yalnız görmezse cumhur lianın caiz olduğunu söylemiştir. İmam Malik'e göre ise zinayı görmeden lian olmamaktadır.³³⁵

Karısına zina ile ittiham edip üç defa talak yaparsa onların arasında lianın olup olmaması arasında alimler ihtilaf etmişlerdir. İmama Şafiye göre lian olmakta, İmam Ebu Hanife'ye göre ise çocuk reddi olmazsa lian olmamaktadır.³³⁶

3.1.6.6. Evliliğin Zihâr Yoluyla Sona Ermesi

Zihâr karısına sen bana annem gibisin demesidir. Zihâr'ın anlamı helalı harama benzetmesi gibi olduğu içindir. Allah-u Teala Mücadele suresi 2. Ayetinde *“Şüphesiz onlar (zihar yapırlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar”*³³⁷ buyurmuştur.

Zihâr yapan kimseye ilişkinin haram olduğunu alimler ittifak etmektedirler. Şehvetli bakış, dokunma ve öpmeye ihtilaf etmektedirler. İmam Malike göre zihar yapan

³³² Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 10/337.

³³³ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 10/338.

³³⁴ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/115.

³³⁵ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/111-112.

³³⁶ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/112.

³³⁷ el-Kasani, *Bedayiu's-Sanayi*, 3/229.

kimseye her şey haram kılınır, yüzüne ve ellerine bakma hariçtir. İmam Şafiye göre ise sadece ilişki haram kılınmaktadır.³³⁸

İmam Şafi'ye göre erkek bir günlük karısından zihar yaparsa o günde onunla ilişki kurmak isterse zihar kefareti vacip kılınır. O gün ilişki kurmadan geçerse zihar kefareti yoktur. Yemin düşerse yeminin hükmü düşmüş olur ziharda talak değil bir yemindir.³³⁹

Cumhura göre kefaret ziharda dönüş olmazsa vacip değildir. Dönüşün ne olduğu İmam Malike ve İmam Ebu Hanife ve İmam Ahmet b. Hanbel'e göre onu evde bırakmak ve ilişkinin olmasını istemesidir. İmam Şafiye göre ise kadını evde bırakmaktır.³⁴⁰

Zihârın kefaretinin üç çeşit olduğunu alimler ittifak etmişlerdir. Köle azat etmek, bulamazsa iki ay peş-peşe oruç tutmak, yapamazsa 60 miskini yedirmektir.³⁴¹

3.1.7. Evliliğin Sona Ermesinin Neticeleri

3.1.7.1. İddet

Lügatte iddet saymak manasındadır. Fıkıhta ise boşanan, kocası ölen veya nikâhı feshedilmiş olan kadının, ilgisinin bu evlilikle sonlanması ve başka biriyle evlenebilmesi için beklemesi gereken zaman manasında kullanılmaktadır.³⁴²

Tarifte geçen karı koca hayatı yaşadıktan sonra kaydı, nikâh akdinden sonra cinsel ilişki veya sahih halvet denilen baş başa kalma olmadan meydana gelen boşamaları dışarda bırakmaktadır. Bu durumda olan kadın “*Mümin kadınları nikâhlayıp da sonra onları cinsel birleşmeden önce boşamışsanız, üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur*” Ahzab suresi 49.ayetine göre herhangi bir iddet beklememektedir.³⁴³

İlk olarak iddetin hikmeti ve önemi kadının hamile olup olmamasının bilinmesidir. Boşama ric'i ise kocasına düşünme fırsatı vererek evliliğin devamı için süre tanımak, kocası vefat etmiş ise kadının ona saygı ve vefasını göstermek için kadına müsait bir müddet fırsat vermek gibi durumlar da idetin hikmetleri gayelerini üslenmektedir.³⁴⁴

³³⁸ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2/105.

³³⁹ eş-Şafii, *el-Ümm*, 7/167.

³⁴⁰ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/102.

³⁴¹ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2008, 2/107.

³⁴² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1987, 1/328.

³⁴³ Yaman, *Aile Hukuku*, 107-108.

³⁴⁴ Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye, Kamusu*, 1/394.

Hanefilere göre hayız gören hür kadınının talakta ve fesihte ilişki olduktan sonra iddeti üç temizliktir. Küçük ve hayızdan ümidi kesilen kadınların iddeti üç aydır. Kölenin iddeti ise boşanmada iki temizliktir. Küçük ve hayızdan ümidi kesilen kölenin iddeti ise bir buçuk aydır. İlişki olmadan talak olursa ister köle isterse de hür olsun iddet yoktur.³⁴⁵

Hanefilere göre küçük kız veya hayızdan ümidi kesilen kadın aylara göre iddet ederken kanı görürse hayız iddeti ile devam etmektedir. Bir temizlik veya iki temizlikle iddet ederse sonra hayızdan ümidi kesilirse aylara göre devam etmektedir.³⁴⁶ Şafilere göre de hüküm böyledir.³⁴⁷

Şafilere göre hayız gören hamile olmayan kadının iddeti üç temizliktir. Boşanma tam hayız dönemine denk gelirse bir sonraki temizlik ilk temizlik sayılır.³⁴⁸

Şafilere göre hür kadın hayıza göre iddetini yapıyorsa en az otuz iki gün bir saat olmalıdır.³⁴⁹

Eğer hayız ile iddet yaparken hayızı kesilirse kesilmenin nedeni belliyse (hastalık veya emzirme gibi) kan dönene kadar beklenmektedir. Kesilmenin nedeni belli değilse hayızdan ümidi kesilene kadar bekler sonra hayızdan ümidi kesilenin iddetine göre yapmaktadır. Bekleme süresinde iki görüş var birincisi dokuz ay bekler çünkü çoğu hamilelerde böyledir ikinci görüş dört yıl bekler hamile olmadığının kesilmesi içindir. Bu beklemeden sonra üç ay iddet yapmaktadır.³⁵⁰

3.1.7.1.1. İddet Çeşitleri

1. Ölüm İddeti

Bakara suresinin 234. ayetinde “İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler” kadının iddetini belirlemektedir. Hamile olmayan kadın kocası ölmüşse dört ay on gün süre ile iddet beklemektedir. Ric’î boşama iddetini beklerken hamile olmayan kadın kocası ölürse, boşama iddetini terk edip ölüm iddetini beklemeye başlamaktadır. Bâin talak iddetini bekleyen kadın, ölüm iddeti beklemeyi başlamış olduğu boşanma iddetini tamamlar. Lakin kocası vefat eden kadın hamile ise

³⁴⁵ Mevsili, *el-İhtiyar*, ts., 3/759-760.

³⁴⁶ Mevsili, *el-İhtiyar*, ts., 3/762.

³⁴⁷ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/539.

³⁴⁸ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/533-534.

³⁴⁹ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/535.

³⁵⁰ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/536.

iddeti doğum yapana kadardır. Hatta kocasının ölümünden az bir zaman sonra da doğum yapacak olsa hüküm yine değişmemektedir.³⁵¹

Hanefiler göre hür kadının eşi ölürse iddeti dört ay on gündür. Köle kadının ise iki ay beş gündür.³⁵² Şafilere göre ilişki olmuş veya olmamış olsun her hangi bir kadının eşi ölürse iddet ona vacip kılınır. Hür kadın hamile değilse iddeti dört ay on gündür köle ise iki ay beş gündür. Hamile kadının ölüm iddeti çocuğu doğurana kadardır. Ric'î talak olursa kadın iddetde iken kocası ölürse ölüm iddetine göre iddet yapmaktadır.³⁵³

2. Hamile Kadının İddeti

Hamile olan kadının kocası ölürse veya boşandığında çocuğu doğuruncaya kadar iddet bekler Talak suresinin 4.ayetinde göre de "*Hamile kadının iddetlerinin sonunu, çocuklarını doğurmalarıdır*" iddetin doğumla sonlanacağını bildirilmiştir.³⁵⁴

Hamile kadının düşük yaparsa, iddetin sonlanıp sonlanmadığı duruma düşüğe göre hüküm edilmektedir. Düşüşün yaratılışı ve görünüşü belirli ise iddet sona ermiş olurken, belli değilse de iddet sona ermemektedir. Şüpheli durumda iddet düşmemektedir. Kadın kocası ölmüşse ölüm iddetini, boşanmış ise de talak iddetini beklemektedir.³⁵⁵

Hamile kadının iddeti çocuğu doğurana kadardır. Hamileliğin en az süresi altı aydır. Hamile kadının iddeti hamileliğinden en az seksen gün geçmesi gerekmektedir. Çünkü çocuk ilk kırk günde sülük olur bir sonraki kırk günde et parçası olur. İddet de çocuğun et parçası olmadan hamile iddeti olarak kabul edilememektedir.³⁵⁶ Hanefilere göre de ayrılma ölüm nedeniyle veya talak ile olsun sahih veya fasit nikâh akdiyle hamilenin iddeti çocuğu doğurana kadar, bu doğuş ayrıldıktan bir saniye dahi olsa iddeti geçmiş olur.³⁵⁷

3.1.7.2. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi (Hadane)

Hadane hakkına çocuğun dünyaya gelmesiyle büyütülmesi ve bakımın annesinin en iyi bir şekilde yerine yetireceğinden annesi öncelik verilmiştir.³⁵⁸

³⁵¹ Çolak, *Aile Hukuku*, 260.

³⁵² Mevsili, *el-İhtiyar*, ts., 3/759-760.

³⁵³ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/542-543.

³⁵⁴ Çolak, *Aile Hukuku*, 260.

³⁵⁵ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu*, 1/375.

³⁵⁶ Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/532-533.

³⁵⁷ Hallaf, *Ahvalu's-şahsiyye*, 177.

³⁵⁸ Yaman, *Aile Hukuku*, 114.

Bir kadının Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucacağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor." diyerek şikâyet edince Peygamberimiz (s.a.v) "Başkası ile evlenmediğim sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin"³⁵⁹ buyurmuştur.³⁶⁰

Anne eşinden boşanırsa evlenmediği sürece kendi çocuğunun hadanesinde herkesten haklıdır. Evlenirse ananın annesine onun eşi ecnebi olmadığı sürece hadane de hak geçer. Herhangi bir kadın çocuğa göre ecnebi biriyle evlenirse hadane de hakkı iptal olur. Teyze de çocuğun babasından hadane de daha haklıdır. Sonra hadane de hak çocuğun anne babasına geçmektedir. Anne babasından sonra hadane de olan hak çocuğun babasına geçmektedir. Sonra Ablasına, ondan sonrada halasına geçer. Bu da bunların çocuğa iyi bakabilecek seviyede iseler hadane hakkına sahip olmaktadır. Baka bilecek seviyede olmazlarsa hadanede olan hakkı düşer. Teyze kızı, hala kızı ve ablasının kızlarının hadane hakkına sahip değildir.³⁶¹

Boşanma olmuşsa onların çocuğu da varsa onlardan biri çocukla beraber yolculuğa gitmek isterse yolculuk veya gideceği yerin tehlikeli olması durumunda çocuk seçim hakkı olmadan olduğu yerde kalıp sefere çıkmamaktadır. Bu yolculuk kısa mesafeli ise çocuk seçim yapar.³⁶²

3.1.7.2.1. Hadane Yaşı

Anne ve nine kız bulüğ yaşına varana kadar hadanede babasından haklıdır. Hanefilere göre (Hişam Muhammed den rivayet ediyor) kız evlilik yaşına vardığında baba hadanede daha haklıdır. Bunun nedeni onu fasık insanlardan korumak içindir. On bir yaşı evlilik yaşı olarak belirlenir bazıları da dokuz yaş olarak söylemişlerdir.³⁶³

İmam Ebu Hanife ve İmam Malike göre erkek çocuk kimde kalacağını seçemez. İmam Şafiye göre kimde kalacağını seçe bilmektedir. İmam Ahmet b. Hanbele göre erkek çocuk yedi yaşına geldiğinde kimde kalacağını seçe bilirken, kız çocuk ise kimde kalacağını seçmeden babasına verilmektedir. Peygamberimize (s.a.v) bir kadın gelmiş

³⁵⁹ Ebu Davud, Talak 35.

³⁶⁰ Çolak, *Aile Hukuku*, 268.

³⁶¹ İbn Abdilberr, *el-Kafi*, 336.

³⁶² Şirazi, *el-Muhazzeb*, 4/652.

³⁶³ Fahrudin Osman b. Ali b. Muhcen el-Barii Zeylei, *Tebyinu'l-hakaik şerhu Kenzi'd-dekaik ve Haşiyetu's-Şilbi* (Beyrut Lübnan: Daru'l Kutubi'l İlmîyye, 2010), 3/296.

dediki benim eşim kendi oğlunu almak ister, Peygamberimiz (s.a.v.) dedi ki “*Onun hakkında kur’a çekiniz*” Kadının kocası dedi ki çocuk hakkında bana karşı kim hak iddia edebilir? Peygamberimiz (s.a.v) çocuğa dedi ki bu senin baban bu da senin annen kimi istersen onun elini tut. Çocuk annesinin elin tutup gitti.³⁶⁴ İmam Ahmet b. Hanbelin dayandığı delilde bu hadistir.³⁶⁵

3.1.7.2.2. Hadane Ehliyeti

Anne olsun veya olmasın, hadaneyi yapacak kişide sekiz şartın bulunması gerekir.

Birincisi hür olması (çünkü köle hizmetle meşgul olmaktadır),

İkincisi akıllı olmaı gerekir (çünkü akılsız olan çocuğa iyi bakamayacaktır),

Üçüncüsü baliğ olması (küçük olursa kendisinin bakıma ihtiyacı vardır),

Dördüncüsü onu koruyacak ve iyi bakabilecek olması (kör veya herhangi hastalığı olan çocuğa bakamayacaktır),

Beşincisi çocuğa emanetli davranması (evinden çok çıkan biri olmaması veya çocuklarla ilgilenmeyen biri olmaması),

Altıncısı mürted olmaması (çünkü mürted İslam’a dönene kadar hapiste kalır),

Yedincisi çocuğa göre ecnebi biriyle evli olmaması,

Sekizincisi bu çocuğu sevmeyen biri ile aynı evde olmaması (çünkü bu ona zararlı ve tehlikeli olabilir).³⁶⁶

Hanefilere göre bakacak erkek ise çocuğa emanetli davranması, terbiye edebilecek seviyede olması, fasık veya bir hastalıktan onu terbiye edemiyorsa hadanede hakkı yoktur. Bu erkeğin çocukla aynı dinde olması şarttır. Çünkü erkeklerin hadane hakkını irs sistemine göre alınır, din ihtilafı olursa da irs yoktur. Kadın bakacaksa çocukla aynı dinde olması şart değildir yalnız çocuğun Müslümanlığına tehlike olacağı düşünülürse hadanede hakkı olmamaktadır.³⁶⁷

³⁶⁴ Ebu Davud, Talak 2277.

³⁶⁵ Zeylei, *Tebyinu'l-hakaik*, 3297.

³⁶⁶ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 208-209.

³⁶⁷ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 209.

3.1.7.2.3. Hadane Masrafları

Hadane masraflarında çocuk için zaruri giderlerinden başka harcamaları bulunursa kendi malından karşılanmaktadır. Kendi karşılayamıyorsa babası onun masraflarını karşılamaktadır. Babasının maddi durumu bu masrafları karşılayamıyorsa, akrabaları bu masraflarla yükümlü olmaktadır.³⁶⁸

Hadanenin ücreti rada'nın (süt emzirmenin) ücreti gibi anne hak etmez çünkü onun iddet nafakası veya evlilik nafakası vardır. İddeti bittiğinde hadane ücretini hak etmektedir. Anne hariç her kimse hadane ücretini hak eder. Bu ücrette hadaneyi yapana hak olur ödenmezse babanın üzerine borç olmaktadır. Hadaneyi yapan kadının evi yoksa çocuğun babasından ev parası isteyebilmektedir. Hadane için bir hizmetçiye ihtiyacı olursa çocuğun babası da zenginse hizmetçi isteme hakkı vardır.³⁶⁹

³⁶⁸ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu*, 1/441.

³⁶⁹ Hallaf, *Ahvalu'ş-şahsiyye*, 2010-2211.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE İSLAM AİLE HUKUKUNA BENZERLİK VE FARKLILIK AÇISINDAN BİR BAKIŞ

4.1. Nikâhın Bağlanması Şartları

Evlilik, Azerbaycan Aile Mecellesinin 13.3. maddesine göre tıbbi muayeneden geçtiklerini teyit eden bir belge ile başvuru tarihinden bir ay sonra ilgili icra makamı tarafından evliliğe girmek isteyenlerin huzurunda sonuçlandırılmaktadır.³⁷⁰ Yetişkin erkek ve kadınların ırksal, ulusal veya dini sebeplerle herhangi bir kısıtlama olmaksızın evlenme ve evlenme hakkına sahip olduğu ilkesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16. maddesi ile İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin olarak düzenlenmiştir. Sözleşme'nin (Avrupa Sözleşmesi) 12. maddesinde, Anayasa'nın 34. maddesinde de bu ilke yer almaktadır.³⁷¹ Evlilik, aile hukuku ilişkisini oluşturan önemli bir hukuki olgu ve kadın ve erkek arasındaki hukuka uygun olarak yapılan özgür ve gönüllü birlikteliktir. Evlilik olgusu, kadın ve erkeğin kişisel ve mülki sübjektif hak ve yükümlülüklerine açıklık getirmektedir.

Aile Kanununun 9.1. maddesi, evliliğin ilgili devlet makamında yapılmasını öngörmektedir. Bu haklar, Adalet Bakanlığının il sicil müdürlükleri, ilçe, il ve beldelerin ilçe ve ilçeye bağlı yerleşim köylerdeki icra mercileri tarafından yürütülmekte ve burada yapılan evlilikleri geçerli kılmaktadır. Ulusal geleneklere dayalı dini evlilikler devlet tarafından tanınmamakta ve herhangi bir hak veya yükümlülük doğurmamaktadır.³⁷²

Haklı sebepler varsa, evlilik süresi ilgili icra makamı tarafından kısaltılabilir veya 1 ayı geçmemek üzere uzatılabilmektedir.³⁷³ Nikâhın bağlanması, nikâha girmek isteyen erkek ve kadının kişisel katılımı esasına göre yapılmaktadır, yani nikâhın temsilci aracılığıyla bağlanması mümkün değildir. Taraflardan birinin geçerli sebeplerle gelmemesi nikâh süresinin kısaltılmasına veya uzatılmasına sebep olabilmektedir. Evlenmek isteyen bir erkek ve bir kadın, nikâhı kaydeden herhangi bir kuruma ortak

³⁷⁰ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 23. maddə.9.1

³⁷¹ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 49.

³⁷² Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 49-50.

³⁷³ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 23. maddə.9.2

yazılı bir başvuruda bulunmalı ve evliliğe gönüllü olarak girdiklerini, evliliğin gerçekleşmesini engelleyen hiçbir durumun olmadığı teyit etmelidir.³⁷⁴

Özel durumlarda (hamilelik, doğum) vb. başvuru yapıldığı gün nikâh bağlanabilir.³⁷⁵ Aile Kanunu'nun 9.1. maddesine göre nikâh, evlenmek isteyen tarafların başvuru tarihinden bir ay sonra nikâh kıyılır. Milli Meclis'in 377. maddesine göre bu süre, başvurunun sicil dairesine yapıldığı günün sabahı başlamakta ve son ayın uygun günü bitmektedir. Nikâhın kayıt süresi de bu tarihten itibaren başlamaktadır. Bir aylık süre, evlenmek isteyenlerin niyetlerinin ciddiyeti için deneme süresi olarak kabul edilmektedir. Bu süre zarfında nüfus dairesi, evlenmek isteyen kişiler tarafından başvuruda verilen bilgilerin (örneğin, kişilerin daha önce evli olup olmadığını kontrol etme vb.) doğruluğunu doğrulama olanağına da sahiptir.³⁷⁶

Eşlerin hak ve yükümlülükleri, evliliğin ilgili yürütme kurumu tarafından tescil edildiği tarihten itibaren doğmaktadır.³⁷⁷ Karı kocanın mülkiyet hakları ve yükümlülükleri, evliliğin kaydı yapan kurumda, evliliğin kaydedildiği andan itibaren başlamaktadır. Bu yasal gerçek evliliğin sonuçlandırılmasına ilişkin bir not ve evliliğin sonuç belgesi ile onaylanmaktadır.³⁷⁸

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında bir yabancı için evlilik şartları ülkesinin kanunlarıyla ve buna ek olarak da Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına göre belirlenir. Evliliği gerçekleştiren kişinin vatandaşlığı yoksa evliliğin Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında yapılması için şartlar, ikamet ettiği ülkenin yasalarına uyularak icra edilmektedir.³⁷⁹

İlgili yürütme makamı evliliğin tescilini reddederse, evliliğe girmek isteyenler idari şikâyette bulunabilir ve (veya) mahkemeye itiraz edebilmektedir.³⁸⁰ Evliliğin tescili reddedildiğinde Adalet Bakanlığı ve Noter Genel Müdürlüğüne ve mahkemeye idari şikâyette bulunabilmektedirler.³⁸¹

³⁷⁴ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 50.

³⁷⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 23. maddə.9.3

³⁷⁶ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 51.

³⁷⁷ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 23. maddə.9.4

³⁷⁸ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 52.

³⁷⁹ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 440.

³⁸⁰ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 23. maddə.9.5

³⁸¹ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 52.

Nikâh üzerine şeri beş hüküm varid olmaktadır. Bunlar; vücup, hürmet, kerahet nedb ve ibahedir. Kendilerinde nikâhın vacip olduğu veya haram olduğu mevzileri diyecek olursak bunlarda mezheplerin tafsilî vardır.³⁸² Malikiler demişlerdir ki kendisinden nikâha rağbet olan ve evlenmediği zaman ve nefsinin de oruçla men etmeye kadir olmadığı ve kendisi için de hür kadından müstağni kılacak bir cariye satın alma üzerine kudreti olmadığı zaman zinadan nefsinin karşı korkan kimse üzerine nikâh farzdır. İşte bu halde onun üzerine evlenmek farz olmaktadır. Öyle ise nikâh üç şart ile farz kılınır.

- Birincisi kendi nefsi üzerine zinaya düşmekten korkmasıdır.
- İkincisi kendisini zinadan men eden oruç tutmadan aciz olması veya oruca kadir olması fakat oruç kendisini men etmemesidir.
- Üçüncüsü kendisini gani kılacak bir cariye edinmekten aciz olmasıdır.

Evlenmeye, oruca ve bir cariye ittihaz etmeye kadir olduğu zaman üçten biri arasında muhayyer olmaktadır.³⁸³ Hanefiler demişlerdir ki evlenmek dört şartla farz olmaktadır:

- Birincisi şahsın evlenmediği zaman zinaya düşmesinden kesin kanaate varmasıdır.
- İkincisi onun için kendisi zinaya düşmekten men eden orucu tutmaya kudretin olmamasıdır. Eğer onun için zinadan kendisini men eden bir orucu tutmaya kudret olursa o kimse bu oruç ile evlenme arasında muhayyer olur. Öyle ise bu halde hususiyle evlenmek onun üzerine farz kılınmamaktadır.

• Üçüncüsü kendisiyle gani kalacağı bir cariye edinme üzerine kadir olmamasıdır. Eğer kadir olursa o kimse de yine muhayyerdir.

• Dördüncüsü mehir ve helal kazanca gücü yetmesidir. Eğer kadir olmazsa onun üzerine evlenmek farz kılınmaz ki bir haramla bir haramı def etmesin.³⁸⁴

Şafiiler demişlerdir ki nikahta asıl olan ibahadır. Öyle ise şahıs için telezzüz ve istimta maksadiyle evlenme hakkı vardır. Öyle ise bir kişi iffetini korumayı ve çocuk edinmeyi niyyet ettiği, zaman evlilik onun için müstehab olmaktadır. Nikah, haramdan

³⁸² Abdurrahman el-Ceziri - Hasan Ege, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı* (Ankara: Bahar Yayınları, 1975), 5/15.

³⁸³ el-Ceziri - Ege, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, 5/15.

³⁸⁴ el-Ceziri - Ege, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, 5/17.

kaçınmak söz konusu olduğu zaman vacib olmaktadır.³⁸⁵ Hanbeliler demişleridir ki evlenmediği zaman zinadan zannen olsa bile korkan kimse üzerine nikah farzdır. İster erkek olsun, ister kadın olsun ne zaman ki evlenmeğe, kadir olur, nefsinin haramdan korumak sakınırsa Allah bu kişiye yardım etmektedir.³⁸⁶

Evlenme akdinin meydana gelebilmesi için şu unsurlar gerekmektedir.

a. Cinsiyetleri ayrı iki taraf: Yani evlenme, nikah ehliyeti taşıyan ve evlenmelerine herhangi bir engel bulunmayan bir erkek ile kadın arasında olmaktadır.

b. Hayat beraberliği için ortak rıza: Tarafların böyle bir akde gönülden razı olmaları, onları sadece cinsel ilişkide değil, hayatın acı-tatlı her anında ortak yapmaktadır. Zaten evlilik akdinin esas konusu da budur.

c. İlke olarak devamlılık: Daha sonra baş gösterecek bazı sebeplerle evliliğin sona ermesi de mümkün olmakla beraber, evlilik akdinde devamlılık esastır. Belli bir süre devam ettirilmek veya bir tecrübe devresi geçirmek maksadıyla geçici evlilikler yapılamaz.

d. Hukukilik: Yukarıdaki unsurların mevcudiyetine rağmen bu akit, ayrıca hukuk tarafından da tanınan bir akit olmalıdır. Bu sebeple mesela metres edinmeye “evlilik” denmemektedir. Evlilik akdinin taraflara sağladığı haklar ve karşılıklı sorumluluklar, ancak hukuk nazarında geçerli olan bir nikah ile söz konusu olabilir.³⁸⁷

Evlenme akdinin en önemli unsurunu taraflar yani evlenecek kişiler ve bunların veli ya da vekilleri oluşturmaktadır. Evlene bilme ehliyetine sahip ve evlenmelerinde herhangi bir engel bulunmayan herkes evlilikte taraf olabilmektedir. Evlenme ehliyeti başkalarının izin ve onayına ihtiyaç olmadan evlenebilme salahiyetine sahip olmak demektir. Bunun için akıl ve ruh sağlığının yanında baliğ olmak şartı da aranmaktadır. Küçükler, bunaklar gibi bu iki şarta sahi olmayanlar, hukuk nazarında eda/fiil ehliyeti açısından eksik sayıldıklarından kendi başlarına evlenememektedirler, ancak velilerin izni ile böyle bir tasarrufta bulunabilirler.³⁸⁸

³⁸⁵ el-Ceziri - Ege, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, 5/18.

³⁸⁶ el-Ceziri - Ege, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, 5/19.

³⁸⁷ Yaman, *Aile Hukuku*, 31-32.

³⁸⁸ Yaman, *Aile Hukuku*, 40.

İnsanlar arasındaki evlilik aynı cinsler arasında kurulamaz. Meselenin ontolojik boyutları vardır ve varlığın çiftler (zevceyn) halinde yaratılmış olması esastır. Varlığın esasını oluşturan çiftler, birbirine çok benzemesine rağmen bazı açılardan diğerinden farklı ve birbirlerini tamamlayıcı nitelikte var edilmişlerdir. Bu ontolojik kuralın insanlık âlemine yansımaları, insanların kadın ve erkek olarak yaratılmasıdır. Evlilik, bu iki cinsin dini, hukuki ve sosyal bir kurum olan aileyi oluşturacak şekilde bir araya gelmelerini sağlayan bir bağdır. Bu özelliği ile evlilik, cinsiyet farklılığının zorunlu şart olduğu tarafları birbirine bağlayarak insan soyunun insana yaraşır bir saygınlık içerisinde çoğalmasını sağlayan bir kurumdur. Bu sebeple İslam hukuku, ancak karşıt cinslerin evlilik akdine taraf olabileceğini benimsemiştir. Hemcinsler arasında kurulacak cinsel ilişkiyi suç kabul etmiş ve bunu meşrulaştıracak olan bir evlilik kurumuna kesinlikle meşru bir statü kazandırmamıştır.³⁸⁹

4.2. Nikâh Yaşı

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde evlilik yaşı 15 Kasım 2011 tarihli 255-IVQD numaralı Aile Mecellesinin 10.1. kanunıyla 18 yaş olarak belirlenmiştir.³⁹⁰ Evlilik yaşıyla ilgili genel kurala göre, evlenmek isteyen bir kişi, evliliğin devlet kaydından önce kanunla belirlenen yaşa ulaşmalıdır. Nikâh yaşı, açıklanan maddede 18 yaş olarak belirlenmiştir. Bu, kanunla belirlenen asgari yaş sınırıdır. Evlilik için üst yaş sınırı ve yaşlar arasındaki fark kanunla belirlenmemiştir. 18 yaş belirlenme sebebiyse çalışma yeteneği ve özgür hareket etme yaşıyla açıklanır. Aile Kanununun 49.1. maddesine göre, 18 yaşından küçük ve tam ehliyete sahip olmayan kişiler çocuk sayılmaktadır.³⁹¹

Haklı sebepler varsa, evlenmek isteyen ve evlenme yaşını doldurmuş kişilerin bulunduğu bölgenin ilgili icra makamı (yerel icra makamı) talepleri halinde, evlenme yaşının azaltılmasına 1 yıldan fazla olmamak şartıyla izin verebilir.³⁹² Evlilik yaşının düşürülmesine ilişkin karar, evlenmek isteyen ve evlilik yaşını doldurmamış kişinin ikamet ettiği yerin devlet kurumu tarafından verilir ve nüfus müdürlüğüne sunulmaktadır.

³⁸⁹ Birsin, *Aile Hukuku*, 29.

³⁹⁰ Ərşad Hüseynov, *Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi Konstitusiyaya Məhkəməsinin və Ali Məhkəmənin Plenum Qərarları* (Bakı: Digesta nəşriyatı, 2020), 21. maddə.10.1.

³⁹¹ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 53.

³⁹² Hüseynov, *Ali Məhkəmənin Qərarları*, 21. maddə.10.2.

Kararda, evlenmek isteyen ve evlenme yaşına gelmeyen kişinin yaşının düşürüleceği süre (yıl veya ay) belirtilmelidir.³⁹³

Evlenme ehliyeti, medeni hakları kullanma ehliyeti içinde yer alan bir ehliyettir. Bu ehliyetin bir yandan akıl, ruh ve beden sağlığı ile diğer taraftan da biyolojik gelişme ile alakası vardır.³⁹⁴

İslam hukukuna göre ise küçüklerin bizzat evlenme ehliyetleri bulunmamakla beraber, velileri tarafından evlendirilmeleri caiz ve muteberdir. İyi bir namzedin bulunması halinde fırsatın kaçırılmaması da küçüklerin velileri tarafından evlendirilebilmelerine bağlıdır. Buna karşı İbn Şübrüme, Osman el- Betti gibi müçtehidler küçüklerin bizzat evlenmelerinin, velileri tarafından evlendirilmelerinin caiz ve muteber olmadığı görüşündedirler. “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin*”³⁹⁵ mealindeki ayet, evlenme ehliyetini belli bir çağa bağlamıştır. Ayrıca evlenmenin fiili neticelerinden hiçbiri küçüklerin evlenmelerinde gerçekleşmez. Bu evlilik gereksiz ve faydasız olduğu gibi ileride bazı mahzurları da beraberinde getirebilir.³⁹⁶ Osmanlı Hukuk-ı aile kararnamesi ikinci hükmü içtihadı esas alarak 12 yaşını tamamlamamış olan erkek çocuk ile 9 yaş tamamlanmamış olan küçük kız çocuğu hiç bir kimse tarafından evlendirilemez, şeklinde görüş belirtmiştir.³⁹⁷

Ebu Yusuf'a göre bir kızın velisi olmadan, bir erkek ehliyetli olsa dahi evlendirilmez. Malikiler ve Şafiiler'e göre ise bir kızın velisi olmadan evlenmesi o akdi batıl kılmaktadır.³⁹⁸

Klasik fikhın yaygın görüşüne göre velinin, erkek veya kız olsun küçükler için kurmuş olduğu evlilik akdi sahihtir. Bu durum küçüklerin doğrudan akde taraf olamasa da velilerinin beyanı ile akdin tarafı haline geldiklerini göstermektedir.³⁹⁹

4.3. Evlenme Engelinin Bulunmaması

Azerbaycan Aile Mecellesinin 12.0.1 maddesine göre “Yakın akrabalar (ebeveynler ve çocuklar, büyükanne ve büyükbabalar ve torunlar, akrabalar ve üvey

³⁹³ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 54.

³⁹⁴ Karaman, *Aile İlmihali*, 101.

³⁹⁵ Nisa,4/6

³⁹⁶ Karaman, *Aile İlmihali*, 101-102.

³⁹⁷ Çeker, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 24.

³⁹⁸ Serahsi, *el-Mebcut*, 10.

³⁹⁹ Birsin, *Aile Hukuku*, 34.

babalar (ortak baba veya anne) erkek ve kız kardeşler evlenememektedirler.⁴⁰⁰ Yakın akrabalar arasında evlilik yasağı, tıbbi-biyolojik ve ahlaki-etik kriterlere dayanmaktadır. Bu tür evlilikten doğan çocukların sağlık açısından da yüksek riskleri vardır.⁴⁰¹

Evlat edinenler ve evlatlık edinilenler de Aile Mecellesinin 12.0.2. maddesine göre evlenememektedirler.⁴⁰² Kanun, evlat edinilenler ve evlat edinilenlerin yasaklanmasını ahlaki ve etik faktörlere bağlamıştır. Ancak evlat edinme mahkemece iptal edildiğinde bu kanun maddesi de geçersiz olmaktadır.⁴⁰³

İkisinden biri veya her ikisi başkası ile evli olan kişiler⁴⁰⁴ olursa onlar arasında nikâhın bağlanmasına izin verilmemektedir. Bu yasak, tek eşlilik ilkesinin içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bir erkek ve bir kadın sadece bir kayıtlı nikâhta bulunabilir. Yeni bir evliliğe girerken, daha önce kayıtlı bir evliliği olan bir erkek veya kadın, önceki evliliğin sona erdiğine dair bir belgeyi göstermeli, aksi takdirde evlilik kurulamaz ve bu evlilik Aile Mecellesinin 25.maddesine göre geçersiz sayılmaktadır.⁴⁰⁵

İkisinden biri veya her ikisinin ruh hastası ve deli olması sebebiyle mahkeme tarafından nikâh için yetersiz sayılmıştır.⁴⁰⁶ Kanun bu kişilerin yaptığı hareketlerini kontrol edemediğini irade dışı eylemler gerçekleştirdiğini düşünür. Dikkate almak gerekir ki kişinin bu durumunu mahkeme, nikâhın kayıt altına alınan güne kadar belirlemelidir. Bu hal nikâh bağlandıktan sonra ortaya çıkarsa Aile Mecellesinin 18.maddesine göre karşı taraf mahkemeye başvuruda bulunabilmektedir. Alkol veya uyuşturucu kullanımı, kumar ve ailesini maddi açıdan zor duruma sokan eşin, mahkeme tarafından evliliğin sonuçlandırılmasında sınırlı hukuki ehliyete sahip olduğu kabul edilmektedir.⁴⁰⁷

İslam hukukuna göre ise sahih bir evlilik akdi için gerekli şartların bulunmaması, mesela şahitlerin hazır olmaması yahut bulunması gereken hallerde velinin bulunmaması, sıhhatli bir evlenmenin vücut bulmasına manidir. Ancak burada söz konusu olan (mani), evliliğe teşebbüsü önleyen, akit yapmaya kalkışmayı gayrimeşru kılan durum ve ilişkilerdir. Mesela baba ile kızı, erkek kardeş ile kız kardeş arasındaki yakınlık

⁴⁰⁰ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 24. maddə.12.0.1

⁴⁰¹ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 56.

⁴⁰² Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 24. maddə.12.0.2

⁴⁰³ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 56.

⁴⁰⁴ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 24. maddə.12.0.3.

⁴⁰⁵ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 56.

⁴⁰⁶ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 24. maddə.12.0.4.

⁴⁰⁷ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 57.

(akrabalık) ilişkisi bir evlenme mâniidir ve bu, anılan şahısların birbiri ile evlenmeye teşebbüs etmelerine engel olmaktadır.⁴⁰⁸

Tarafların bulunması, bir evlilik akdinin kurulabilmesi için yeterli sayılmamakta, bunun yanında birbirleriyle evlenmelerine mani bir engelin bulunmaması da gerekmektedir. Kimlerle evlenemeyeceği, bir başka ifadeyle hangi özelliklerin evlenme engeli sayılacağı Kur'an ve sünnet tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır.⁴⁰⁹ “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektiğçe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar.”⁴¹⁰

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri veriniz. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah’ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴¹¹ Birinci ayetle mümin kadınların evlenmeleri yasaklanan müşriklere, Mümtehine suresinin 10.ayetinin delaletine göre mümin kadın hiçbir kafirle evlenememektedir. Ancak Maide suresinin 5. Ayeti ehl-i kitap kadınlarla mümin erkeklerin evlenmelerine cevaz vermektedir.⁴¹²

“Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi

⁴⁰⁸ Karaman, *Aile İlmihali*, 108.

⁴⁰⁹ Yaman, *Aile Hukuku*, 42.

⁴¹⁰ Bakara,2/221.

⁴¹¹ Mümtehine,60/10

⁴¹² Karaman, *Aile İlmihali*, 109.

birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir".⁴¹³ ayetine göre ise kimler ile evlenilmeyeceği bir başka açıyla anlatılır. Yine Nisa suresi 3. Ayete göre ise dörtten fazla evlilik yapılamayacağı vurgulanmaktadır.⁴¹⁴

4.4. Düğün Töreni

Azerbaycan aile hukukuna göre evlenmek isteyenler, evliliğe taraf olanlar veya ebeveynlerinden biri tarafından seçilenler ilgili herhangi bir yetkili makama şahsen yazılı başvuruda bulunmalıdır. Başvuru, bu kuralların 12. maddesinde belirtilen evlilik için hiçbir engel olmadığını teyit etmeli ve her birinin kaç evlilik yaptığı belirtmelidir.⁴¹⁵ Aile Mecellesinin 172.1. maddesine göre Başvuruyu alan ilgili yürütme makamı, evlenmek isteyenleri evliliğin hüküm ve koşulları hakkında bilgilendirir, birbirlerinin sağlık ve medeni durumlarından haberdar olmalarını sağlar ve müstakbel eşler ve ebeveynler olarak hak ve sorumluluklarını açıklar; evlilik de dâhil olmak üzere engelleri gizlemekten sorumlu olduklarını bildirmekle görevlidir.⁴¹⁶ Evliliğin kayıt tarihi ve saati, evliliğe giren kişilerle anlaşmaya varılarak ve bu Kanunun 9. maddesinde belirtilen şartlara göre başvurunun yapıldığı tarihten itibaren en geç 1 ay içinde belirlenir. Evlilik kayıt tarihi belirlendiğinde, evlilik tarafları evlilik töreni yapmak isteyip istemediklerini beyan ederler.⁴¹⁷ Evlilik için belirlenen tarihten önce evliliğin önünde yasal engeller bulunduğu dair ilgili icra makamına bir başvuru gelmesi halinde ertelenir ve başvuru sahibine belge ibraz etmesi için 1 ayı geçmemek üzere süre verilir. Kanıtlar öngörülen süre içinde sunulmazsa, evlilik kaydedilebilir.⁴¹⁸ Evlilik kaydı yapıldığında, evlilik cüzdanı verilir.⁴¹⁹

İslam hukukundaki düğün merasimine baktığımızda yuvanın kuruluşu adeta bir bayram olarak telakki edilmektedir. Düğünün bir merasimle kutlanmasını istenmektedir. Böylece bu evlilik ilan edilip herkes bu sevince ortak olmaktadır.⁴²⁰

⁴¹³ Nisa 4/23.

⁴¹⁴ Maverdi, *Havi'l-Kebir*, 9/206.

⁴¹⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 98-99. maddə.171.1.

⁴¹⁶ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 99. maddə.171.2

⁴¹⁷ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 99. maddə.172.2

⁴¹⁸ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 99. maddə.173.

⁴¹⁹ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 100. maddə.175.

⁴²⁰ Yaman, *Aile Hukuku*, 38.

Nikah ilanında yani düğünde bu işlemi insanlara duyurmak ve bu düğünde imkanlar ölçüsünde insanlara ikramlar yapmak müstehap kabul edilmiştir. Bir defasında Allah Resulu (sav) evlenmek isteyen bir sahabiye “*Allah seni mübarek kulsın bir koyun ile de olsa velime düğün yemeği ver*”⁴²¹ şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Davet edilen herkesin geçerli bir mazereti yoksa o davete icabet etmesi gerekir. Ebu Hüreyre’den gelen rivayete göre, Hz Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur “*Davete gelmeyen muhakkak Allah ve Resulüne isyan etmiştir*”⁴²² Düğünle beraber nikahın ilanı ve def vurulması, şiir okunması müstehaptır.⁴²³

Evlilik, toplum hayatının zaruri kıldığı medeni bir akittir ve sosyal kurumdur. Her evlilik akdi, cemiyet peteğine bir göz daha eklemektedir. Evlilik kurumu devam ettiği müddetçe toplumun geleceği güven altındadır. Şu halde evlilik sevinçle karşılanmalı, desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Utanç içinde gizlenecek olan evlilik değil, zinadır, meşru olmayan ilişkilerdir. “*Şu nikahı ilan edin, onu mescitlerde yapın, nikah sebebiyle defter çalın*”⁴²⁴ Nikahı ilan etme, İslam toplumunun evlilik anlayışını, evliliğe bakışını temsil ettiği için teşvik edilmiştir. Evlilik mescit dışında da akdedilebilir. Ancak mescit içinde yapılması onun değer ve ciddiyetini şuurulara işlemektedir. Evlilik, akit esnasında şahit bulundurmak suretiyle de ilan edilmiş, aleniliği temin edilmiş olur ancak onun için şenlikler yapıp şarkı söylemek toplum için evliliğin önemini dile getirmektedir.⁴²⁵

4.5. Evlilik Akdi ve Sonuçları

Azerbaycan Anayasasının 6. maddesi Aile hukukunun uygulanması ve aile görevlerinin yerine getirilmesinden bahsetmektedir.⁴²⁶ Buna göre ailede karı koca eşit haklara sahiptir ve çocuklarına bakmak ve onları büyütmek ebeveynlerin hem hakkı hem görevdir. Devlet bu görevin yerine getirilmesini kontrol etmektedir.⁴²⁷ Vatandaşlar, bu kuralların aksi belirtilmedikçe, aile haklarını ve bu hakların korunmasına riayet ederler.⁴²⁸ Aile haklarını bağımsız olarak kullanmaları sadece kanunla sınırlanabilir. Bu gereklilik, aciz veya reşit olmayan aile üyelerinin haklarının korunmasına yönelik kamu yararından

⁴²¹ Buhari, Nikah 7,54,Müslim, Nikah 79-80

⁴²² İmam Malik Muvatta,1711.hadis

⁴²³ el-Makdisi İbn Kudame, *el-Muğni* (Kahire: Kahire Mektebesi, ts.), 7/83.

⁴²⁴ Buhari, Nikah,6; Nesai, Nikah,72.202

⁴²⁵ Karaman, *Aile İlmihali*, 94.

⁴²⁶ Hüseyinov, *Ali Məhkəmənin Qərarları*, 19. maddə.6

⁴²⁷ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 40.

⁴²⁸ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 21. maddə.6.1.

kaynaklanmaktadır. Örneğin ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmek için hem hakları hem de sorumlulukları vardır. Veya çocukları eğitmek, sağlığına, bedensel ve zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimine özen göstermek, bir çocuğun velisinin hakkı ve görevidir.⁴²⁹

İslam hukukunda ise bir evlilik, sahîh, fasîh, batıl veya mevkuf akit niteliğinde olabilmektedir. Bunların her birinin doğurduğu hukuki sonuçlar bulunmaktadır. Evlilikte taraflar karşılıklı saygı ve sevgi içerisinde karşılıklı yardımlaşma ile hak olup olmadığına bakmadan birçok işi birbirileri için yapmaktadırlar. Bu, evlilik kurumunun doğası gereğidir. Esasen evlilik kurumu karşılıklı özveri ve paylaşmaya dayalıdır. Bununla birlikte özellikle mutlu bir yaşam için kurulan aile bazı olumsuzluklarla zedelendiğinde, hak ve ödev kavramları daha belirleyici olmaya başlar. İslam hukukçuları bu durumu gözeterek kimi diyanetten kimi kazaen bağlayıcı nitelikte olan şahsi nitelikli hak ve ödevleri belirlemeye çalışmışlardır. Biz bu hak ve ödevleri aile içi görev paylaşımı ve taraflar arasında haklar şeklinde ele alacağız.⁴³⁰ İslam hukuki norm kadar ahlaki düşünce ve davranışa da büyük önem vermiştir. Bu sebeple İslam hukukçuları, ahlaki niteliği daha ağır bassa da evliliğin karı koca üzerinde doğurduğu şahsi sonuçlara da değinmişlerdir. Zaten Kur'an'da da “*Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir*”⁴³¹ ayeti ile evliliğin şahsi sonuçlarına işaret edilmiştir.⁴³²

İslam Hukukundaki evlenme akdi, kilise hukukunda olduğu gibi mutlaka dini bir mekânda ve din adamının katılımıyla, dini bir merasim ile yapılacak akdedilen bir sözleşme değildir. Nikâh akdinde dini motiflerin ön plana çıkarılmış olması, onun dini bir akit olmasından değil, İslam dininde ona büyük önem verilmesinden ve gelenek içinde din adamlarının gözetiminde kıyılmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁴³³

Her hayırlı işe besmele ve dualarla başlamak bir Müslümanın en fazla değer verdiği hususlardandır. Evlenme de her iki taraf için hayatın dönüm noktalarından birisini oluşturduğu için nikâhın da dualar eşliğinde kıyılmasından daha tabii bir şey olamamaktadır. Ancak bütün bunların nikâhın özüyle bir ilgisinin bulunmadığını belirlemek gerekir. Yani nikâhın bir din adamı tarafından belli dini merasimler eşliğinde

⁴²⁹ Hacıbâyli, *Aile Məcəlləsinin Yozumu*, 40.

⁴³⁰ Birsin, *Aile Hukuku*, 123.

⁴³¹ Bakara2/228

⁴³² Yaman, *Aile Hukuku*, 58.

⁴³³ Köse, “*Aile Hukuku*”, 439.

kıyılması nikâhın ne şartlarından ne de rükünlerindedir. Önemli olan, ileride geniş şekilde üzerinde durulacağı üzere, nikâhın, İslam hukukunun aradığı şartlara uygun biçimde kıyılmış olmasıdır. Şahitler huzurunda tarafların bizzat evlenme iradelerini, ortaya koymaları ya da vekillerinin evlendirme iradelerini beyan etmeleri ile nikâh akdi tamamlanmış olmaktadır. Günümüz şartlarında evliliğin ispatı açısından devletin ilgili kurumunda da tescili gerekmektedir.⁴³⁴

4.6. Ailedeki Hak ve Görev Paylaşımı

Azerbaycan aile mahkemelerinin kararlarına bakıldığında; ailenin bir üyesi hak ve görevlerini yerine getirirken diğer aile üyelerinin ve diğer vatandaşların haklarını, özgürlüklerini ve meşru menfaatlerini ihlal etmemelidir.⁴³⁵ Bu gereklilik, Anayasa'nın 17. ve 34. maddelerinin, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 29. maddesinin ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 21. maddesinin içeriğinden kaynaklanmaktadır. Ailenin bütün fertleri kanun önünde eşittir, aile ilişkilerinde hiçbir aile ferdinin diğerlerine göre öncelik ve üstünlük hakları yoktur, aileden birinin şahsi menfaatlerinin aile menfaatlerinin önüne geçmesi kabul edilememektedir. Aile Mecellesinin 15. maddesine göre koca, hamileliği sırasında veya çocuğun doğumundan sonraki 1 yıl içinde karısının rızası olmadan boşanma davası açamamaktadır. Kocanın haklarının bu şekilde sınırlandırılması, kadın ve çocukların maddi ve manevi haklarının korunması ve sağlıklarının korunması amacına hizmet etmektedir.⁴³⁶

İslam hukukuna baktığımızda görürüz ki aile, hak ve görev paylaşımı üzerinde kurulmuş bir hukuki kurumdur. Görev paylaşımının ilk basamağı ev içi ve ev dışı işlerin paylanmasıdır. Görev paylaşımında tarafların fitri eğitimleri, eğitim ve iş şartları elbette dikkate alınması gerekmektedir. Tarafların birbirine karşı fedakârlık yaparak fazladan görevler üstlenmesi de ailenin sevgiye dayalı yapısının doğal sonucudur. Geleneksel toplumlarda aile içi görev paylaşımı, evin dışındaki işlerin koca, içerisindeki işlerin ise karı tarafından yerine getirilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu paylaşım eğitim ve iş şartlarının değiştiği günümüz toplumlarında da hala önemli ölçüde muhafaza edilen bir paylaşım biçimidir.⁴³⁷

⁴³⁴ Köse, “‘Aile Hukuku’”, 439.

⁴³⁵ Hüseyinov, *Ali Məhkəmənin Qərarları*, 19-20. maddə.6.2.

⁴³⁶ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 41-42.

⁴³⁷ Birsin, *Aile Hukuku*, 123.

İslam hukukuna göre evlenme karı koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya izin veren ve taraflara hak ve sorumluluklar veren bir akittir.⁴³⁸ İslam hukukçuları hukuki normlar kadar ahlaki davranış ve düşünceye de büyük önem vermişlerdir. Bu bağlamda İslam hukukçuları, ahlaki niteliği ağır basan evlilik ilişkisini tamamen vicdani kanaat ve sorumluluklara bırakmamış, hukuki boyutlarını genişçe ortaya koymaya çalışmışlardır. İslam hukukçularını böyle bir hukuki düzenlemeye sevk eden durum ise, Kur'an ve sünnetin evlilik ilişkisine verdiği önemdir. Kur'an evlenen tarafların birbirlerine karşı sorumlulukları olduğunu özellikle vurgulamıştır.⁴³⁹ “Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur.”⁴⁴⁰ “Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz.”⁴⁴¹

Hz Peygamber (sav), Hz. Ali (ra) ile kızı Hz. Fatıma (r.anha) arasında ev işlerinde şikayet söz konusu olunca aralarında hakem olmuştur. Hz. Fatıma'ya hamur yoğurup ekmek yapma, yemek pişirme, yatak sermek, ev süpürmek gibi ev işlerini yapmayı telkin etmiştir. Hz. Ali'ye de evin dış işlerine ait belli işleri yapmayı telkin etmiştir.⁴⁴²

4.7. Taraflar Arasında Haklar

Aile ilişkilerinde karı kocanın eşit haklara ve mülkiyet haklarına sahip olması Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında tespit edilmiştir.⁴⁴³ Anayasanın 25. maddesine göre Devlet, ırk, milliyet, din, dil, cinsiyet, köken, mülkiyet durumu, hizmet konumu, inançlar, siyasi partilere üyelik, sendikalar ve diğer kamu derneklerine bakılmaksızın herkese hak ve özgürlük eşitliğini garanti etmektedir.⁴⁴⁴ Annelik, babalık, çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi ile diğer aile sorunları, eşlerin eşitliği ilkelerine göre çözülmektedir.⁴⁴⁵ Anayasa'nın 17. maddesine göre, çocuklarına bakmak ve yetiştirmek anne babanın görevidir. Devlet bu görevin yerine getirilmesini denetler ve bu ilke İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 25. maddesinde de yer almaktadır.⁴⁴⁶ Karı koca

⁴³⁸ Köse, “‘Aile Hukuku’”, 438.

⁴³⁹ Kahveci, *Aile Hukuku*, 122.

⁴⁴⁰ Bakara 2/228.

⁴⁴¹ Bakara 2/187.

⁴⁴² Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr ez-Zer'i ed-Dimeşki İbn Kayyim el- Cevziyye, *Zadu'l-mead fi eydi Hayri'l-ibad* (Beyrut: Müessesu'r-risale, 1418), 5/169.

⁴⁴³ Hüseyinov, *Ali Məhkəmənin Qərarları*, 31. maddə.29.1

⁴⁴⁴ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 94.

⁴⁴⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 33. maddə.29.2.

⁴⁴⁶ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 95.

mesleğini, sanatını ve ikamet yerini seçmekte özgürdür.⁴⁴⁷ Anayasanın 35.maddesine göre herkes, çalışma kabiliyetine göre faaliyet türünü, mesleği, sanatı ve ikamet yerini seçmekte özgürdür. Bu durumda başka bir kişinin (karı veya kocanın) itirazının hiçbir hukuki sonucu yoktur. Ancak, kocanın (karının) iş, sanat ve ikamet yeri seçme isteği, ailenin menfaatine uygun değilse (örneğin, küçük çocuğu olan bir kadın uzun süreli bir iş gezisinde çalışıyorsa), bu istek karşı tarafla tartışılmalıdır.⁴⁴⁸ Karı koca aile içindeki ilişkilerini karşılıklı yardımlaşma ve saygı temelinde kurmalı, aileyi güçlendirmek ve geliştirmek için birlikte çalışmalı, çocuklarının gelişimi için uygun koşullar yaratmalı ve sağlıklarına özen göstermelidir.⁴⁴⁹ Aile Mecellesinin 29.4. maddesine göre, karı koca, aile içindeki ilişkilerini karşılıklı yardımlaşma ve saygı temelinde kurmalı, aileyi güçlendirmek ve zenginleştirmek için birlikte çalışmalı, çocuklarının gelişimi ve sağlıklı koşullarda büyümelerine çalışmalıdır.⁴⁵⁰

İslam hukukuna göre evlenme akdiyle ve töreniyle birlikte eşler arasında evlilik birliği meydana gelir. Bu şekilde usulüne uygun olarak meydana gelmiş bir evlilik akdi artık sonuçlarını doğurmaya hazır hale gelmiştir. Karı Koca arasında meydana gelen evlilik ilişkisi kurulduğu andan itibaren hukuki hükümler doğurmaya başlamaktadır. Evlilik akdi, evlenen eşlere bazı haklar tanıdığı gibi, onlara birtakım sorumluluklar da yüklemektedir. Bu hak ve sorumluluklar birbirlerine karşı olabileceği gibi üçüncü kişilere karşı da olabilir.⁴⁵¹

4.8. Evlilik Akdinin Sona Ermesi

4.8.1. Ölüm veya Kayıplık Hali

Azerbaycan Aile Mecellesinin 14.1. maddesine göre nikâhın sona ermesi, karı koca öldüğünde veya eş, mahkeme tarafından ölü ilan edildiğinde evlilik bağı sona ermektedir.⁴⁵² Bu maddede evliliğin sona erdirilmesinin sebepleri açıkça belirtilmektedir. Aşağıdaki durumlarda evlilik sonlandırılabilir:

- 1) Karı koca öldüğünde,

⁴⁴⁷ Hüseyinov, *Ali Məhkəmənin Qərarları*, 31. maddə.29.3.

⁴⁴⁸ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 95-96.

⁴⁴⁹ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 33. maddə.29.4.

⁴⁵⁰ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 96.

⁴⁵¹ Kahveci, *Aile Hukuku*, 122.

⁴⁵² Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 26. maddə.14.1.

- 2) Karı koca adli olarak ölü ilan edildiğinde,
- 3) Karı kocanın veya her ikisinin başvurusu üzerine,
- 4) Kanunen ehliyetsiz sayılan eşin velisinin başvurusu üzerine.

Eşlerden biri ölünce evliliğin sona ermesini resmileştirmek için özel bir prosedür gerekli değildir. Karı koca ölünce evlilik akdinin sona ermesini doğrulayan tek belge, ölüm belgesidir. Ölüm kaydı, müdürlükler, konsolosluklar ve mahalli icra makamları tarafından yapılmaktadır. Ölüm belgesi, yetkili makamlar tarafından verilmektedir. Bir vatandaşın ölü ilan edilmesine ilişkin usul ve koşullar MM-da tanımlanmıştır. MM-in 41. Maddesine uygun olarak, Bir kişinin ikamet ettiği yerde 5 yıl içinde nerede olduğuna dair bir bilgi yoksa ölüm tehdidi oluşturan durumlarda veya talihsiz bir olayda (uçak kazası, sel deprem, yangın vb.) haber verilmeksizin kaybolursa ve altı ay içinde kendisinden haber alınmazsa, mahkeme karşısında ölü ilan edilebilmektedir. Askeri operasyonlar nedeniyle kaybolan bir asker veya başka bir kişi, askeri operasyonların bitişinin üzerinden en azı iki yıl geçtikten sonra mahkeme karşısında ölü olarak ilan edilebilmektedir. Mahkemenin bir kişiyi (koca veya karı) ölü ilan etme kararı aldığı gün, ölüm günü olarak kabul edilmektedir. Kocanın veya karının ölümüne neden olan koşullar altında haber vermeksizin ortadan kaybolması veya bir kaza sonucu öldüğünü varsaymak için bir nedenin bulunması halinde mahkeme, kocanın veya karının ölmüş olduğunu kabul edebilmektedir.⁴⁵³

Evlilik, kocanın (karısının) veya her ikisinin başvurusu üzerine olduğu gibi, yasal olarak velisinin başvurusu üzerine de feshedilebilir.⁴⁵⁴ Kocanın (karının) veya her ikisinin başvurusu üzerine evlilik sonlandırılabilir. Bu durumda sadece yasaya göre tescil edilmiş evlilik ihlalden bahsetmek mümkündür. Evliliğin sona erdirilmesi talebiyle mahkemeye başvurmak hem karı hem de kocanın hakkıdır. Bu hak mahkemeye ehliyetsiz sayılan kocanın (karının) vasisi tarafından da kullanılabilir. MPM'nin 317.2. maddesine göre, bir kişi (karı veya koca dahil) bir mahkeme kararına dayanarak zihinsel kusurları nedeniyle de aciz görülebilir. MPM'nin 321.2. maddesine göre, bu durumda üzerlerinde vasi tayin edilmektedir. MPM'nin 28.8. maddesine uygun olarak, aciz sayılan bir kişinin

⁴⁵³ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 59-60.

⁴⁵⁴ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 26. maddə.14.2.

(karı koca) adına sözleşmeler onun vasisi tarafından yapılır ve haklarını kullanmaktadır.⁴⁵⁵

Ölü beyan edilen veya kayıp sayılan kocanın (karının) gelmesi üzerine, ilgili mahkeme kararlarının iptali ile ilgili yürütme makamının ortak talebi üzerine evlilik yeniden kurulabilmektedir.⁴⁵⁶

Bir kişinin kayıp olarak kabul edilebileceği ve ölü olarak ilan edilebileceği koşulları Medeni Kanun sağlamaktadır. Kişinin nerede olduğu bilinmiyorsa ve 2 yıl içinde ikametgâhında görülmediyse, ilgililerin başvurusu üzerine mahkeme, kişiyi ihbarsız olarak kayıp sayabilmektedir. Bir kişinin ikamet ettiği yerde 5 yıl içinde nerede olduğuna dair bir bilgi yoksa ölüm tehdidi oluşturan veya bir kaza sonucu öldüğünü düşündüren hallerde haber verilmeksizin ortadan kaybolursa ve 6 ay içinde kendisinden haber alınmazsa mahkeme kararıyla ölü ilan edile bilmektedir. Askeri operasyonlar nedeniyle kaybolan bir asker veya başka bir kişi, askeri operasyonların bitişinin üzerinden en az 2 yıl geçtikten sonra mahkeme karşısında ölü ilan edilebilmektedir. Kayıp veya ölü kabul edilen kişi geldiğinde veya nerede olduğu tespit edildiğinde mahkeme, ilgilinin başvurusu üzerine davaya devam eder ve mahkeme yeni bir karar vererek önceki kararı iptal eder. Bu durumdan yeni işin bağlanması gerekmemektedir. Mahkeme, önceki kararı iptal eder ve kabul ettiği yeni kararın bir nüshasını, kişinin ölümünün medeni durum siciline kaydının iptali için sicil dairesine göndermektedir. Burada yeni bir dava açmakla ilgili değil, davanın yenilenmesiyle ilgili olduğu için başvuru sahibinin devlet harcı ödemesi gerekmemektedir.⁴⁵⁷

Taraflardan biri yeni bir evliliğe girerse, evlilik yeniden kurulamamaktadır.⁴⁵⁸ Ona göre ki AM'nin 12.0.3. maddesine göre biri veya her ikisi başkası ile nikâhta olduğunda onlar arasında nikâhın bağlanması kabul edilmemektedir. Nüfus müdürlüğü ölen veya kayıp olarak bilinen kocanın (karının) evliliğinin sona erdiğini kayda aldıktan sonra ölen veya kayıp olarak bilinen kişi geldiğinde mahkemenin ölü veya kayıp saydığı kararın hükümsüz olduğunda nüfus dairesi, kocanın başvurusu üzerine ona evliliğin sona

⁴⁵⁵ Hacıbâyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 60.

⁴⁵⁶ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 30. maddə.24.1.

⁴⁵⁷ Hacıbâyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 78.

⁴⁵⁸ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 30. maddə.24.2.

erdiğine dair bir belge verebilmektedir. Bu belgede karşı tarafa verilen evliliğin sona ermesi hakta belgede gösterilen tarih gösterilmektedir.⁴⁵⁹

İslam hukukçuları kocanın kaybolması halini iki ayrı kategoride ele almışlardır. Bu başlık altında İslam hukuk literatürüne mefkudluk ve gaiplik halleri olarak giren bu iki kavramın kısaca izahı yapılacaktır.⁴⁶⁰

Hayatta olup olmadığı bilinmeyen kendisine ulaşamayan birine mevkuf⁴⁶¹ yaşadığı bilinen, fakat evini terk etmiş bulunan kocaya gaib denilmektedir. Kayıp şahsın eşi, Ebu Hanife ve Şafii'ye göre bundan dolayı mahkemeye başvurarak ayırma talebinde bulunamaz. İmam Malik ve Ahmet b. Hanbel'e göre ayırma talebinde bulunabilmektedir. Kocanın yeri belli ise hakim ona, gelmesi ve ya eşini almasını yazar ve bir müddet vermekte, müddetin hitamında durum değişmezse ayırmaktadır. Kocanın yeri belli değilse ve kayıplık müddeti bir yılı geçmiş ise karısının talebi üzerine hakim ayrılığa hükmeder. Bu neticeler için kayıplığın askerlik, ilim tahsili, cihad gibi bir mazerete dayalı olmaması gerekmektedir.⁴⁶²

İslam hukukçularının çoğunluğu, mevkuf ve gaib kocanın hanımının boşama davası açabileceğine hükmetmişlerdir. Ancak kocanın kayıplığından ne kadar zaman sonra boşanma kararı verebileceğinde görüş ayrılığı oluşmaktadır⁴⁶³

Kayıplıktan dolayı hakimin ayırma hükmü İ. Malik'e göre bâin boşama, Ahmed b. Hanbel'e göre fesih hükmündedir. İbn Teymiyye uzun hapislik ve esirliği de kayıplık gibi telakki etmektedir.⁴⁶⁴

4.8.2. Hakem Kararıyla Talak

Hakem kararıyla talak Azerbaycan Aile Mecellesi'nin 17.2. maddesinde öngörülen haller dışında, mahkemede feshedilmektedir.⁴⁶⁵Yorumlanan maddede, evliliğin yargısal olarak feshedilmesi için üç gerekçe tanımlanmaktadır:

⁴⁵⁹ Hacibəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 79.

⁴⁶⁰ Kahveci, *Aile Hukuku*, 222.

⁴⁶¹ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 1991), 1/315.

⁴⁶² Karaman, *Aile İlmihali*, 144-145.

⁴⁶³ Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama*, 197.

⁴⁶⁴ Karaman, *Aile İlmihali*, 145.

⁴⁶⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 28. maddə.19.1.

1) Eşlerin reşit olmayan çocuklarının mevcudiyeti (tarafardan birinin kayıp veya ehliyetsiz sayılması ve suç işlemekten en az 3 yıl hapis cezasına çarptırılması durumu hariç),

2) Karı veya kocanın nikâhın feshini kabul etmemesi,

3) Tarafardan birinin sicil dairelerinde evliliğin feshinden kaçınması (bir başvuruda bulunmayı reddetme, evliliğin sona ermesinin devlet tescili için görünmemesi).

Mahkemede en sık görülen boşanma türü, eşlerin reşit olmayan çocuklarının varlığıdır. Boşanma davaları mahkemelerde dava sırasına göre değerlendirilir. Bu durumda mahkeme taraflarda biri veya ehliyetsiz tarafın vasisi bir talepte bulunur. MPM-in 36. maddesinde bu kategorideki anlaşmazlıklar mahkeme yargı yetkisi kesin olarak tanımlanmaktadır. Davacının ya da davacını yanında küçük çocukları varsa veya davacının sağlık nedenleriyle davalının konutuna gidememesi durumunda, davalı veya davacının ikamet ettiği yere göre boşanma davası açılabilir. Ruhsal bozukluklarla ilgili hukuka yasaya uygun olarak aciz sayılan kişilere, suç işlemekten 3 yıldan fazla hapis cezasına çarptırılanlar aleyhine, boşanma davaları da davalı veya davacının, ikametgâhı esas alınarak açılmaktadır. Davacı veya davalının yaşadığı yer, bu kişilerin resmi olarak kayıtlı oldukları yer olarak anlaşılmalıdır.⁴⁶⁶

Eşlerin rızası ile ancak bunlardan biri ilgili yürütme merciinde evliliğin sona ermesi söz konusu olursa nikâhın bozulması mahkemede yapılmaktadır.⁴⁶⁷ Boşanma dilekçesine, iddiayı kanıtlayan deliller eklenmelidir. Bu belgeler sırasına evlilik cüzdanı, çocukların doğum belgelerinin kopyaları, karı kocanın maaşının veya diğer gelirlerinin miktarını doğrulayan bir belge (nafaka talep edilen durumlarda), birlikte yaşama sırasında edinilen mülklerin listesi (mal paylaşımı talebi olduğunda), ve diğer gerekli belgeler talep edilir. Evliliğin sona ermesinin nedenleri AM'de belirtilmemiştir ve koşullara bağlı olarak çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bu nedenler arasında aile ihaneti, karşı tarafın alkol veya uyuşturucu kullanımı, hayata bakışlarının örtüşmemesi, geçim sıkıntısı, mali çatışmalar, cinsel uyumsuzluk gibi sakıncalı haller sayılabilir. Nikâhın bozulmasının esas sebeplerinden biri de evlilik sözleşmesinin şartlarına uymamaktır. Evliliğin sona ermesi

⁴⁶⁶ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 67-68.

⁴⁶⁷ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 28. maddə.19.2.

dilekçesinin şekil ve içeriği MPM-in 149-150 maddelerinde belirtilen şartlara uygun olmalıdır.⁴⁶⁸

İslam hukukuna baktığımızda, eşler arasında şiddetli anlaşmazlık bulunması veya daimi iktidarsızlık gibi cinsel kusurlar, evlilik hukukunu yerine yetirmeye engel bir kusurunun bulunması gibi durumlarda hâkime boşanma için başvurulabilir. Bu çerçevede söz konusu kusurları olan erkeğin yetkisini kötüye kullanarak kadını zorla tutma hakkı yoktur. Bu sebeple öncelikle kendisinin evliliği talak yolu ile sonlandırması vacip olmaktadır. Bu olmayıp kadının mahkemeye başvurması halinde ise bu evliliği hakim tefrik ile sonlandırmaktadır. Aralarında şiddetli geçimsizlik bulunan eşlerinin arasını bulmakla görevli hakemler, bunun mümkün olmadığını gördüklerinde, talak kararı almaya yetkili olmaları halinde, tefrik kararı vermeleri vacip olmaktadır.⁴⁶⁹

Kocanın bir haramı işlemeye kastetmesi, kadına eziyet etme amacı taşıması veya bid'i yollardan biri ile boşamayı (talak) gerçekleştirmesi halinde yine talak söz konusu olmaktadır.⁴⁷⁰

Düzgün bir kişiliğe sahip, eşlik ödevlerini yerine getiren bir kadını boşamak ise mekruh kabul edilmiştir. Diğer bir ifade ile evliliği sona erdirmeyi mübah kılan bir sebep olmadığı halde talak yetkisini kullanmak mekruhtur.⁴⁷¹

Bazen de talak müstehap ve mübah olur. Koca, kötü ahlaklı bir kadın ile yaşamaya zorlanamaz. Bu sebeple kötü ahlaklı bulunan, davranışlarındaki iffetsizliğinden rahatsız olunan, kocaya veya bakmakla sorumlu olduğu birine eziyet eden veya dini vazifelerini ifa etmeyen kadını, kocanın talak yoluyla boşamasının müstehap olduğu kabul edilmektedir.⁴⁷²

Erkek karısını sevmiyor onunla mübaşeretten, iyi geçinmekten aciz olacak derecede nefret ettiği zaman da (beğenmediği yönlerini başkalarına ifşa etmeksizin) boşaması mübah olmaktadır.⁴⁷³

⁴⁶⁸ Hacıbaylı, *Aile Məcəlləsinin Yozumu*, 68-69.

⁴⁶⁹ Birsin, *Aile Hukuku*, 188.

⁴⁷⁰ Birsin, *Aile Hukuku*, 188.

⁴⁷¹ Birsin, *Aile Hukuku*, 188.

⁴⁷² Birsin, *Aile Hukuku*, 188.

⁴⁷³ Çolak, *Aile Hukuku*, 185.

4.8.3. Anlaşmalı Talak

Azerbaycan Mecellesi 17. 1. maddesine göre evliliğin karşılıklı rıza ile feshi başvurusunda eşler hakime başvurumaktadırlar.⁴⁷⁴ Yetkinlik yaşı olmayan çocuklar ve aralarında mülkiyet ihtilafı olmayan eşler, müşterek başvuruda bulunmak suretiyle nüfus müdürlüğü veya konsolosluk dairesinde evliliklerini feshedebilmektedirler. Evliliğin sona ermesi başvurusunda bir evlilik cüzdanı ve kayıt için devlet ücretinin ödendiğine dair bir makbuz eklenmelidir. Eşlerden birinin geçerli bir nedenle başvuru yapmak için nüfus müdürlüğüne veya konsolosluga gelememesi halinde, gelen ikinci kişi eşlerin ortak başvurusunu veya eşlerin ayrı başvurularını sunarlar. Başvuruda bulunmayan tarafın imzasının gerçekliği, ikamet ettiği yerdeki sicil dairesinde veya konsoloslukta veya noter aracılığıyla teyit edilmelidir. Başvuru yapılırken, evliliğin sona ermesinin tescil tarihi belirlenir ve bulunmayan gelememiş koca (karı) bu konuda bilgilendirilir.⁴⁷⁵

Evliliğin sona ermesi, başvurunun yapıldığı tarihten bir ay sonra tescil edilir.⁴⁷⁶ Nikâhın bozulması boşanma kaydı eşlerin huzurunda yapılır. Eşler, kendileri için belirlenen günde geçerli bir sebebe bağlı olarak evliliği sona erdiğini tescil ettirmek için nüfus müdürlüğüne veya konsolosluk dairesine gelemezlerse, talepleri üzerine tescil süresi ertelenir. Belirlenen saatte gelmeme sebebinin geçerli sayılması halinde, nüfus müdürlüğü veya konsolosluk, yeni bir zaman belirlemeksizin, evliliğin sona erdiğini, geldikleri gün tescil ettirebilir. Başvuruda ve başvuruların muhasebe günlüğüne not edilebilir. Gelmeme sebebi mazeretsiz kabul edildiğinde ancak karı kocanın evliliği feshetme isteğinin değişmediği durumlarda evliliğin sona ermesi için nüfus müdürlüğüne veya konsolosluga yeniden başvurabilirler. Nüfus müdürlüğü veya konsolosluk, evliliğin sona ermesinin tescili için tekrar 1 aylık bir süre belirler. Gelmeme sebebinin mazeret sayılmasını sicil dairesi veya konsolosluk dairesi yetkilisi belirler. Buradaki yetkili nüfus müdürlüğü veya konsolosluk memuru anlamına gelir. Eşlerden birinin veya her ikisinin geçerli bir nedenle nüfus müdürlüğüne veya konsolosluga gelememesi ve evliliğin sona ermesine rızalarını teyit eden ve onlarsız evliliğin sona ermesinin tescilini talep eden bir başvuru yapıldığında, nikâhın bozulmasından söz edilebilir. Bu sırada, hazır bulunmayan

⁴⁷⁴ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 104. maddə.181.1.

⁴⁷⁵ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 455-456.

⁴⁷⁶ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 104. maddə.181.2.

tarafın imzasının gerçekliği, ikametgâhlarının sicil dairesinde veya konsolosluğunda veya noter aracılığıyla onaylanmalıdır.⁴⁷⁷

İslam hukukuna göre ise meseleye baktığımızda öncelikle şunu görürüz ki geçerli bir neden olmadan boşanma Allah'ın en sevmediği helallerdendir.⁴⁷⁸ Yine Hz Peygamber'in (sav) bildirdiğine göre “*Önemli bir neden olmadan kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur.*”⁴⁷⁹

Muhalaa lügatte kökten sökmek, silmek anlamına gelir. Ancak ıstılahta karşılıklı rıza ile boşanma anlamına gelir. Karşılıklı boşanma muhalaa denilen ve kadının belli bir mal, bedel veya mehir hakkından vazgeçme gibi bir yol ile kocasından boşama talep etmesi ve kocasının bunu kabul etmesiyle gerçekleşebilir.

İmam Şafiiye göre koca karısını muhalaa yoluyla boşarsa bu boşama, bâin talak olmaktadır. Üç boşama niyetinde ise tam boşama gerçekleşmektedir. Bir kimse kadınına kendini muhalaa yoluyla boşaya derse ve kadın bunu kabul ederse ancak o kişi sonradan vazgeçip bunu kabul etmezse ve talak niyetinde değilim derse bu talak gerçekleşmemektedir.⁴⁸⁰

Bir kadın para verme yoluyla boşama talep ederse paranın mevcut, peşin ve kabul edilebilir olması gerekir. Bu şekilde tarafların kabulüyle talak gerçekleşir. Muhalaanın meşruiyeti Allah'ın Teâla'nın şu ayeti ile kaimdir: “*(Eşlerin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir*”.⁴⁸¹ Muhalaa ile bâin talak gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber'den (sav) de muhalaa bâin talaktır şeklinde açıklama gelmiştir. Muhalaa ile bâin talak gerçekleşir niyete gerek olmamaktadır.⁴⁸²

⁴⁷⁷ Hacıbâyli, *Ailâ Məcəlləsinin Yozumu*, 456-457.

⁴⁷⁸ Ebu Davud, Sünen, Talak: 3. H. No: 2177. İbn Mace, Talak: 3. H. No: 2018

⁴⁷⁹ Hafız Ebi Abdillâh Muhammed ibnYezid el Kazvini İbn Mace, *Süneni İbn Mace* (Mısır: Darul İhya el-Kutubil Arabiyye, 1372), 662. 2055.hadis

⁴⁸⁰ Alaaddin Semerkandi, *Tufetü'l-Fukaha* (Kahire: Daru'l al-Turas, 1419), 299-300.

⁴⁸¹ Bakara 2/229

⁴⁸² Abdullah İbn Mahmud b.Mevdud İbn Mahmud Ebl-Fadl Mecdeddin el-Mevsili Mevsili, *el-İhtiyar li Ta'lili-Muhtar* (Kahire: Matbaatu'l-El Camia el Eseriyye, 1372), 3/224.

Ayrıca karşılıklı boşanma muhalaa gibi bir bedel karşılığı olmadan da erkeğin talak vermesi ile evlilik sonlandırılabilir. Kadının boşama talep etmesi erkeğin de bunu kabulü ile herhangi bir bedel olmadan veya aralarındaki maddi bölüşümler konusunda anlaşarak talak yolu ile bu işlem gerçekleştirilebilir.

4.8.4. Kadına Verilen Boşama Hakkı (Tefvîzu't-talâk)

Azerbaycan Mecellesinde kadına verilen yetki ile kendini boşaması ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

İslam hukukuna göre talak yetkisine sahip olan koca bu yetkisini üç şekilde devredebilmektedir. Bu yollarda ilki bir kişiyi hanımını boşaması için vekil olarak tayin etmesidir. İkincisi talak ile ilgili kararını hanımına duyurması için bir kişi elçi olarak tayin etmesidir. Üçüncüsü ise boşama yetkisini hanımına vermesidir. Bu üçüncüsüne tefviz-i talak adı verilmektedir.⁴⁸³

Kadına verilen boşama hakkının meşruiyeti Kur'an-ı Kerim ve sünnetle sabittir. *“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım”.*⁴⁸⁴ *“Yok eğer Allah'ı, Resulü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır.”*⁴⁸⁵ Ayet ve haberden anlaşıldığına göre Resulullah (sav) hanımlarına boşama yetkilerini vermiş ama onlar tercihlerini Hz. Peygamber ile beraber yaşama yönünden kullanmışlardır. Eğer bu yetkiyi kullanarak ayrılmayı tercih etselerdi, bu da bir talak sayılmaktadır.⁴⁸⁶

Tefvizi talak zevcenin talakı zevcesine temlik ve havale etmesi veya talak vekiline veya resulüne veya zevcesinin velisine tevdi eylesesidir ki, bu da üç kısma ayrılır.

Tefvizi mutlak: Bir vakit ile mukayyed olmayan tefvizdir. Zevcin zevcesine hitaben ‘nefsini tatlik et’ demesi gibi.

Tefvizi mukayyed: Bir zaman ile takyid edilmiş olan tefvizdir. ‘Nefsini yarın boşa’ demesi gibi.

⁴⁸³ Birsin, *Aile Hukuku*, 198.

⁴⁸⁴ Ahzab 33/28.

⁴⁸⁵ Ahzab 33/29.

⁴⁸⁶ Yaman, *Aile Hukuku*, 101.

Tefvizi âm: Umum evkatı gösterir bir zarfı zamane mukarin olarak yapılan tefvizdir ‘ne vakit dilerse nefsinı tatlık et’ denilmesi gibi.⁴⁸⁷

Mutlak tefvizler, meclis ile mukayyedir. Zevce, böyle bir tefvize muttali olduğu meclisde muhayyerdir. Dilerse nefsinı ihtiyar, ederek mutallaka olur, dilerse zevcini ihtiyar ederek talaka meydan vermemektedir.⁴⁸⁸

Muayyen bir zaman ile mukayyed olan tefviz, meclis ile tekayyüd etmemektedir. O müddet mürur etmedikçe zevcenin muhayyerliği devam etmektedir. Fakat o müddetin mürur ile tefvizi batıl olmaktadır. Zevce, gerek bu tefvize muttali olduğu halde muhayyerlik hakkını istimal etmesin ve gerek bu tefvizden haberdar olmaksızın müddet nihayet bulsun.⁴⁸⁹

Tefvizi âm da meclis ile tekayyüd etmemektedir. Belki zevce, her ne vakit dilerse muhayyerlik hakkını istimal edebilir. Mesela bir kimse zevcesine her ne zaman diler isen nefsinı tatlık et dese zevcesi dilediği zaman kendisini boşayabilmektedir. Meğerki bu tefvizini, sarahaten veya delaleten red etsin. Artık nefsinı ihtiyar edememektedir. Bu İmam Azam ile İmam Muhammed’e göredir. İmam Ebu Yusuf’a göre bu surette zevcenin o red ettiği mecliste muhayyerliği zail olursa da diğer meclislerde muhayyerliği batıl olmamaktadır. Dilediği vakit Ne zaman diler isen tabirler ile olan tefviz de meclise iktisar etmemektedir. Şu kadar var ki, bunlar, tekrarı müfid değildir. Zevce bir kere ihtiyar etdi mi, bir daha edememektedir.⁴⁹⁰

4.9. Evliliğin Sona Ermesinin Sonuçları

Azerbaycan Mecellesi 10-12. maddeleri ve 13.7. maddelerinde belirtilen koşullar ihlal edilirse ve ayrıca bir veya her iki taraf da evlenme niyetinde değilse evlilik geçersiz sayılmaktadır.⁴⁹¹

Bu maddeye göre aşığıdaki durumlarda evlilik geçersiz sayılabilir:

1) Karı koca evlilik yaşının altında olduğunda,

⁴⁸⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1950), 186-187.

⁴⁸⁸ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/273.

⁴⁸⁹ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/274.

⁴⁹⁰ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/274.

⁴⁹¹ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 30. maddə.25.1.

- 2) Karı veya kocanın evliliğe girmek için yazılı rızası olmadığında,
- 3) Yakın akrabalar (ebeveynler ve çocuklar, büyükanne ve büyükbabalar ve torunlar, öz ve üvey (baba veya anne) erkek kardeşler ve kız kardeşler, evlat edilenler ve evlat edinenler, ikisinden biri veya her ikisi başkasıyla evli olan şahıslar,
- 4) İkisinde biri veya her ikisi zihinsel hastalık veya akıl hastalığı sonucunda Yetersiz olarak kabul edilen kişiler arasında bir evlilik yapıldığında,
- 5) Taraflardan biri veya her ikisi de başka biri ile evli olduğunda,
- 6) Evliliğe giren kişilerden birinin deri-zührevi hastalığı ve inşa immün yetmezlik virüsünün neden olduğu hastalığın varlığını diğer kişiden gizlediğinde,
- 7) Evlilik taraflardan birinin veya her ikisinin aile kurmak niyeti olmadığında (sahte nikah) bağlandığında,

İşbu yukardaki maddelerden biri mevcut ise evlilik mahkeme tarafından geçersiz sayılmaktadır.⁴⁹²

Evlilikler sadece mahkemede geçersiz sayılabilmektedir.⁴⁹³ Mahkeme dışında hiçbir kurum evliliği geçersiz ilan edememektedir. Evliliğin hükümsüzlüğüne ilişkin iddialar genel talep usulünde değerlendirilmektedir. AM'nin 8.1.maddesi uyarınca evliliğin geçersiz sayılması ile bağlı davalarda süre uygulanmamaktadır.⁴⁹⁴

Mahkeme, evliliğin hükümsüzlüğüne ilişkin karardan bir alıntıyı 3 gün içinde evliliğin akdedildiği ilgili icra makamına göndermekle yükümlüdür.⁴⁹⁵ AM-in 25.3.maddesine göre mahkeme, evliliğin iptaline ilişkin yasal bağlayıcılığı olan kararın özetini 3 gün içinde evliliğin yapıldığı ilçe nüfus müdürlüklerine göndermek zorundadır. Nikâhın geçersiz sayılması halinde mahkemenin nikâhın geçersiz sayılmasına ilişkin yasal olarak bağlayıcı karar vatandaşın medeni durum eylemlerinin ilk kayıtları belirlenen prosedüre göre iptal edilir, bu durumda sertifika belge gerekmemektedir. Bu konuda Azerbaycan cumhuriyeti vatandaşlık vaziyeti medeni durum hakkında kanunlar arşivine, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti medeni durum kanunları arşivine bir tebligat gönderilir.

⁴⁹² Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 79-80.

⁴⁹³ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 30. maddə.25.2.

⁴⁹⁴ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 83.

⁴⁹⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 30. maddə.25.3.

Geçersiz sayılan bir evlilik, kararın yasal olarak yürürlüğe girdiği andan değil, onun bağlandığı akdedildiği günden itibaren geçersiz sayılmaktadır.⁴⁹⁶

Geçersiz sayılan bir evlilik, kurulduğu günden itibaren geçersiz sayılır.⁴⁹⁷ Taraflardan biri veya her ikisi de aile kurmaya niyetli değilse (sahte nikâh) evlilik geçersiz sayılabilmektedir. Bu durumda nikâhın bağlanmasındaki amaç aile hukuk ilişkileri hak ve ödevler edinmek değil, emlak ve şahsi emlak olmayan karakterli hak ve imtiyazların (örneğin, bir yerleşim yeri hakkının elde edilmesi, kocanın (karının) ikamet ettiği yere kayıt yapılması, emeklilik hakkı vb.) kazanılmasıdır. Nikâh mahkeme karşısında o zaman geçeriz sayıla bilir ki nikâh aile kurmak amacıyla değil, görünüş için bağlanması kanıtlandığı ispat edilmiş olsun. AM-in 27.3.maddesine göre Sahte evliliğe giren kişiler dava mahkemede görülmeden önce fiilen bir aile kurmuşlarsa, mahkeme evliliğin sahte olduğunu kabul edememektedir.⁴⁹⁸

İslam hukukunda boşanma kitap, sünnet ve icma ile meşru kılınmıştır. Akıl ile de bunun gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü eşler arasında iyi geçimin yerini kin ve nefretin alması, karşılıklı güven sarsıcı davranışların meydana gelmesi, hayat boyu birlikte yaşama amaçlarının kaybedilmesi, dolayısıyla evlilikte beklenen maslahatların yok olması, birlikteliğin sona ermesini gerçekleştirebilecek hususlardır.⁴⁹⁹

İslam dinindeki yerleşik anlayışa göre aile, sosyal hayatının mutluluğuna, yücelmesine ve toplumsal hayatın merhalelerine etki eden başlangıç noktası gibidir. Kâinat için son derece önemli olan insan gibi bir varlığın meydana gelişi, olgunlaşması ve sağlıklı nesillerin devamı ancak aile müessesesi ile sağlanabilmektedir. Bundan dolayı İslam alimler, ailenin her türlü yıkıcı etkilerden korunması için bazı tedbirler tavsiye etmişlerdir.⁵⁰⁰

Evlilik kurulurken prensip itibariyle bir ömür boyu devam edecek bir hukuki beraberlik olarak kabul edildiği için, bu birlikteliğin ölüm dışında bir sebeple sona ermesi pek düşünülmez. Toplumdaki genel anlayışa göre eşler arasındaki bu hukuki münasebet, daha onlar hayatta iken ortadan kalkmamalıdır. Bu beraberlikte eşler kadar toplumun da

⁴⁹⁶ Hacıbayli, *Aile Məcəlləsinin Yozumu*, 83.

⁴⁹⁷ Kərimli, *Aile Məcəlləsi*, 30. maddə.25.4.

⁴⁹⁸ Hacıbayli, *Aile Məcəlləsinin Yozumu*, 82.

⁴⁹⁹ Acar, *Evliliğin Sona Erməsi*, 13.

⁵⁰⁰ Kahveci, *Aile Hukuku*, 169.

büyük yararı vardır. Çünkü toplumun en küçük birliğinin dağılması, onun dirlik ve düzenini de yakından etkilemektedir.⁵⁰¹

Maliki ve Zahiriler, gayrimüslimlerin boşanmasını muteber saymamışlardır. Malikilere göre bunun gerekçesi, onların evliliklerinin İslam hukukuna göre muteber olmamasıdır; evlilik muteber olmayınca boşama yoluyla onu sona erdirmek de söz konusu olmayacaktır. Zahiriler ise, gayrimüslimlerin boşamalarının sonuç doğurucu olduğuna ait bir nassın bulunmaması sebebiyle bu hükme varmışlardır.⁵⁰²

Evliliğin sona ermesinde daha çok rastlanılan şekil, kocanın boşamasıdır. Bunun yanında muhala'a ya da hul denen karşılıklı rıza ile boşanma, tefrik denen adli boşanma gibi şekiller de bahis mevzuudur. Bu sayılan şekillerin haricinde de başka ayrılık sebep ve şekilleri bulunmaktadır.⁵⁰³

İslam anlayışına göre boşama, evlilik hayatının devamına imkân kalmadığı durumlarda gündeme gelmesi gereken son çare olduğundan, fenalık ve geçimsizlik belirtilerinin zuhur etmesi ve bilahare de devam etmesinden endişelenilmesi halinde, kocanın karısına karşı takınması gereken ilk tavır, ona samimi bir hava içerisinde dostça yaklaşarak nasihatte bulunmak, hatalı olduğunu hatırlamak, mesut eşleri örnek göstermek, kısaca tatlı bir dille onu uyarmak olmalıdır. Arzu edilen nasihat şekli bu olmakla birlikte, bu nevi hareket tarzının fayda vermeyeceği, kadınlar bulunabilir. Bu kadınlara, kötü davranışlarından vazgeçemedikleri takdirde kendilerini Allah'ın hoş karşılamayacağını ya da bir takım maddi menfaatlerden mahrum bırakılacaklarını hatırlatmak ve ikna yoluyla davranışlarının değişmesi için çaba sarf etmek gerekir.⁵⁰⁴ “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Yaman, *Aile Hukuku*, 73.

⁵⁰² Karaman, *Aile İlmihali*, 191.

⁵⁰³ Yaman, *Aile Hukuku*, 74.

⁵⁰⁴ Acar, *Evliliğin Sona Ermesi*, 23.

⁵⁰⁵ Talak 65/1.

İslam alimleri “Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür”.⁵⁰⁶ Ayetinden farklı hükümler çıkarmışlardır. Güzelliği, malı vb. sebeplerle kadının aile içi geçimsizliğe sebebiyet vermesi halinde nasihatle amacına ulaşamayan erkek, karısını yatakta yalnız bırakmalıdır. Kadının yatakta yalnız bırakılmasından neyin kastedildiği hususunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. İbn Abbas, Kurtubi, kadınla zevci ilişkide bulunmamak ve aynı yatakta yatmakla birlikte ona sırtını dönmek, onunla birlikte yatmamak gibi çeşitli şekillerde bunu yorumlamışlardır.⁵⁰⁷ Bu önlemler sonuç doğurmuyorsa başkaca yöntemler de uygulanır. Bunların detayına girmeyeceğiz ancak bütün bunlar sonuç doğurmuyorsa taraflar için en hayırlısı boşanma ise bu seçenek ile evlilik sona erdirilmektedir.

4.10. Nafakanın Temin Edilmemesi

Azerbaycan aile hukukuna göre nafaka borcu, nafaka sözleşmesine göre nafaka ödemekle yükümlü olan kişinin kusurundan dolayı doğarsa, suçlu kişi sözleşme gereği sorumlu olmaktadır.⁵⁰⁸ Nafaka yükümlülüğü aile hukukunun bir kurumu olmakla birlikte, kendisine medeni hukuk yükümlülüklerinin ihlali için sorumluluk kuralları uygulanmaktadır. Bu da Azerbaycan Mecellesinin 2.3. maddesinin içeriğinden kaynaklanmaktadır.

AM-in 108.maddesine göre nafakanın zamanında ödenmemesi durumunda sorumluluğu belirlemek için iki kural açıklanmıştır:

- 1) Nafaka ödenmesine ilişkin anlaşma ile sorumluluğun belirlenmesi,
- 2) Mahkeme kararı ile sorumluluğun tespiti,

AM-in 94.ve 95.maddelerine göre taraflar arasında bir sözleşme yapıldığında, sözleşmenin gerekli tüm koşulları, nafaka yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi

⁵⁰⁶ Nisa 4/34.

⁵⁰⁷ Acar, *Evliliğin Sona Ermesi*, 26-27.

⁵⁰⁸ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 69. maddə.108.1

durumunda borçluya uygulanması gereken sorumluluk, yani mülkiyet yaptırımları konusunda bir anlaşmaya varılmalıdır.⁵⁰⁹

Mahkeme kararına göre nafaka ödemek zorunda olan kişinin kusuru nedeniyle nafaka borçları ortaya çıkarsa, suçlu kişi nafaka alıcısına aktarılan her gün için ödenmeyen nafakanın yüzdesi olarak bir ceza ödemektedir.⁵¹⁰ AM-in 108.1.maddesine göre, nafaka ödenmesine ilişkin anlaşma kapsamında borçlar ortaya çıktığında, suçlu kişi anlaşmanın öngördüğü şekilde sorumludur. Nafaka ödemek zorunda olan kişi suçlu değilse o sorumlu tutulmamaktadır. Nafaka ödemek zorunda olan kişinin masumiyeti çeşitli koşullara bağlı olabilir örneğin hastalık, iş olmadığına gelir eksikliği, orduda görev yapma gibidir.⁵¹¹

Nafaka alacaklısı, nafaka borcunun geç ödenmesi nedeniyle uğradığı zararın ödenmeyen kısmı için de tazminat talep edebilir.⁵¹² AM'nin 108.3.maddesi, nafaka yükümlülüklerinde debbe parası (sözleşme ile belirlenen, ödenmesi gerektiği gibi yapılmadığı, geciktirildiği halde borçlunun alacaklıya ödemesi gereken para miktarı olarak anlaşılır. Debbe parasının faizi bu maddede tanımlanmamıştır. Tecrübede bu miktar her gün için ödenmemiş miktarın 0,1 faizi oranında tatbik edilir) ve zararın dikkate alınması prosedürü belirlenmektedir. Nafaka alacaklı, nafaka miktarı ile birlikte nafakanın ödenmemesinden doğan zararların ödenmeyen kısmının debbe parası ile ödenmesini talep edebilir. Bu hüküm MM'in 466 maddesine dayanmaktadır ve para cezasına debbe parası denir. AM'nin 108.3. maddesine anlamına göre, kayıp kavramı MM'in 21.2. maddesinde tanımlanan içeriğe sahiptir. Bu maddeye göre zarar, hakları ihlal edilen kişinin, ihlal edilen hakkı geri almak için yaptığı veya yapacağı masraflar, mülkünden yoksun bırakılması veya mülküne verilen zarar olarak anlaşılmaktadır. Lakin nafaka haciz mahiyetinde olduğu için kaybedilen menfaat ona uygulanamaz ve sadece gerçek zararlar tartışılabilir.⁵¹³

İslam hukukuna göre eş nafakası boşanma sürecinin devam ettiği iddet dönemi ile sınırlıdır. Çocuk nafakası ise erkek çocukların kendi ayakları üzerinde durup

⁵⁰⁹ Hacibəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 274.

⁵¹⁰ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 69-70. maddə.108.2.

⁵¹¹ Hacibəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 274.

⁵¹² Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 70. maddə.108.3.

⁵¹³ Hacibəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 275.

çalışabilecekleri bir döneme kadar, kız çocukların nafakası ise evlenme dönemine kadardır.

Evlilik dönemi içerisinde kocanın, karısının geçimini temin etmesi de nafaka terimiyle anlatılmaktadır. Allah-u Teala Kur'an-ı Kerim’inde bir ayette “*Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın*”⁵¹⁴ buyurmaktadır. Buna göre kadının zorla alıkonması, tutulması yasaklanmaktadır. Aksi takdirde kadına zarar verilmiş olunmaktadır. Kocanın karısının nafakasını temin edememesi halinde birlikte yaşamaları zarardır. Nafaka ihtiyacı giderilemeyen kadının da zarar göreceği herkes tarafından malumdur. Bu gibi durumlarda kocası tarafından boşanmayan kadın, hâkimin tefrikiyle zulümden kurtulmuş olmaktadır.⁵¹⁵ Nafaka teminindeki acziyet sebebiyle araları tefrik edilen eşlerden, karısına dönmek isteyen kocanın ric’ati nafaka vermeye gücü yetmedikçe sahih olmamaktadır.⁵¹⁶

Kocanın nafaka temini mükellefiyetinde ittifak vardır. Koca eşinin maişetini kendiliğinden sağlarsa mesele kalmamaktadır. Aksi halde karının, kocasının geçimi sağlayamadığı talebiyle hâkime başvurması durumunda hâkim kocaya nafakayı temin etmesi için imkân tanımaktadır. Koca, imkânı olduğu halde nafakayı ödemekten kaçınırsa, ödeyinceye kadar hapsedilmektedir.⁵¹⁷

İslam hukukuna göre evlilik birliği içinde nafakanın temini noktasında kocanın kasden mi yoksa acziyet veya ihmal sonucu mu bunu sağlayamayışı hukukçulara göre farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Buna göre hanımının nafakasını teminle yükümlü olan koca, bu sorumluluğunu kasten veya ihmal sonucu yerine getirmeyişi durumunda kadının boşanma istemiyle mahkemeye müracaat edebileceğini, Hanefilerin dışındaki hukukçular meşru kabul etmişlerdir. Böyle durumlarda Hanefilere göre hâkim kadının nafakasının temini için tefrik dışında hukukun kendisine tanıdığı diğer imkânları kullanma yoluna gitmesi gerektiği görüşündedirler. Hanefi Hukukçular kocanın nafakayı temin etmede acze düşmesi durumunda kadının boşanma için hâkime müracaat hakkının bulunmadığı şeklindeki görüşlerini Kur'an-ı Kerim’deki “*Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, bağıslamanız, eğer*

⁵¹⁴ Bakara 2/231

⁵¹⁵ Acar, *Evliliğin Sona Ermesi*, 174.

⁵¹⁶ Acar, *Evliliğin Sona Ermesi*, 174-175.

⁵¹⁷ Döndüren, *Delileriyle İslam Hukuku*, 395.

bilerseniz sizin için daha hayırlıdır”⁵¹⁸ ve “Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğü ardından bir kolaylık sağlayacaktır”⁵¹⁹ ayetlerine dayandırmaktadır. Ayrıca kocanın nafakayı fakirlikten dolayı temin edememesi durumunda kadının çalışarak kocasına yardım edebileceği Hanefi Hukukçular tarafından meşru kabul edilmiştir. Bunun yanında evlilik birliğinin dayandığı sevgi, saygı gibi ulvi ve manevi temeller, nafakayı temin edememe gibi bir nedenin ayrılık vesilesi yapılamayacağını göstermektedir.⁵²⁰

İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve Malik’e göre fakirlik yüzünden karısının nafakasını teminden aciz kalan kimse için bu sebeple boşama davası açılabilir. Çünkü Allah Teala Talak suresi 7. Ayette nafakası temin edilmeyen kadının mecburen nikah altında tutulmasına cevaz vermemektedir.⁵²¹ Ebu Hanife, Sevri vb. müçtehitlere göre bu yüzden hâkimin tefriki caiz değildir. Kadının sabretmesi, kocasının onun çalışmasına izin vermesi gerekir ve kocası ona nafakasını borçlanmaktadır. İbn Hazm fakir kocanın nafaka ile mükellef olmadığını, aksine onun nafakasını teminin de zengin ise karısına düşeceğini ileri sürmüştür. İbn Kayyum fakirliğini bilerek evlendiği veya sonradan fakir düşen kocasına karşı kadın boşanma davası açmamaktadır. Ancak fakirliği gizlenmiş ve kadın aldatılmış ise dava açmak ve tefrik bahis mevzuu olur demektedir.⁵²²

4.11. Kötü Muamele ve Geçimsizlik

Azerbaycan aile hukukuna göre çiftin birlikte yaşamasının ve aileyi sürdürmesinin imkânsız olduğu durumlar tespit edildiğinde, evlilik mahkemede feshedilmektedir.⁵²³ AM-de nikahın mahkeme karşısında bozulması iki durumda değerlendirilir:

- 1) Kocanın (karının) rızası olmadığında evliliğin sona ermesi,
- 2) Kocanın (karının) rızası olduğuna evliliğin bozulması.

Yorumlanan maddede, kocanın karısının rızası olmadan evliliğin yargısal olarak feshedilmesinin gerekçeleri ve usulü tanımlanmaktadır. Bu maddeye uygun olarak eşlerin

⁵¹⁸ Bakara 2/280.

⁵¹⁹ Talak 65/7

⁵²⁰ Kahveci, *Aile Hukuku*, 219-220.

⁵²¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1991, 1/317.

⁵²² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1991, 1/317.

⁵²³ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 28. maddə.20.1.

birlikte yaşamasının ve aileyi idame ettirmesinin imkansızlığı mahkemece tespit edildiğinde, mahkeme kararıyla evlilik sona ermektedir. Yani aile kesin olarak fiilen bozulduğunda ve yeniden kuruluşu mümkün olmadığında mahkeme evlilik ilişkisini sona erdirmelidir. Dolayısıyla evliliğin bozulmasının nedeni aileyi geçindirmenin imkânsızlığıdır. Mahkeme, aileyi geçindirmeyi imkânsız kılan sebepleri araştırmalı ve belirlemelidir. Karı koca karşılıklı olarak anlaşılırsa mahkeme, evliliğin feshedilme sebeplerini incelemeyen evliliği sona erdirmektedir. Mahkeme tecrübesinde pratiğinde, aşağıdaki durumlarda bir aileyi sürdürmek genellikle imkânsız kabul edilmektedir.

- Alkol, uyuşturucu gibi maddelerin kullanımı,
- Karı koca arasında yakın ilişkilerin olmaması,
- Karı koca uzun zaman ayrı yaşaması,
- Karı veya kocanın hapis cezasına çarptırılması,
- Karı kocanın yaşadığı yerin belli olmaması,
- Karı veya kocanın birbirini aldatması,
- Aile içi şiddet vakaları,
- Karı veya kocanın evlatlarının olmaması vb.⁵²⁴

Taraflardan biri evliliğin feshini kabul etmezse mahkeme çiftin barışması için 3 aylık bir süre belirleyerek davayı erteleyebilmektedir. Sulh olmazsa veya (içlerinden biri) nikâhın feshedilmesinde ısrar ederlerse nikâh bozulmaktadır.⁵²⁵ Evliliğin sona ermesi için mahkemeye başvuru nedenleri arasında eşler arasında geçici memnuniyetsizlik ve kötü yaşam faktörleri olabilmektedir. Bu durumda tarafların (veya tarafın) sonraki davranışları, eşlerin evliliği bozma niyetinin kesin olmadığı ve uzlaştırılmasının mümkün olduğu gerekçesi ile mahkemeye verebilir. Böyle bir durumda mahkeme, yorumlanan madde uyarınca eşlerin barışması için 3 aylık bir ek süre belirleyerek yargılamayı erteleyebilir. Bu amaçla mahkeme karı koca arasındaki karşılıklı ilişkinin karakterini, nikâhın bozulması için mahkemeye sunulan başvurunu gerekçelerini, ailede yaşanan tartışmanın sebebini araştırmalı ve tespit etmelidir ki taraflar mahkemede barışsınlar. Bu mümkün olmadığında işi ertelemelidir. Davanın seyri tarafların (veya tarafın) talebi üzerine veya mahkemenin inisiyatifıyla ertelenebilir. Davanın ertelenmesi kararında

⁵²⁴ Hacıbəyli, *Ailə Məcəlləsinin Yozumu*, 69-70.

⁵²⁵ Kərimli, *Ailə Məcəlləsi*, 28. maddə.20.2

MPM'nin 188.maddesinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Eşlerin barıştırılması amacıyla yargılanmanın ertelenmesine ilişkin karara karşı apellyasiya mahkemesine (Temyiz mahkemesi) şikâyet verilememektedir. Eşlerin barışması için 3 aylık müddetin verilmesi taraflara imkân verir ki bu müddet içerisinde bir daha düşünsünler ve ailenin dağılmaması için mevcut durumu aradan kaldırsınlar. Lakin maddenin içeriğinden görünür ki eşlerin barışması için verilen 3 aylık müddet mutlak değildir. Eşler barışmağa gelmedikçe veya nikahın bozulmasına ısrar ettikçe mahkeme müddet tayin etmeden nikaha son verilebilmektedir. Mahkemenin belirlediği zaman içerisinde taraflar barışmaya gelirlerse, o zaman mahkeme MPM'in 261.0.5. maddesine uygun olarak davayla ilgili işlemler sonlandırılır. Lakin MPM'in 262.4. maddesinde belirtilen şartlar (Davanın takibi sona erdiğinde, aynı taraflar arasında, aynı konuda ve aynı gerekçelerle ortaya çıkan uyuşmazlığa ilişkin olarak yeniden mahkemeye başvuru yapılamaz) bu durumda geçerli değildir. Diğer bir deyişle taraflar sonradan nikâhın bozulması talebi ile mahkemeye tekrardan başvurabilirler. Böylece taraflar arasında evlilik ilişkisini sona erdiren mahkeme kararı 3 davada verilebilir

- 1) Eşlerin birlikte yaşamasının ve ailenin geçimini sağlamanın imkânsızlığı ortaya çıktığında,
- 2) Tarafların barışması için görülen tedbirler netice vermedikçe,
- 3) Taraflar veya onlardan biri nikahın bozulmasına ısrar ettikçe.

Bu davalar mahkeme kararlarında yansıtılmalıdır. Evliliğin sona erdirilmesinin reddine ilişkin mahkeme kararına karşı apellyasiya mahkemesine şikâyet verilebilmektedir.⁵²⁶

İslam aile hukukuna baktığımızda eşlerin karşılıklı nefretleşmeleri, haksız davranışları, evliliğin gereği olan hukuka riayet etmemeleri, kocanın iz bırakacak şekilde hanımını dövmesi veya onu haram bir fiili işlemeye zorlaması gibi fena muamele ve geçimsizlik hallerinde ilk planda ne yapılması gerektiğini Kur'an şöyle açıklamaktadır.⁵²⁷ "Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse

⁵²⁶ Hacıbâyli, *Aile Məcəlləsinin Yozumu*, 70-71.

⁵²⁷ Yaman, *Aile Hukuku*, 93.

Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”⁵²⁸ Bu ayette belirtilen, eşler arasında meydana gelen ailenin mutluluğunu zedeleyerek onu yıkılma noktasına getirecek olan şiddetli geçimsizlik gibi hallerde hakemler aracılığıyla ailenin devamını sağlama yoluna gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ailenin devamı yönünde yapılan uğraşlar bir sonuç vermez, kötü muamele yine devam edecek olursa bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda İslam hukukçuları arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır.⁵²⁹

Bazı hukukçular karı koca arasında kavga çıkarsa veya geçimsizlik olursa onlara bir hakem tayin etmeyi uygun bulmuşlardır. Kimin haklı kimin haksız olduğunu öğrenmek ve aralarında çare bulmak için hakem olacak kişilerin karı kocanın akrabalarından olması gerektiğini belirtmişlerdir. Birisi karı tarafından diğeri de kocanın tarafından olan hakemlerden biri ayırmaya diğeri de ayırmamaya karar verirse bu iki karar da geçersiz olmaktadır. Malikiler ve ona tabi olanlar, bu iki hakemin ne karar verirlerse versinler ister vekâlet almış olsun veya olmasın kararları geçerlidir demişlerdir. İmam Şafii ile Ebu Hanifeye göre ise bu iki hakem ister vekâlet almış olsun veya olmasın bunların vereceği karar ile karı koca ayrılamaz demişlerdir. Ebu Hanife ile Şafii talağın kocanın elinde olduğunu ya da onun vekaleti ile tefrikin olabileceğini belirtmişlerdir.⁵³⁰

⁵²⁸ Nisa 4/35.

⁵²⁹ Kahveci, *Aile Hukuku*, 218-219.

⁵³⁰ İbn Rüşd el Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, 2/81.

SONUÇ

İnsanlar tarih boyunca soylarını devam ettirebilmek için aile kurmuşlardır. Zaman ilerledikçe aile kurumu ve kavramı değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler din, kültür, gelenek, ahlak, politika, siyaset gibi sosyal olgulardan etkilenmektedir. İnsanlar ve medeniyetler değişebilir, kültürler şekillenebilir, insan ahlakı ve etik anlayışı farklı şekillerde olabilmektedir. Toplumsal yaşamdaki değişimler aile yapısında bazı değişiklikler ortaya çıkartsa da aile kurumu çoğunlukla geleneksel yapısını korumaktadır. Toplumun temel yapısını oluşturan olgu, aileden gelmektedir. Aile toplumda ilk eğitimi veren kurum olarak görülmektedir. Bu yapı toplumun temel etik ahlakını oluşturmaktadır. Çocuklar ilk eğitimlerini anne ve babalarından almaktadır. Doğru ve yanlış ayrımını, doğru ahlakı, etik davranışı aile içerisinde öğrenmektedir. Ayrıca çocuklar büyüyüp aile kurdukları zaman kendi çocuklarını da bu şekilde büyütmektedir. Aile kurumuna yüklenen bu görevler hemen her toplumda benzer durumdadır. Bunun yanında toplumların aile kavramına bakışları farklılık gösterebilmekteyken, birbirine benzer özellikleri bulunan toplumlarda bu benzerlik aile kavramına bakış açısına da yansımaktadır. Bu çalışmada Azerbaycan aile hukukunun İslam aile hukuku ile mukayesesi yapılmıştır.

İslam hukukunda aile kutsaldır. İslam hukuku Kur'an-ı Kerim, Allah'ın emirleri ve hadislerle ve bu iki temele bağlı olan içtihatlarla şekillenmektedir. Kur'an'da bireylerin yetişkinlik dönemine geldiklerinde hayırlı bir eş ile evlenmeleri kabul görmektedir. Her bireyin kendi niyetlerine göre eşlerini seçip aile kurmaları beklenmektedir. Azerbaycan halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olduğu için halk, yaşamlarını İslam hukukuna göre şekillendirmektedir. İslam'ın öğretilerine göre yaşayarak hayatlarını düzenlemek istemektedirler. Azerbaycan toplumunda geniş aile ve çekirdek aile yapıları görülmektedir. Geniş aileler eski ve köklü geleneği günümüze kadar sürdürmektedirler. Ancak Azerbaycan'daki aile hukuku tam anlamıyla İslam hukuku ile örtüşmemektedir. Benzer yönleri olduğu gibi farklı yönleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada bu benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. İşte bu iki alan arasında bazı mukayeseler:

Dinî Temel: Azerbaycan, laik bir ülke olmasına rağmen, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir nüfusa sahiptir ve İslam, ülkede önemli bir kültürel ve

dini rol oynamaktadır. Azerbaycan'da aile hukuku, geleneksel olarak İslam hukukunun etkisi altında şekillenmiştir.

Evlenme ve Boşanma: Azerbaycan'da evlilik ve boşanma işlemleri devlet tarafından düzenlenir ve kayıt altına alınır. İslam'a göre ise evlilik, nikah ve mehir gibi dinî ritüellere dayanır. Boşanma da İslam hukukuna göre yapılır ve dinî kurallara uygun olarak gerçekleştirilir.

Miras Hukuku: Azerbaycan'da miras hukuku, hem İslam hukuku hem de seküler yasalara dayanır. İslam hukukuna göre miras, belirli kurallara tabidir ve yakın akrabalara verilirken, Azerbaycan'da devlet tarafından belirlenen yasal kurallar da mirasın dağıtımında rol oynar.

Polygami: Azerbaycan, resmi olarak tek eşlilik sistemini benimsemiştir ve polygami yasa dışıdır. İslam hukukuna göre, bazı durumlarda birden fazla eş alınabilir, ancak bu durum da İslam hukukunun belirlediği kurallara tabidir.

Aile İçi İlişkiler ve Kadın Hakları: Azerbaycan'da, aile içi ilişkiler ve kadın haklarına yönelik seküler yasalar ve düzenlemeler vardır. İslam hukukunda da kadınların hakları ve aile içi ilişkiler konusunda belirli kurallar bulunsa da bu konuda farklı yorumlar ve uygulamalar mevcuttur.

Çocuk Hakları: Hem Azerbaycan hem de İslam hukuku, çocukların haklarına önem verir. Azerbaycan, çocukların eğitim, sağlık ve refah haklarını korumak için çeşitli yasalar ve politikalar geliştirmiştir. İslam hukuku da çocukların haklarına saygı gösterir ve korur.

Özetle, İslam, kültürel ve dini bir etki olarak hala Azerbaycan'da önemlidir, ancak resmi olarak ülke laik bir yapıya sahiptir ve seküler yasalar da aile hukukunu düzenler. Bu açıdan Azerbaycan'da aile hukuku, hem İslam hukukundan hem de seküler yasalardan beslenmektedir. Ancak İslam aile hukuku nasslara ve nasslardan elde edilip çıkarılan içtihatlarla dayanmaktadır. Bu yüzden arada birçok benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır ki çalışmamızda yeri geldikçe bu mukayeseler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "Talâk". 497. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2010.
- Acar, Halil İbrahim. "İslam Hukuku Açısından Nişanlanma". *Atatürk Üniversitesi İFD* 23 (2005).
- Acar, Halil İbrahim. *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum, 2000.
- Ağdemir, Sürmeli. "Aile ve Eğitim". *Aile ve Toplum* 1/1 (1991), 1-3.
- Alizade, Abdul - Abbasov, Akif. *Aile Hayatının Etika ve Psikolojisi*. Bakü: Maarif Neşriyatı, 1988.
- Bahçekapılı, Nedim. "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik". *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 1/1 (2008), 29-38.
- Behiy, Muhammed el-. *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 3. Basım, 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1. Basım, 1950.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fikhiyye, Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayın Evi, 1967.
- Birsin, Mehmet. *İslam Aile Hukuku*. Malatya: Doğu Mat Grup Matbaacılık, 1. Basım, 2018.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Kitâbu'l-Fıkhî ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*. IV Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Ceziri, Abdurrahman el-. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 7. Basım, 1993.
- Ceziri, Abdurrahman el-. *Kitabu'l-fikh alel mezahib el-erbaa*. Mısır: Mektebetu'l Ticariyyel Kübra, 3. Basım, ts.
- Ceziri, Abdurrahman el- - Ege, Hasan. *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*. Ankara: Bahar Yayınları, 1975.
- Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. İstanbul: Ebru Yayınları, 2017.

- Çelik, Celaleddin. “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 8 (2010), 25-35.
- Çolak, Abdullah. *İslam Aile Hukuku*. Malatya: Medipres Matbaacılık Yayıncılık, 2013.
- Çolak, Abdullah. “İslam’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2016), 105-137.
- Dağcı, Şamil. “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLI (ts.).
- Dalgın, Nihat. *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*. Samsun, 1999.
- Dəmirçiyeva, Məhəbbət. *Azərbaycan Respublikası Ailə Hüququ*. Bakı Azərbaycan: Qanun Nəşriyyatı, 2. Basım, 2008.
- Doğan, İsmail. *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007.
- Döndüren, Hamdi. *Delileriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*. Bursa: İslam Hukuku Külliyyatı Yayınları, 2. Basım, 1983.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali Nikah-Boşanma-Mahremiyetler Kadın ve Çocuk Hakları-Sorular ve Cevaplar*. İstanbul: Altınoluk Grafik, 1995.
- Ebi Abdullah Muhammede bin Yezid el-Kazveni İbn Mâce. *Aile Hayatının Etika ve Psikolojisi*. Kahire: Daru’l-Haya’ ve Kitabu’l-Arabiyye, 1236.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Erkul, Ali. “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Erol, Ayten - Gökalp, Fatma. “İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı”. *Kalemname* 7/13 (2022), 11-32.
- Guliyeva, Nergiz. *Müstəqillik İlləri Azərbaycan Ailesi*. Bakü: İlim Neşriyyatı, 2006.
- Hacıbəyli, Ənnağa. *Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin Yozumu*. Bakı: Digesta nəşriyyatı, 2012.
- Hallaf, Abdulvahhab. *Ahkamu Ahvalu’ş-şahsiyye fi şeriatı’l-İslamiyye*. Kahire: Mektebetül Sekafatü’ d-Diniyye, 2. Basım, 2013.

- Hasanov, Bayram. "Milli Bilincin İdame Ettiricisi Olarak Din: Sovyet Azərbaycan'ında İslam". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (2018), 1563-1578.
- Hatipoğlu, Haydar. *Sünen-i İbni Mace Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1. Basım, 1982.
- Hüseynov, Ərşad. *Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi Konstitusiyaya Məhkəməsinin və Ali Məhkəmənin Plenum Qərarları*. Bakı: Digesta nəşriyatı, 2020.
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b.Adillah b.Muhammed. *el-Kafi fi fikhi ehl'l-Medine*. Kahire: Darul el-Ğadd el-Cedid, 1. Basım, 1435.
- İbn Abidin, Muhammed Emin. *Reddu'l-muhtar ala'd-Durri'-muhtar şerhu Tenviri'l-ebsar*. Mısır: Mustafa el Halebi Matbaası, 2. Basım, 1966.
- İbn Cüzey, Muhammed b.Ahmed. *Kavaninu'l-fikhiyye*. Fas: Daru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Kayyim el- Cevziyye, Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr ez-Zer'i ed-Dımeşki. *Zadu'l-mead fi eydi Hayri'l-ibad*. Beyrut: Müesseseu'r-risale, 1418.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. "İğasetü'l-Lehfan Fî Hükmi Talakı'L-Gadbân". çev. Muhammet Ali Danışman. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 247-282.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*. Beyrut: Daru'l-fikr Yay, 2003.
- İbn Kudâme. *el-Muğni*. Riyad: Dâru-Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Kudame, el-Makdisi. *el-Muğni*. Kahire: Kahire Mektebesi, ts.
- İbn Mace, Hafız Ebi Abdillah Muhammed ibnYezid el Kazvini. *Süneni İbn Mace*. 2 Cilt. Mısır: Darul İhya el-Kutubil Arabiyye, 1. Basım, 1372.
- İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Ebû İshak Burhaneddin. *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Nüceym, Sirecuddin Ömer b.İbrahim. *el-Bahru'r-raik Şerhu Kenzi'd-dekaik*. Beyrut: Daru'l-Kütübil-İlmiyye, 1. Basım, ts.

- İbn Rüşd el Hafid, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi. *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktasid*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415.
- İbn Rüşd el Hafid, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi. *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktasid*. Beyrut: Matbaatu'l-el Asriyye, 2008.
- İskenderi, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvahid es-Sivasi el-. *Şerh-u Fethi'l-Kadir*. Kahire: Matbaatu'l-Mustafa Muhammed, ts.
- Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Kahveci, Nuri. *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin. *Aile İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 10. Basım, 2018.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1987.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 1991.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990.
- Kasani, Alauddin Ebu Bekr b. Mesud el-. *Bedayiu's-Sanayi fi Tertibi's-Şerayi*. Beyrut: Daru'l Kitabi'l Arabiyye, 1328.
- Keleş, Ekrem. ““Dini Nikah” Adı Altında Yapılan Gayr-ı Resmi Nikah Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi” 3 (2004), 193-209.
- Kərimli, Bəhrüz. *Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi*. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2016.
- Köse, Saffet. ' "Aile Hukuku" 'İslam Hukuku El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Köse, Saffet. "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet" 2 (2003), 101-116.
- Kuliyeva, Nergiz - Süleymanov, Abulfeyz. "XIX-XX. Yüzyılda Azərbaycan'da Genifl Aile Yapısı". *Aile ve Toplum* 4/13 (2008), 77-84.
- Maverdi, Ebi'l-Hasan. *Havi'l-Kebir*. Beyrut: Daru'l-Kütübül-İlmiyye, 1414.
- Merğınani, Burhanuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekr b. Abdilcelil. *el-Hidaye fi Şerhi Bidayeti'l-Mubtedi*. Mısır: Mektebet Mustafa el-babi el-halebi, 1965.

- Mervezi, Ebu Abdillan Ahmed b. Muhammed b.Hanbel eş-Şeybani el- - Yıldız, Hüseyin. *Müsned*. 12 Cilt. İstanbul: Ocak Yaayıcılık, 1. Basım, 2013.
- Mevsili, Abdullah İbn Mahmud b.Mevdud İbn Mahmud Ebl-Fadl Mecdeddin el-Mevsili. *el-İhtiyar li Ta'lili-Muhtar*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-El Camia el Eseriyye, 2. Basım, 1372.
- Mevsili, Abdullah İbn Mahmud b.Mevdud İbn Mahmud Ebl-Fadl Mecdeddin el-Mevsili. *el-İhtiyar li Ta'lili-Muhtar*. İstanbul: Darur-l Ravza, ts.
- Miras, Kamil. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 4. Basım, 1978.
- Öztürk, Mehmet. *İslam Hukukunun Teşekkülü Süerinde Hz.Ali'nin Rolü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Paçacı, İbrahim. "Sosyal Hayattaki Değişim Süerinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 59-92.
- Quliyev, Aqşin. *Hüquq Ensiklopediyası*. Bakı Azərbaycan: Qanun Nəşriyyatı, 2007.
- Schmidt, Uwe - Moritz, Marie-Theres. *Familiensoziologie*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2009.
- Smerkandi, Alaaddin. *Tufetü'l-Fukaha*. Kahire: Daru'l al-Turas, 3. Basım, 1419.
- Serahsi, Şemsu'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl. *el-Mebsut*. 31 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1414.
- Serahsi, Şemsu'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl. *Mebsut*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.
- Suleymanov, Ebulfez. "Sosyo-Kültürel Değişim Süerinde Azerbaycan Ailesinin Özellikleri". İstanbul: Ensar Neşriyatı, 2007.
- Süleymanov, Abulfez. "Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri". *Aile ve Toplum* 5/17 (2009), 7-17.
- Şafii, Ebu Abdillan Muhammed b. İdris eş-. *el-Ümm ma Muhtasar el Mezni*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2. Basım, 1403.

- Şahin, Muhammet. *Türk Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2. Basım, 2004.
- Şahinkaya, Rezan. *Türk Aileleri Hangi Yönlerden Birbirine Farklılıklar Gösterirler, Aile Yazıları Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
- Şeker, Şule Yüksel. “İslam Aile Hukukunda Yargı Yoluyla Boşanma ve Nedenleri”. *Merih*, 98-104.
- Şeyhzade, Abdurrahman b.Muhammed b.Suleyman el-Keliboli. *Mecmeu'l-Enhur fi Şerhi Multeka'l-ebhur*, 1892.
- Şirazi, Ebu İshak. *el-Muhazzeb fi fikhi 'ş-Şafii*. Beyrut: Daru'l-Şamiyye, 1417.
- Tayfurov, Mansur. “Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3-4 (2014), 183-200.
- Tehanevi, Muhammed Ali. *Keşşafı Istilahati'l-Fünun ve'l- Ulum*. Beyrut Lübnan: Matbaatu'l-Benan Naşirun, 1996.
- Tellioglu, İbrahim. “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 55 (2016), 209-224.
- Yaman, Ahmet. *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: İfav, 19. Basım, 2016.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım Yayıncılık, 2011.
- Zevkliler, Aydın. *Medeni Hukuk, Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, Aile Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınları, 2. Basım, 1989.
- Zeylei, Fahrudin Osman b.Ali b.Muhcen el-Barii. *Tebyinu'l-hakaik şerhu Kenzi'd-dekaik ve Haşiyetu 'ş-Şilbi*. Beyrut Lübnan: Daru'l Kutubi'l İlmiiyye, 2010.
- Zuhayli, Vehbe. *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*. İstanbul: Risale Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Kur'an-ı Kerim*, ts.
- Mecellenin İlk 100 Maddesi: Külli Kaideler*, ts.